

พัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน

ชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนเป็นชุมชนเก่าแก่อายุมากกว่า 100 ปี ชุมชนริมน้ำแห่งนี้มีบทบาทที่สำคัญทางพื้นที่ โดยเฉพาะในด้านการค้าขาย และการเดินทางสัญจรทางน้ำ เนื่องจากตลาดคลองสวนนี้ทั้งคลองประเวศน์บุรีรัมย์ คลองพระยานาค และคลองแขวงกลั่นบน ล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนซึ่งเป็นชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความหลากหลายทางกลุ่มคนและทางพื้นที่ ตรงตามเรื่องจริงที่ว่าเมื่อคลองไปถึงที่ใดมักจะมีชุมชนเกิดขึ้นที่นั่น เพราะคลองเป็นเส้นทางชีวิตของผู้คนในสมัยก่อน ซึ่งเป็นทั้งที่อยู่ ที่กิน และที่ใช้สอยของกลุ่มคนตั้งแต่อดีตมาชุมชนริมน้ำแห่งนี้มีบทบาททางด้านการค้าขายมายาวนาน การมีตลาดคลองสวน ซึ่งเป็นตลาดการค้าทางน้ำที่สำคัญอย่างมากในอดีตเป็นอย่างมากดังที่ได้กล่าวถึงไปในบทที่ 4 ในส่วนของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชุมชน ความเด่นชัดของการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่กลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ ที่มีการตั้งถิ่นฐานอาศัยปะปนกันอยู่ในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้ที่มีอยู่ถึง 3 กลุ่มคน การที่มีสถานที่ทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นวัด มัสยิด ศาลเจ้าโรงเจ ล้วนแล้วแต่นำมาซึ่งความสงบสุข การอยู่ร่วมกันอย่างดี นอกจากนี้ในปัจจุบันตลาดคลองสวนแห่งนี้ก็ยังคงอยู่ ถึงแม้ว่าบทบาทในการบริการจะลดน้อยลงมากกว่าแต่ก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านขอบเขตการให้บริการ แต่ว่าทั้งตลาดและชุมชนก็ยังคงดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบันนี้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ ประกอบกับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม และภาพถ่ายทางอากาศของกรมจากกรมแผนที่ทหาร ทำให้สามารถวิเคราะห์ถึงพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนได้ดังต่อไปนี้

5.1 พัฒนาการของชุมชน

โดยในการศึกษาครั้งนี้ ได้แบ่งพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนออกเป็น 3 ช่วง ซึ่งในการแบ่งก็ได้ยึดเส้นทางคมนาคม และเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นเป็นเกณฑ์ โดยที่เกณฑ์ของการแบ่งช่วงของพัฒนาการ อาศัยอิทธิพลทางพื้นที่เป็นตัวกำหนด อันได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ เส้นทางสัญจร สิ่งปลูกสร้าง อาคารบ้านเรือน และช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ขึ้นกับชุมชนริมน้ำแห่งนี้ ซึ่งจากเกณฑ์ดังกล่าวตามกำหนด ทำให้สามารถแบ่งพัฒนาการของชุมชนตลาดคลองสวนได้ออกเป็น 3 ช่วง คือ

- ช่วงที่ 1 : การเกิดชุมชนและตลาดคลองสวน (กรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 5- พ.ศ.2500)

- ช่วงที่ 2 : การเปลี่ยนแปลงของศูนย์กลางการค้าริมน้ำ (พ.ศ. 2500 - พ.ศ.2542)
- ช่วงที่ 3 : การพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่กับการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน (พ.ศ.2542 - ปัจจุบัน)

ในการแบ่งพัฒนาการของชุมชนออกเป็น 3 ช่วงนี้ ได้ใช้เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นร่วมกันกับเส้นทางการคมนาคมขนส่งเป็นเกณฑ์ในการแบ่งทั้งสามช่วง โดยในช่วงแรกนี้ก็จะเป็นการเริ่มต้นจากที่มีการขุดคลองประเวศน์บุรีรมย์ จนเกิดเป็นชุมชนริมน้ำแห่งนี้ขึ้นมาโดยที่ในช่วงแรกนี้ก็ใช้การเกิดและบทบาทของตลาดคลองสวนที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าขายแลกเปลี่ยนในละแวกนั้น และการคมนาคมขนส่งที่ใช้เป็นเส้นทางน้ำเป็นเส้นทางหลัก ส่วนในช่วงที่สองก็จะใช้เหตุการณ์ที่มีการเกิดไฟไหม้ในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับตลาดคลองสวน โดยในช่วงนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงโดยมีการย้ายโรงเรียนจากที่เคยอยู่ในพื้นที่ศึกษาออกไปอยู่ด้านข้างเทศบาลตำบลคลองสวน รวมทั้งการเกิดเส้นทางคมนาคมทางบกที่ชัดเจน มีการสร้างถนนคอนกรีตที่เชื่อมโยงจากกรุงเทพฯ - สมุทรปราการ - ฉะเชิงเทรา รวมทั้งการสร้างทางเป็นคอนกรีตทางลาดยางเพื่อเข้าสู่พื้นที่ชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน ทำให้บทบาทของศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนและการคมนาคมขนส่งทางน้ำมีบทบาทลดลงอย่างมาก และในช่วงที่สามก็จะในช่วงที่มีเหตุการณ์สำคัญโดยมีการเปลี่ยนแปลงชื่อตลาด รวมทั้งการรองรับกับนโยบายของประเทศในพัฒนาประเทศ และการพัฒนาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการจัดสร้างสนามบินสุวรรณภูมิ การส่งเสริมสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) และในช่วงที่สามนี้ก็เป็นช่วงที่มีกระแสของการอนุรักษ์ที่ถือว่ามีความรุนแรงอย่างมาก ดังนั้นในการแบ่งช่วงพัฒนาการของชุมชนเป็น 3 ช่วงตามเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นก็เพื่อที่จะได้ทำให้สามารถเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงในลักษณะต่างๆ ที่ได้เกิดขึ้นมาอย่างชัดเจน รวมทั้งการวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงที่มีผลเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนตลาดคลองสวน 100 ปีแห่งนี้ ซึ่งในการแบ่งเนื้อหาสาระในส่วนของพัฒนาการของชุมชน ได้แบ่งหัวข้อที่ใช้ในการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ด้าน คือ ลักษณะทางด้านกายภาพ, ลักษณะทางด้านสังคม, ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ, โครงสร้างและการขยายตัวของชุมชน และ ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ซึ่งการทำการวิเคราะห์ถึงช่วงพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนในช่วงที่ 1 นี้จะมีการกล่าวถึงความเป็นมาของคลองประเวศน์บุรีรมย์ ที่ได้มีส่วนสำคัญและความผูกพันกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำแห่งนี้ รวมทั้งเป็นสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวเช่นนี้ขึ้นมาได้

5.1.1 ช่วงที่ 1 หรือ ช่วงแรกเริ่ม : การเกิดชุมชนและตลาดคลองสวน

(กรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 5 - พ.ศ.2500)

ในช่วงแรกนี้จะเป็นการบอกเล่าถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดเป็นชุมชนตลาดคลองสวนรวมไปถึงการที่มีพัฒนาการจากการอยู่อาศัยแล้วเกิดการกลายเป็นศูนย์กลางทางด้านการค้าขายที่สำคัญของ

พื้นที่ชุมชนและพื้นที่โคยรอบ ซึ่งเป็นที่มาของตลาดคลองสวน 100 ปีในปัจจุบัน รวมถึงการตั้งถิ่นฐานที่มีความสัมพันธ์กับคลองประเวศน์บุรีรมย์ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าอิทธิพลจากแหล่งน้ำก่อให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชนริมน้ำขึ้นมาได้อย่างไร

- การขุดคลองประเวศน์บุรีรมย์ (ปี พ.ศ. 2421 – 2423)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีการบอกเล่าถึงความเป็นมาและความสำคัญของการขุดคลองประเวศน์บุรีรมย์ โดยมีสาระสำคัญดังนี้¹

เนื่องจากคลองมีความสำคัญในฐานะที่คลองถือได้ว่าเป็นคูเมืองป้องกันการรุกรานของศัตรู โดยเปรียบเสมือนกับเป็นปราการชั้นแรกที่ป้องกันมิให้ข้าศึกรุกกล้าเข้ามาประชิดกำแพงเมืองได้สะดวก กับทั้งยังมีประโยชน์ในการเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่ง ค้าขาย ตลอดจนเพื่อใช้น้ำในการอุปโภคและบริโภค จึงทำให้มีการขุดคลองเรื่อยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ถือได้ว่าเป็นรัชกาลที่มีการขุดคลองมากที่สุด ถึงเกือบ 50% ของคลองที่ขุดในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อพิจารณาถึงสภาพของคลองในอดีต พบว่าโดยเฉลี่ยคลองจะมีขนาดใหญ่ และมีการเชื่อมโยงติดต่อกันเป็นเครือข่ายกว่าในปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เนื่องจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการคือ

- ประการแรก จำนวนประชากรของกรุงเทพฯ ในสมัยรัตนโกสินทร์มีอยู่อย่างเบาบางการขยายตัวของประชากรและพื้นที่เป็นไปอย่างช้าๆ แม้ในสมัยรัชกาลที่ 5 จะมีการขยายตัวทั้งด้านประชากรและพื้นที่อย่างรวดเร็วขึ้น แต่ก็ไม่มากจนก่อให้เกิดปัญหาตึงในสมัยต่อมา โดยเฉพาะช่วงหลังพุทธศักราช 2500 จนถึงปัจจุบัน

เมื่อจำนวนประชากรน้อย การใช้พื้นที่ยังมีไม่มากนัก จากหลักฐานที่ปรากฏในแผนที่การใช้ที่ดินซึ่งมีการผลิตเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2439 ได้ชี้แจงให้เห็นว่าที่ดินในสมัยนั้นส่วนใหญ่ยังเป็นเรือสวนไร่นาบริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น คือ แถบเกาะกรุงรัตนโกสินทร์และริมฝั่งคลอง โดยเป็นที่อยู่อาศัยร้านค้า ศาสนสถาน และสถานที่ราชการ

การที่ประชากรมีอยู่น้อย การตั้งบ้านเรือนยังไม่หนาแน่นมากนัก ก็ทำให้การทิ้งสิ่งปฏิกูลและขยะมูลฝอยลงสู่แม่น้ำลำคลองมีปริมาณไม่มากนัก ยิ่งกว่านั้นการที่อาคารบ้านเรือน ร้านค้า วัด ตั้งเกาะกลุ่มเป็นแนวยาวไปตามลำคลอง โดยต่างก็หันหน้าออกสู่คลอง คลองจึงเปรียบเสมือนเป็น “หน้าบ้าน” ที่ชาวบ้านต้องช่วยกันดูแลรักษาให้สะอาดอยู่เสมอ นอกเหนือจากเป็นเพราะต้องใช้น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค

- ประการที่สอง รัฐได้ให้ความสำคัญต่อการดูแลรักษาคลองให้ใช้การดีอยู่เสมอ

¹ สถาบันวิจัยสภาพแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คลอง (กรุงเทพฯ : อาศรมความคิดเรื่องคลองในกรุงเทพฯและปริมณฑล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 54.

โดยการดำเนินการต่างๆ ที่สำคัญคือ ให้มีการขุดลอกซ่อมคลองอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้เพื่อให้คลองลึกกว้าง และสะอาด โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงตระหนักถึงความสำคัญของคลอง ทรงมีพระดำริว่าในปีหนึ่งควรจะให้มีการขุดลอกใหม่ขึ้นสักสายหนึ่ง จะทำให้บ้านเมืองเจริญ ถึงกับออกพระราชทรัพย์ปีละพันชั่งหรือสองพันชั่ง ซึ่งก็ไม่ทรงเสียดาย ดังนั้นมีเพียงแต่โปรดฯ ให้มีการขุดลอกใหม่ๆ ขึ้น เช่น คลองประเวศบุรีรมย์ คลองสวัสดิ์เปรมประชากร หรือที่เรียกกันว่า คลองเปรมประชา ยังทรงถือเป็นนโยบายหลักที่จะต้องให้มีการขุดลอกซ่อมคลองทั้งเก่าและใหม่อยู่เสมอ

พร้อมกันนั้นก็ได้มีการออกกฎหมายในการรักษาความสะอาดของคลอง และข้อบังคับไม่ให้สร้างสิ่งก่อสร้างรุกล้ำเข้าไปในลำคลอง ซึ่งส่งผลให้การไหลของทางน้ำเป็นไปได้โดยสะดวก ไม่มีสิ่งกีดขวาง ดังนั้นแม้คลองจะทำหน้าที่กำจัดของเสียออกจากอาคารบ้านเรือน น้ำในลำคลองก็ยังสามารถรักษาระดับความสมดุลในระบบนิเวศน์ได้ ทำให้น้ำไม่เน่า

ในส่วนของความเป็นมาของคลองประเวศบุรีรมย์มีรายละเอียดและความเป็นมาดังต่อไปนี้ คลองประเวศบุรีรมย์ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยรัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้พระยาดำรงราชพลจันทร์ เป็นแม่กองขุด เจ้าพระยาสุรสงครามวิวัฒน์ เป็นผู้อำนวยการขุด คลองประเวศบุรีรมย์ใช้เริ่มขุดตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2421 ไปแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2423 โดยมีขนาดของคลองคือ ยาว 1,150 เส้น กว้าง 4 วา และลึก 4 สอก มีจุดเริ่มต้นในการขุดตั้งแต่ปลายคลองพระโขนง ไปออกแม่น้ำบางปะกงที่จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการขุดคือ เพื่อการคมนาคมระหว่างเมืองและเพื่อเปิดพื้นที่เพาะปลูกในบริเวณที่ขุดคลองพาดผ่าน ในส่วนของเงินทุนในการขุดคลองประเวศบุรีรมย์ ได้มาด้วยกัน 3 ทาง คือ

- พระราชทานเงินจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ 80,000 บาทเศษ จ้างเงินขุด
- จ่ายเนื้อฝืนเป็นค่าจ้างแก่พวกจีน
- อนุญาตให้ราษฎรช่วยเหลือค่าขุดคลอง 32,752 บาท

โดยคลองประเวศบุรีรมย์นี้ถือได้ว่าเป็นมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างมากเพราะ

1. เป็นคลองแรกที่รัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้ขุดหลังจากที่ประกาศให้พระราชบัญญัติ “ประกาศขุดคลอง” ในปี พ.ศ. 2420

2. เป็นคลองแรกที่รัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้ราษฎรช่วยเหลือค่าขุดคลองโดยจะรับผลประโยชน์จากการจับจองที่ดินสองฝั่งคลองเป็นค่าตอบแทน ราษฎรผู้ช่วยออกเงินขุดคลองจะจับจองที่ดินในบริเวณที่กำหนดไว้ตามอัตราที่ดินเสียค่าขุดคลองในอัตราระหว่าง 2 สลึงถึง 1.50 บาท โดยอัตราสูงอยู่ตอนต้นคลอง คือ ปลายคลองพระโขนง อัตราดังกล่าวจะลดลงเป็นลำดับจนถึงปลายคลองแขวง

² สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คลอง, หน้า 38-39.

ตารางที่ 5.1 คลองในจังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดฉะเชิงเทราที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5

ลำดับที่	ชื่อคลอง	ปีที่ขุด	ปีที่ขุดเสร็จ	ที่ตั้ง
1	คลองนครเนื่องเขต	พ.ศ.2419	พ.ศ. 2420	ขุดตั้งแต่ศาลากลางคลองแสนแสบ ตรงไปต่อปากคลองทำไข่แขวงเมืองฉะเชิงเทรา
2	คลองประเวศน์บุรีรมย์ และคลองย่อยอีก 4 คลอง	พ.ศ.2421	พ.ศ.2423	ตั้งแต่ปลายคลองพระ โขนง แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ฯไปออกแม่น้ำบางปะกง แขวงเมืองฉะเชิงเทรา
3	คลองเปรง	พ.ศ.2429	พ.ศ.2431	ขุดตั้งแต่คลองประเวศน์บุรีรมย์ไปออกคลองบางขนาก (คลองแสนแสบ)
4	คลองหลวงแพ่ง	พ.ศ.2431	พ.ศ.2433	ขุดตั้งแต่คลองประเวศน์บุรีรมย์ฝั่งเหนือไปบรรจบคลองนครเนื่องเขต แขวงเมืองฉะเชิงเทรา
5	คลองอุดมชลจรและ คลองแยกอีก 2 คลอง	พ.ศ.2431	พ.ศ.2433	ขุดตั้งแต่คลองประเวศน์บุรีรมย์ไปออกคลองนครเนื่องเขต
6	คลองเจริญ	พ.ศ.2433	พ.ศ.2435	ขุดตั้งแต่คลองหลวงแพ่งไปถึงทุ่งโข่ง แขวงกรุงเทพฯ
7	คลองบางพลีใหญ่	พ.ศ.2441	พ.ศ.2444	ขุดตั้งแต่ คลองบางเตาแขวงเมืองสมุทรปราการไปออกคลองบางเหี้ย
8	คลองนิมยาดรา	พ.ศ.2441	พ.ศ.2442	ขุดตั้งแต่ตำบลเลื้อกินเนื้อถึง บางพลีน้อย แขวงเมืองสมุทรปราการ

ที่มา : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งก็หมายความว่าผู้ช่วยออกเงินค่าขุดคลองในอัตราเท่าใดก็จะจับจองที่ดินในบริเวณตามที่อัตรากำหนดไว้

3. เนื่องจากที่ดินในคลองประเวศบุรีรมย์ ไม่เพียงพอกับความต้องการของราษฎรจึงได้ช่วยกันออกเงินจ้างขุดคลองแยกจากคลองประเวศบุรีรมย์ รวม 4 คลอง คือ คลอง 1, คลอง 2, คลอง 3 และคลอง 4

4. ผลจากการขุดคลองนี้ และจากการใช้พระราชบัญญัติ “ประกาศขุดคลอง” ทำให้การขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นไปอย่างกว้างขวางตามความต้องการของรัฐบาลดังจะเห็นได้จากการที่ราษฎรหลายพันครอบครัวเข้าไปทำการเพาะปลูกตลอดแนว 2 ฝั่งคลองประเวศบุรีรมย์ และคลองแยก จึงเป็นคลองแรกที่รัฐบาลประสบความสำเร็จในการพัฒนาที่ดินให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่

จากที่ได้กล่าวถึงข้างต้นเกี่ยวกับคลองประเวศบุรีรมย์ก็เพื่อที่จะให้ได้เข้าใจถึงความ เป็นมาและความสำคัญของคลองประวัติศาสตร์แห่งนี้เสียก่อน ซึ่งคลองประวัติศาสตร์แห่งนี้มีผล อย่างยิ่งต่อการเกิดรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ อันเป็นบ่อเกิดของชุมชนและตลาดคลองสวน โดยภายในพื้นที่ศึกษาจะมีแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านอยู่โดยรอบสองด้าน คือ แม่น้ำเจ้าพระยา และ แม่น้ำบางปะกง โดยเมื่อมีการขุดคลองประเวศบุรีรมย์ออกมาจากเมืองหลวงสู่หัวเมืองทาง ตะวันออก ก็ทำให้เกิดลักษณะของเส้นทางที่เชื่อมโยงกัน เกิดเป็นคลองขุดที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำ เจ้าพระยาไปสู่แม่น้ำบางปะกง โดยส่วนนี้ก็คือ คลองพระโขนงและคลองประเวศบุรีรมย์ (จากภาพที่ 5.1) ซึ่งเส้นทางน้ำเส้นนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเดินทางสัญจรในอดีต ก่อนที่จะมี การสร้างถนนขึ้นมา นอกจากนี้เนื่องจากการเชื่อมโยงกันของคลองพระยานาคและคลองแขวง กลันบนที่ขุดเพิ่มเติมขึ้นมาอีกทำให้เกิดการเชื่อมต่อกับคลองประเวศบุรีรมย์ จนทำให้บริเวณ พื้นที่ทางน้ำตัดกันเกิดมีความเจริญรุ่งเรืองและมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแห่งหนึ่ง จนกลายเป็น ชุมชนและตลาดขึ้น รวมทั้งจากเส้นทางน้ำสายนี้ก็ทำให้เกิดศูนย์การค้าริมน้ำที่ชุมชนริมน้ำตลาด คลองสวนขึ้นมาอีกด้วย ซึ่งในการศึกษาจากข้อมูลที่มีอยู่ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าทำไมจึงเกิด ชุมชนบริเวณนี้ โดยเป็นการวิเคราะห์ถึงความเป็นมาของชุมชนซึ่งที่บริเวณนี้ได้เกิดเป็นชุมชน ขึ้นมาโดยได้รับอิทธิพลมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ จากภาพที่ 5.1 จะเห็นได้ว่าถ้าหากไม่มีการขุด คลองพื้นที่ส่วนนี้แทบทั้งหมดก็จะเป็นพื้นที่โล่งว่างขนาดใหญ่ ซึ่งเมื่อมีการขุดคลองประเวศบุรี รมย์ขึ้น จึงเปลี่ยนลักษณะให้กับสภาพภูมิประเทศตรงบริเวณนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากที่ราบ เป็นที่ราบลุ่มน้ำขึ้น และจากลักษณะของภูมิประเทศแบบนี้ จึงส่งผลต่อรูปแบบการใช้พื้นที่ เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานมากขึ้น เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำมักจะมีความอุดม สมบูรณ์ทางพื้นที่ องค์ประกอบทางสภาพแวดล้อม เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานและทำการเกษตร ซึ่ง ลักษณะที่ราบลุ่มน้ำจึงกลายเป็นบ่อเกิดของชุมชนหลายๆ ที่ในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นในบริเวณ ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลุ่มน้ำบางปะกง ลุ่มน้ำท่าจีน เป็นต้น และจากการคลองประเวศบุรีรมย์เป็น

คลองที่รัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้ราษฎรช่วยเสียดำชุดคลองโดยจะให้รับผลประโยชน์ในการจับจองที่ดินสองฝั่งคลองเป็นค่าตอบแทน ผู้ที่เสียดำชุดคลองในอัตราสูงก็ได้ยุดอนต้นคลอง คือ ปลายคลองพระโขนง โดยอัตราดังกล่าวจะลดลงเป็นลำดับจนถึงปลายคลองแขวงเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งก็หมายความว่าผู้ช่วยออกเงินค่าชุดคลองในอัตราเท่าใดก็จะจับจองที่ดินในบริเวณตามที่อัตรากำหนดไว้ ซึ่งนี่ก็น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนในบริเวณนี้ ส่วนการที่เกิดตลาดคลองสวนขึ้นก็น่าจะมีผลมาจากการที่พื้นที่ของชุมชนแห่งนี้มีการเชื่อมโยงกันของลำน้ำหลายสาย จากภาพที่ 5.1 จะเห็นได้ว่าคลองประเวศน์บุรีรมย์นี้เป็นคลองที่เชื่อมต่อกันระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกง รวมทั้งกับคลองย่อยๆ อีกจำนวนหนึ่ง ที่ขุดขึ้นมาพร้อมๆ กัน โดยจากในภาพจะเห็นได้ว่าบริเวณพื้นที่ชุมชนนั้นอยู่ใกล้กับแม่น้ำบางปะกงมากที่สุด ทั้งยังอยู่ในบริเวณที่เป็นแนวขอบเขตของสามจังหวัด โดยชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนมีการตั้งถิ่นฐานขึ้นพร้อมกับคลองประเวศน์บุรีรมย์ขุดเสร็จ (ชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนมีขึ้นในปี พ.ศ.2423 โดยคลองอื่นๆ นอกจากคลองนครเนื่องเขตและคลองประเวศน์บุรีรมย์มีการขุดขึ้นมาทีหลังทั้งสิ้นดูจากตาราง 5.1) รวมทั้งได้มีการขุดคลองพระยานาคราช และคลองแขวงกัลปน โดยที่คลองพระยานาคราชนี้เป็นเส้นแบ่งเขตของจังหวัดสมุทรปราการและฉะเชิงเทราด้วย จึงทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาขึ้นจนทำให้คลองทั้งสามนี้กลายเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำที่สำคัญในการเชื่อมโยงการสัญจรทางน้ำของทั้งสามจังหวัด และด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้ตลาดคลองสวนมีการก่อสร้างขึ้นมา รวมทั้งยังเกิดบทบาทในด้านของศูนย์กลางในการค้าขาย แลกเปลี่ยน และเป็นจุดพักขนถ่ายสินค้าที่สำคัญของการเดินทางระหว่างฉะเชิงเทรากับกรุงเทพฯ นั้นเอง ต่อจากนี้ไปจะเป็นการวิเคราะห์ถึงพัฒนาการในช่วงแรกของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนแห่งนี้ โดยจากที่เคยกล่าวไปแล้วในบทที่ 4 ว่า ในชุมชนริมน้ำแห่งนี้มีขอบเขตทางพื้นที่อยู่ใน 2 จังหวัด คือ จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดฉะเชิงเทรา รวมทั้งมีการปะปนรวมกันของกลุ่มคนถึง 3 เชื้อสาย คือ ไทย จีน และมุสลิม (แขก) และมีการนับถือศาสนา 2 ศาสนาคือ พุทธ และอิสลาม ซึ่งในการศึกษาพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนได้ทำการศึกษาถึงองค์ประกอบหลักต่าง อันได้แก่ ลักษณะทางด้านกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ รวมถึงโครงสร้างและการขยายตัวของชุมชน ที่ทำให้สามารถทราบได้ถึงพัฒนาการที่มีมาตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งการศึกษาถึงแนวโน้มทิศทางที่จะขยายตัวต่อไปในอนาคตของชุมชนแห่งนี้ได้ โดยเริ่มจากช่วงที่ 1 หรือ ในช่วงแรกเริ่ม ซึ่งเป็นการเกิดขึ้นมาของชุมชนและตลาดคลองสวน และเนื่องจากในช่วงที่ 1 ของพัฒนาการมีเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นมากมายซึ่งล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้อง และเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนแห่งนี้ขึ้นมา โดยในการวิเคราะห์จะทำการอธิบายโดยใช้การอ้างอิงปีตามปีพุทธศักราช ซึ่งในการวิเคราะห์จะจำแนกตามแต่ละเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2421 เป็นต้นจนถึงปี พ.ศ. 2500 เริ่มตั้งแต่ที่มีการขุดคลอง

ตารางที่ 5.2 เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพัฒนาการช่วงที่ 1

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	ความสำคัญของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
พ.ศ.2421	- เริ่มขุดคลองประเวศน์บุรีรมย์	เป็นคลองแรกที่ราษฎรมีส่วนรวมในการขุดคลองโดยช่วยออกค่าขุดคลองได้ โดยราษฎรที่ช่วยออกค่าขุดคลองนั้นสามารถเข้าไปจับจองที่ดินได้ โดยคลองแห่งนี้ได้ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5
พ.ศ.2423	- ขุดคลองประเวศน์บุรีรมย์เสร็จ - เกิดการตั้งถิ่นฐานริมน้ำของชุมชนหลายแห่ง	เป็นจุดเริ่มต้นของชุมชนหลายแห่ง เกิดมีการตั้งถิ่นฐานขึ้นหลายบริเวณตลอดแนวคลองประเวศน์บุรีรมย์ รวมทั้งชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนด้วย
พ.ศ.2430	- สร้างวัดคลองสวน ศาลเจ้าพ่อ คลองสวน ศาลเจ้าปู่เจ้าก๋งคลอง สวนและโรงเจแห่งองค์ัว	เป็นศาสนสถานที่สำคัญในพื้นที่ชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน ที่ใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนา และความเชื่อมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งยังเป็นศูนย์รวมที่ทำให้กลุ่มคนหลายเชื้อชาติและศาสนาอยู่รวมกันได้เป็นอย่างดี
พ.ศ.2432	- สร้างมัสยิดอัลวะค็อนียะห์	ทั้งคนจีน คนไทย และคนมุสลิม
พ.ศ.2444	- มีคลองพระยานาคราช และคลอง แขวงกลันบนที่เชื่อมต่อกับคลอง ประเวศน์บุรีรมย์ และเกิดตลาด คลองสวนกับตลาดสามพี่น้องขึ้น	เป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญคือ คลองพระยานาคราช เป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดสมุทรปราการ โดยคลองทั้งสองมีประโยชน์ในการเพาะปลูกและการคมนาคม ส่วนตลาด เป็นตลาดที่เป็นศูนย์การค้าสินค้าอุปโภคบริโภคที่สำคัญภายในชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน
พ.ศ.2477	- ตลาดสองชั้น และใช้ชื่อเดียวกันว่า ตลาดคลองสวน - สร้างโรงเรียนวัดคลองสวน (พิบูลธรรมจันทร์)	ตลาดคลองสวนกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายทางน้ำที่สำคัญและมีขนาดใหญ่ มีบทบาทในด้านการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า และจุดพักขนถ่ายสินค้าที่สำคัญในการเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ-ฉะเชิงเทรา-สมุทรปราการ โรงเรียนเป็นสถานศึกษาแห่งเดียวในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงขณะนั้น
พ.ศ.2483	- สร้างโรงเรียนตลาดคลองสวน (อัสวานิชย์บำรุง)	สถานศึกษาอีกหนึ่งแห่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาภายในพื้นที่ชุมชนริมน้ำแห่งนี้ โดยทั้งสองสถานศึกษาเป็นที่เล่าเรียนของทุกๆ คน ในชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนในวัยเด็ก
พ.ศ.2490	- ย้ายศาลเจ้าพ่อคลองสวน - ย้ายโรงเรียนตลาดคลองสวนฯ ครั้งที่ 1	เป็นศาสนสถานที่สำคัญของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนที่อยู่ในพื้นที่ศึกษาฝั่งตำบลคลองสวน ส่วนโรงเรียนเป็นสถานศึกษาที่สำคัญในชุมชน
พ.ศ.2500	- ปรับปรุงศาลเจ้าปู่เจ้าก๋งฯ	เป็นศาสนสถานที่สำคัญของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนที่อยู่ในพื้นที่ศึกษาฝั่งตำบลเทพราช

ประเวศน์บุรีรัมย์ การเกิดชุมชนริมน้ำ การสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ รวมทั้งตลาด และบทบาท ความสำคัญของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนที่มีต่อพื้นที่โดยรอบ ซึ่งพัฒนาการในช่วงที่ 1 สาระสำคัญดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 5.2)

- ปี พ.ศ. 2421 – 2423 การขุดคลองประเวศน์บุรีรัมย์และคลองย่อย

จากที่ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของคลองประเวศน์บุรีรัมย์ และคลองย่อย 1-4 ที่มีการ ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 คลองประเวศน์บุรีรัมย์นี้มีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวน โดยที่หลังจากมีการขุดคลองประเวศน์เสร็จก็มีการขุดคลองพระยานาคราช โดยที่ คลองพระยานาคราชนี้เป็นเสมือนกับเส้นแบ่งเขตแดนของจังหวัดสมุทรปราการและจังหวัด ฉะเชิงเทรา โดยที่คลองพระยานาคราชจะเป็นคลองที่เชื่อมต่อกันกับคลองประเวศน์บุรีรัมย์ ซึ่ง คลองทั้งสองคลอง คือ คลองประเวศน์บุรีรัมย์และคลองพระยานาคราชนี้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งใน การเกิดเป็นชุมชนขึ้นมาบริเวณนี้ และจากการที่มีคลองสวนกันรวมทั้งมีการสัญจร ไปมาทางเรือเป็น จำนวนมากจึงทำให้เกิดการเรียกพื้นที่ส่วนนี้ว่าคลองสวนตามประวัติที่ได้กล่าวถึงในประวัติศาสตร์ ของชุมชน

- ปี พ.ศ. 2423 – 2444 เกิดชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน

หลังจากขุดคลองประเวศน์บุรีรัมย์ และคลองพระยานาคราชแล้วไม่นานก็เริ่มมีการเข้ามา จับจองพื้นที่ที่อยู่อาศัย มีการตั้งถิ่นฐานขึ้นมาตามแนวลำคลองทั้งสองแห่ง ซึ่งจากข้อตกลงที่มีใน การขุดคลองประเวศน์บุรีรัมย์ จึงทำให้มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นในบริเวณพื้นที่สองฝั่ง คลองประเวศน์บุรีรัมย์เรื่อยมาจากตั้งแต่สองฝั่งคลองพระ โขนงมาจนถึงสิ้นสุดคลองที่มาบรรจบกัน แม่น้ำบางปะกง โดยพื้นที่ส่วนที่มีการตัดกันของคลองประเวศน์บุรีรัมย์และคลองพระยานาคราช ก็ มีการเกิดขึ้นของชุมชนขึ้นหนึ่งกลุ่ม ซึ่งแรกเริ่มนั้นจะเป็นคนจีนโดยจากการบอกเล่าของผู้เฒ่าคน แก่ในพื้นที่³ ก็ได้ความว่ามีคนจีนกลุ่มหนึ่งได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานของอยู่บริเวณฝั่งที่เป็นตลาดคลอง สวน 100 ปีในปัจจุบัน โดยจะมีทั้งที่สร้างบ้านเรือนอยู่ฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก (ฝั่งตะวันตก คือตำบลบางบ่อในปัจจุบัน ส่วนฝั่งตะวันออกคือตำบลเทพราชในปัจจุบัน) ซึ่งในช่วงแรกนี้ก็จะมึ การประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักรวมกับการประมง ซึ่งจะเป็นอาชีพที่มีความเหมาะสมกับ สภาพทางภูมิประเทศในบริเวณพื้นที่แห่งนี้ หลังจากนั้นไม่นานก็เริ่มมีกลุ่มคนเข้ามาเพิ่มขึ้นโดยไป สร้างที่อยู่อาศัยในบริเวณฝั่งตรงข้ามกับผู้มาอยู่ก่อน โดยที่กลุ่มคนชุดหลังนี้ไม่ได้เป็นคนจีน แต่ว่ เป็นคนไทยมุสลิม โดยที่กลุ่มคนเหล่านี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่เป็นตำบลเกาะไร่ในปัจจุบัน จึง ทำให้เกิดเป็นชุมชนมุสลิมขึ้นในบริเวณพื้นที่แห่งนี้ โดยที่คนกลุ่มนี้ก็ทำอาชีพเช่นเดียวกันกับกลุ่ม คนพวกแรกก็คือการทำกรเกษตรและประมง มีการปลูกข้าว จับสัตว์น้ำ ปลูกพริก ปลูกกล้วย และ

³ สัมภาษณ์ แป๊ะหลี แซ่แค้, อายุ 82 ปี, 6 พฤศจิกายน 2548.

ปลูกมะพร้าว เป็นต้น โดยอาชีพเกษตรกรรมมีความสำคัญอย่างมากในช่วงบุกเบิกพื้นที่ และจะมีลักษณะในรูปแบบของการเกษตรเพื่อการยังชีพ โดยในการคมนาคมสัญจรที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2423 เป็นต้นมา ก็จะเป็นการสัญจรและเดินทางทางน้ำเป็นเส้นทางหลัก ส่วนการเดินทางเท้าก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทางเดินภายในชุมชน และในพื้นที่เกษตรกรรม

- ปี พ.ศ. 2430 – 2432 การสร้างวัดคลองสวน ศาลเจ้าพ่อปู่เจ้าก่องสวนและโรงเจเพ็งอั้งฉิว ศาลเจ้าพ่อคลองสวน และมัสยิดอัลวะคือนียะห์

หลังจากการเกิดชุมชนคนจีน และคนมุสลิมขึ้นไม่นานนักก็มีการปลูกสร้างศาสนสถานขึ้น โดยจากการวิเคราะห์เนื่องจากการที่มีชุมชนที่แตกต่างกัน รวมทั้งการที่ชุมชนยังเป็นชุมชนในช่วงบุกเบิกมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการสามัคคีกัน โดยการที่มีการสร้างศาสนสถานก็น่าจะทำให้เกิดสถานที่ที่เป็นศูนย์จิตใจและการรวมกลุ่มกันขึ้นได้ง่าย รวมทั้งจากขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดศาสนสถานเหล่านี้ขึ้น โดยในการศึกษาพบว่า วัดคลองสวนได้ถูกสร้างขึ้นก่อนเป็นอย่างแรกโดยสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2430 ตามมาด้วยศาลเจ้าทั้งสองแห่ง และมัสยิดอัลวะคือนียะห์ที่สร้างขึ้นเป็นสิ่งสุดท้ายในประมาณปี พ.ศ. 2432 ซึ่งในการวิเคราะห์ถึงปัจจัยของการสร้างศาสนสถานเหล่านี้ น่าจะมีผลมาจากประเทศไทยเป็นเมืองพุทธสิ่งที่เป็นศูนย์รวมของคนไทยและเป็นเสมือนศูนย์กลางของชุมชนก็คือ วัด ถึงแม้ว่ากลุ่มคนพวกแรกจะเป็นคนจีน แต่พวกก็นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งวัดคลองสวนจึงเป็นศูนย์กลางของชุมชนในช่วงแรกนี้ โดยหลังจากสร้างวัดไม่นานก็มีการสร้างศาลเจ้าขึ้นมาในปีเดียวกัน ซึ่งศาลเจ้าทั้งสองแห่งคือ ศาลเจ้าพ่อคลองสวน และศาลเจ้าปู่เจ้าก่องสวน กับโรงเจ เป็นสถานที่ที่เป็นที่รวมกลุ่มและประกอบพิธีกรรมทางประเพณีของชาวจีน ส่วนวัดก็เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งต่อมาหลังจากที่กลุ่มคนมุสลิมได้เข้ามาได้พื้นที่ ก็มีการสร้างมัสยิดขึ้นมาเช่นกัน โดยวัตถุประสงค์ก็น่าจะเป็นที่ประกอบกิจกรรมทางความเชื่อ ศาสนา และประเพณีของพวกคนมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลาม และจากการสร้างศาสนสถานเหล่านี้ขึ้นมา จึงทำให้เกิดรูปแบบของการอยู่รวมกลุ่มกันในชุมชนริมน้ำแห่งนี้ที่มีความหลากหลายขึ้น รวมทั้งศาสนสถานเหล่านี้ยังเป็นตัวแทนและเอกลักษณ์ที่ชัดเจนของชุมชนริมน้ำแห่งนี้มาจนถึงปัจจุบัน

- ปี พ.ศ. 2444 การสร้างตลาดคลองสวน

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2423 เป็นต้นมาได้เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานแล้วเกิดเป็นชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนขึ้นมา ซึ่งระยะเวลาถือว่าได้มีส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนที่มากขึ้น โดยที่ภายในช่วงเวลาไม่กี่ปี จำนวนประชากรที่มากขึ้น รวมทั้งรูปแบบของการประกอบอาชีพที่เหมือนกันก่อให้เกิดวิถีชีวิตขึ้นต่อชุมชน โดยที่เป็นไปตามลักษณะของการเกษตรแบบยังชีพ การดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายเมื่อถึงฤดูกาลก็ทำการเพาะปลูก และเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อนำมาบริโภค จนเมื่อมีปริมาณที่มากขึ้น รวมทั้งการที่เป็นที่ทราบอยู่แล้วว่าคนจีนส่วนใหญ่จะมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการ

ค้าขายมากกว่าการประกอบอาชีพอื่นๆ เป็นที่รู้กันว่าคนจีนมีลักษณะของความขยัน อดทน และ ประหยัดอดออมเป็นอย่างมาก ประกอบกับการที่ชุมชนคนจีนในกลุ่มแรกที่เข้ามามีจำนวนที่มากขึ้น จึงมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ซึ่งในปี พ.ศ. 2444 ได้มีการสร้างตลาดขึ้น โดยที่ตลาดแห่งนี้เป็นตลาด นำขนาดใหญ่มากในขณะนั้น โดยเรียกกันว่าตลาดคลองสวน ซึ่งก็มีเหตุผลมาจากสภาพทางภูมิ ประเทศของชุมชนแห่งนี้ ซึ่งมีคลองตัดผ่านกัน และมีการสัญจรทางน้ำมีเรือสวนไปมาอยู่ ตลอดเวลา⁴ ตลาดคลองสวนแห่งนี้ช่วงแรกเป็นเรือนแถวชั้นเดียว หันหน้าเข้าหาคลองประเวศน์บุรี รมย์ ซึ่งจากประวัติของชุมชนโดยข้อมูลของเทศบาลตำบลเทพราช ตลาดคลองสวนนี้แบ่งออกเป็น สองพื้นที่โดยที่หนึ่งที่อยู่ฝั่งตำบลเทพราชใช้ชื่อว่าตลาดสามพี่น้อง ส่วนอีกที่หนึ่งตามประวัติ ของตลาดของเทศบาลตำบลคลองสวนบอกว่า เป็นตลาดที่อยู่ในฝั่งตำบลคลองสวนในปัจจุบัน ได้ใช้ ชื่อว่า ตลาดคลองสวนมาตั้งแต่แรกแล้ว ซึ่งตลาดทั้งสองแห่งนี้มีเจ้าของที่คนละกลุ่มคน แต่ว่าก็ก่อ เป็นคนจีนทั้งคู่ โดยความคึกคักของตลาดในช่วงแรกนั้นมียังไม่มากนัก เนื่องจากเป็นช่วงที่เริ่ม เปลี่ยนแปลงจากการเกษตรเพื่อยังชีพมาเป็นการเกษตรเพื่อค้าขายแทน และ ตัวตลาดแห่งนี้ก็เริ่มที่จะเปลี่ยนแปลงบทบาทเป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำมาขึ้นในเวลาต่อมา

- ปี พ.ศ. 2477 การปรับปรุงตลาดคลองสวนและโรงเรียนวัดคลองสวน (พินุลธรรมจันทร์)

หลังจากที่มีการสร้างตลาดขึ้นในปี พ.ศ. 2444 เป็นต้นมา ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงและ ปรับปรุงโครงสร้างของตลาดเป็นชุมชนเพิ่มมากขึ้น การเติบโตของตลาดมีมากจนมีการปรับปรุง ตลาดจากชั้นเดียว กลายเป็นสองชั้น⁵ มีการปลูกสร้างใหม่โดยเป็นสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นห้องแถวแบบจีน มีสองชั้นสร้างคอกันกันเรียงรายตามพื้นที่เดิม หลังคาสังกะสีวางคอกันเป็น แนวยาวต่อกันทั้งตลาด การเพิ่มชั้นก็เพื่อทำให้มีพื้นที่ค้าขายที่มากขึ้น ชั้นล่างมีการเก็บของ วาง สินค้า ส่วนชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย โดยมีการจัดทำพื้นที่ด้านหน้าเป็นทางน้ำที่สามารถนำเรือเข้ามา จอดเทียบได้ รวมทั้งยังมีการต่อเติมให้เป็นที่สามารถวางสิ่งของเช่น โต๊ะ เก้าอี้ รวมทั้งเก็บสินค้า บางส่วนไว้ได้ด้านหน้าบ้าน ชื่อเรียกตลาดก็มีการเปลี่ยนไปกลายเป็นการผนวกกันจนใช้ชื่อว่าตลาด คลองสวนทั้งสองพื้นที่ ในช่วงนี้ถือว่าเป็นช่วงที่มีการเติบโตของเศรษฐกิจในพื้นที่เป็นอย่างมาก ความเจริญที่มาจากการพัฒนาท่าคลอง ทางน้ำที่มีการเชื่อมโยงกันของลำคลองย่อยๆ ที่ขุดขึ้น มา บรรจบกันมากขึ้น การเชื่อมโยงของเส้นทางน้ำระหว่างจังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดสมุทรปราการ และกรุงเทพมหานคร ที่มีแม่น้ำสองสายเป็นสายน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตคือ แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำบาง ปะกง จากการที่ชุมชนริมน้ำแห่งนี้ทำเลที่ตั้งที่อยู่บริเวณที่เป็นเส้นขอบเขตจังหวัด รวมทั้งจากการมี ตลาดและโรงสี จึงทำให้เกิดเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายทางน้ำขึ้น มีการจำหน่าย ค้าขาย

⁴ สัมภาษณ์ ประพันธ์ สิริดวงสุริยันต์, อายุ 67 ปี, 4 กรกฎาคม 2548.

⁵ สัมภาษณ์ แป๊ะหลี่ แซ่เต๋, อายุ 82 ปี, 6 พฤศจิกายน 2548.

แลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งยังเป็นจุดพักสินค้าก่อนที่จะนำเข้าไปในกรุงเทพมหานครได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้แล้วตลาดคลองสวนยังมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ รวมทั้งมีศาสนสถานที่ครบถ้วน จึงมีความเพียงพอต่อการเข้ามาประกอบกิจกรรมทางความเชื่อ และศาสนาของพวกเขาพ่อค้าแม่ค้า และกลุ่มคนจากต่างพื้นที่ได้อย่างเพียงพอ และในปีเดียวกันนี้เองภายในชุมชนริมน้ำแห่งนี้ก็ได้เกิดสถานศึกษาขึ้นแห่งแรก⁶ โดยสร้างขึ้นในพื้นที่วัดคลองสวน สร้างขึ้นโดยความร่วมมือของวัดและชุมชนเพื่อที่จะต้องการให้ลูกหลานของพวกเขาได้มีความรู้ได้มีการศึกษาเพื่อจะได้มีความเจริญในการดำเนินชีวิตต่อไป ซึ่งโรงเรียนนี้ใช้ชื่อว่า โรงเรียนวัดคลองสวน (พิบูลธรรมจันทร์)

- ปี พ.ศ. 2483 สร้างโรงเรียนตลาดคลองสวน (อัสวานิชย์บำรุง)

พอมถึงปี พ.ศ. 2483 เนื่องจากการสถานศึกษามีเพียงแห่งเดียวไม่เพียงพอกับความต้องการของชุมชน จึงได้มีการสร้างโรงเรียนตลาดคลองสวน (อัสวานิชย์บำรุง) ขึ้นมาอีกหนึ่งแห่ง โดยที่เจ้าของที่ดินฝั่งตำบลคลองสวน ตระกูลอัสวานิชย์ ได้สร้างขึ้นมาโดยตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่เป็นศาลเจ้าพ่อคลองสวนในปัจจุบันนี้ แต่ก่อนนั้นศาลเจ้าพ่อคลองสวนจะอยู่ทางด้านขวาของศาลเจ้าพ่อคลองสวนในปัจจุบัน โดยตั้งอยู่ตรงที่เป็นสระน้ำติดกับลาดปูนหน้าศาลเจ้าพ่อคลองสวนในปัจจุบัน โดยโรงเรียนตลาดคลองสวนนี้จะมีอาคารเรียนหนึ่งชั้นหลังเดียวเท่านั้น ส่วนใหญ่แล้วจะมีเด็ก ๆ ที่อยู่ในตลาดคลองสวนครบบริเวณตำบลคลองสวนบางส่วนที่เข้ามาศึกษาเล่าเรียน โดยเมื่อเทียบกับโรงเรียนวัดคลองสวนแล้วโรงเรียนวัดคลองสวนจะมีขนาดและจำนวนนักเรียนที่เยอะกว่ามากพอสมควร

- ปี พ.ศ. 2490 ปรับปรุงศาลเจ้าพ่อคลองสวน และย้ายโรงเรียนตลาดคลองสวนฯ ครั้งที่ 1

ในปี พ.ศ. 2490 เนื่องจากเจ้าของที่ดินมีความต้องการที่จะปรับปรุงศาลเจ้าพ่อคลองสวนให้มีขนาดใหญ่ขึ้น รวมทั้งเพิ่มขนาดพื้นที่ของศาลเจ้า จึงได้ย้ายโรงเรียนตลาดคลองสวนมาอยู่บริเวณหน้าตลาดแทน⁷ ซึ่งในปัจจุบันก็คืออาคารที่อยู่ในพื้นที่บ้านคุณแน่นน้อย เนตรศรี ประธานชุมชนตลาดคลองสวนคนปัจจุบัน ซึ่งอาคารหลังนี้ยังปรากฏให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบัน โดยที่พื้นที่ตรงโรงเรียนก็ได้กลายมาเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อคลองสวนในปัจจุบัน

- ปี พ.ศ. 2500 ปรับปรุงศาลเจ้าปู่เจ้าทวดคลองสวนและโรงเจพังอั้งฉั่ว

หลังจากมีการปรับปรุงศาลเจ้าพ่อคลองสวนไม่นานนักหลังจากนั้น 10 ปี ก็มีการปรับปรุงศาลเจ้าปู่เจ้าทวดคลองสวน และโรงเจพังอั้งฉั่วขึ้น⁸ โดยมีการถมดินที่เป็นบ่อ และทำนาให้กลายเป็น

⁶ สัมภาษณ์ พระครูปิยะกิตติคุณ , อายุ 57 ปี, เจ้าอาวาสวัดคลองสวน, 4 เมษายน 2548.

⁷ สัมภาษณ์ สุพจน์ หล้าเจริญ,ครู คศ.2, อายุ 53 ปี, 13 มกราคม 2549.

⁸ สัมภาษณ์ แน่งน้อย เนตรศรี, อายุ 50 ปี, ประธานชุมชนหมู่ที่ 1 ชุมชนตลาดคลองสวน, 4 เมษายน 2548.

⁹ สัมภาษณ์ เจ้า แซ่ตั้ง, อายุ 64 ปี, 4 กรกฎาคม 2548.

พื้นที่ก่อสร้างศาลเจ้าและโรงเจ ซึ่งการก่อสร้างทำในพื้นที่เดิมแต่ได้มีการปรับปรุงอาคารและขยายพื้นที่มากขึ้น โดยที่ศาลเจ้าและโรงเจแห่งนี้จะมีห้องพักไว้รองรับนักเดินทางจากต่างถิ่นที่เข้ามาเพื่อประกอบพิธีกรรมของชาวจีนอีกด้วย

จากการแบ่งเหตุการณ์ต่างๆ ในช่วงต้นที่ได้เกิดขึ้นภายในพัฒนาการช่วงที่ 1 นี้ เมื่อจำแนกออกตามองค์ประกอบหลักที่ได้กำหนดไว้ในข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1. ลักษณะทางด้านกายภาพ

เนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสมแก่การทำกรเกษตรรวมทั้งจากนโยบายในการบริหารประเทศในช่วงสมัยนั้น จึงทำให้เกิดการขาดแคลนประเวศน์บุรีรัมย์ขึ้น โดยจากสาเหตุนี้เองที่ทำให้เกิดลักษณะของการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำของชุมชนแห่งนี้ขึ้นมา และจากลักษณะทางภูมิประเทศแบบนี้จึงทำให้เกิดลักษณะของการตั้งถิ่นฐานที่ปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนมีการวางตัวเป็นแนวยาวเกาะติดกับริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์ขึ้น ซึ่งรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวลำคลองเช่นนี้ได้มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และก็ยังคงมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจนและดำรงไว้ซึ่งตำแหน่งที่ตั้งในบริเวณเดิม การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนนี้เป็นรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานริมน้ำของชุมชนต่างๆ ในภาคกลางซึ่งเป็นการอาศัยประโยชน์จากแหล่งน้ำอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยก่อนที่จะมีการเกิดตลาดคลองสวนหรือที่รู้จักกันในปัจจุบันว่าตลาดคลองสวน 100 ปี เริ่มแรกนั้นบริเวณพื้นที่แห่งนี้ก็ไม่มีสิ่งปลูกสร้างใด เป็นเพียงแค่พื้นที่เกษตร และที่โล่งว่างที่มีได้ใช้ประโยชน์อย่างใด จนเมื่อมีการขาดแคลนประเวศน์บุรีรัมย์ขึ้น รวมทั้งคลองพระยานาคราช ก็เริ่มมีการเข้ามาจับจองที่ดินและเข้ามาอยู่อาศัยภายในพื้นที่ขึ้นทั้งคนจีน และคนไทยมุสลิม โดยที่ลักษณะของสิ่งปลูกสร้างก็มีบ้านเรือนริมน้ำอยู่เพียงไม่กี่หลังคาเรือนเท่านั้น รวมถึงศาสนสถานที่ใช้เป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมในการประกอบกิจกรรมตามความเชื่อชาติและศาสนา จนเมื่อระยะเวลาผ่านไปถึงประมาณปี พ.ศ. 2444 การที่ชุมชนมีขนาดใหญ่โตขึ้น ลักษณะการประกอบอาชีพก็มีการเปลี่ยนไปด้วย เกิดมีการสร้างตลาดคลองสวนขึ้น โดยในช่วงนั้นจะมีการสร้างเรือนแถวแบบชาวจีนเพื่อทำการค้าขายเป็นหลัก โดยมีลักษณะของอาคารเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวจนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2477 ก็ได้มีการสร้างเพิ่มเติมเป็นอาคาร 2 ชั้น รวมทั้งมีการสร้างโรงเรียนขึ้นเพื่อรองรับการศึกษาของบุตรหลานของคนในชุมชน การประกอบกิจกรรมในตลาดคลองสวนนี้ มีประชาชนเข้าออกในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้คนที่เข้ามาทำการค้าขายและอยู่อาศัยเกือบทั้งหมดจะเป็นชาวจีนหรือชาวไทยเชื้อสายจีน ในส่วนของการคมนาคมก็มีการใช้เส้นทางเดินเรือเป็นหลักในการสัญจรไปมาทั้งระหว่างสองฝั่งคลอง และการสัญจรนอกพื้นที่ ซึ่งในการสัญจรทางน้ำนั้นถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในช่วงนั้นจากสภาพของภูมิประเทศที่มีคลองตัดผ่านกัน ส่วนในการสัญจรทางบกมีแต่เพียงการใช้เส้นทางเดินเท้าเท่านั้นซึ่งส่วนมากแล้วก็จะจะเป็นทางเดินที่เป็นคันดินมีขนาดไม่กว้างนัก ก่อนที่จะมีตลาดคลองสวนในบริเวณพื้นที่แห่งนี้มีการทำ

การเกษตร และประมง ซึ่งหลังจากมีตลาดคลองสวนเกิดขึ้นก็ทำให้การใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรลดน้อยลง เปลี่ยนแปลงบทบาทมาเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญของชุมชนในระแวกนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งในการคมนาคมขนส่งระหว่างจังหวัดฉะเชิงเทราและกรุงเทพมหานคร จากภาพถ่ายทางอากาศ ปี .พ.ศ. 2495 และแผนที่พัฒนาการของชุมชนในช่วงที่ 1 ทั้งหมดพบว่า ลักษณะทางกายภาพของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนและบริเวณโดยรอบมีรูปแบบของการเป็นชุมชนเกษตรกรรมอยู่มาก พื้นที่ที่อยู่ห่างจากคลองประเวศน์บุรีรัมย์และบริเวณตลาดคลองสวนมีแต่เป็นพื้นที่เพาะปลูกทำการเกษตรแทบทั้งหมด ซึ่งจากภาพถ่ายทางอากาศจะสามารถเห็นตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนได้อย่างชัดเจน โดยที่ชุมชนริมน้ำแห่งนี้จะอยู่ติดกับคลองประเวศน์บุรีรัมย์ มีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนหันหน้าเข้าหาลำคลอง ส่วนบริเวณโดยรอบอาคารบ้านเรือนก็จะเป็นที่นาที่ใช้การเพาะปลูกข้าวซึ่งข้าวนี้ถือเป็นอาหารหลักของคนไทย และบางส่วนก็มีการทำประมงจับสัตว์น้ำ ส่วนในด้านการแหล่งน้ำ นอกจากคลองประเวศน์บุรีรัมย์และแล้ว ในช่วงแรกนี้จะมีคลองพระยานาคีอีกคลองหนึ่งที่ตัดผ่านกลางชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน ซึ่งคลองประเวศน์บุรีรัมย์และคลองพระยานาคี เป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่มีความผูกพันและหล่อเลี้ยงชีวิตของชาวคลองสวนรวมทั้งประชาชนในชุมชนอื่นๆ ที่เส้นทางน้ำไหลผ่านอีกด้วย จากแผนที่จะเห็นว่าในช่วงแรกนี้ลักษณะของคลองพระยานาคีจะเป็นสายน้ำเส้นเดี่ยวอย่างชัดเจนโดยต่อมาผ่านหลังได้เกิดมีการขุดคลองเพิ่มขึ้นร่วมกับมีการที่กระแสน้ำกัดกร่อนเข้าไปในพื้นที่ดินจนทำให้เกิดเป็นคลองแหว่งกลั่นบนมาบรรจบกัน จึงทำให้เส้นทางน้ำในคลองพระยานาคีเกิดเป็นลักษณะทางน้ำดังที่เห็นอยู่ได้ในปัจจุบัน

2. ลักษณะทางด้านสังคม

การอยู่ร่วมกันของคนต่างเชื้อชาติภายในพื้นที่ในช่วงแรกนั้นมีการปรับตัวที่ค่อนข้างยากแต่เมื่อมาอยู่ภายใต้พื้นที่เดียวกันแล้วนานวันเข้าการสร้างสัมพันธต่อกันก็มีผลทำให้การดำรงอยู่ของ 2 เชื้อสายและ 2 ศาสนามาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันทำให้เห็นได้ว่าความแตกต่างบางอย่างก็สามารถที่ผสมผสานกันได้ แต่ก่อนนั้นจากอดีตที่ในชุมชนแห่งนี้กลุ่มคนจีนเป็นผู้เข้ามาบุกเบิกอาศัยทำกินอยู่ในพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝั่งของพื้นที่ที่เป็นส่วนของจังหวัดสมุทรปราการในปัจจุบัน ส่วนในฝั่งตรงข้ามคลองที่เป็นอยู่ในส่วนของจังหวัดฉะเชิงเทราในปัจจุบันก็จะเป็นกลุ่มคนไทยมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลามเข้ามาอาศัยอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่เป็นตำบลเกาะไร่ในปัจจุบัน การเกิดของชุมชนผสมในพื้นที่แห่งนี้ทำให้เกิดการก่อสร้างศาสนสถานของแต่ละกลุ่มคนขึ้น การที่มีทั้ง วัด ศาลเจ้า และมัสยิดทำให้เกิดการถ้อยทีถ้อยอาศัยกันขึ้น การมีศาสนสถานก็เพื่อให้การอยู่ร่วมกันสามารถที่จะประกอบพิธีกรรมและปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละกลุ่มคนได้ จนเมื่อมีการสร้างตลาดคลองสวนขึ้นมาก็ทำให้ชุมชนดั้งเดิมแห่งนี้เกิดการรวมกลุ่มกันกลายเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นมีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างมากขึ้นสม่าเสมอขึ้น การที่จะต้องอยู่

ด้วยกัน มีวิถีชีวิตเดียวกัน มีการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกัน ทั้งหมดล้วนแล้วแต่ทำให้เกิดความผูกพันต่อกัน ซึ่งก็ได้ก่อให้เกิดชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนขึ้นมาเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำและชุมชนผสมที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนา จนก่อให้เกิดชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนซึ่งเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกันกับแหล่งน้ำ การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำทั้งอุปโภค บริโภค รวมไปถึงการคมนาคมขนส่ง ลักษณะทางสังคมอีกอย่างหนึ่งในช่วงแรกๆ ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือความมีน้ำใจการเห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือต่อกัน ซึ่งลักษณะทางสังคมเหล่านี้ก็ยังคงสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เพราะว่าคนในชุมชนแทบทั้งหมดมีความผูกพันต่อกันมานานแล้วตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษนั่นเอง

3. ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ

ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจหรือระบบเศรษฐกิจในช่วงแรกนี้มีลักษณะเป็นแบบพึ่งตนเอง จะเห็นได้ว่าก่อนที่จะมีตลาดนั้นมีการดำรงชีพโดยการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีความเพาะปลูกเพื่อการบริโภคเป็นหลัก แต่เมื่อมีการสร้างตลาดคลองสวนขึ้นก็มีรูปแบบของการค้าขายที่ชัดเจนขึ้น การประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพลดน้อยลงแต่มีการเปลี่ยนไปเพื่อการค้ามากขึ้น รวมทั้งตลาดคลองสวนถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางทางการค้าทางน้ำขนาดใหญ่ในละแวกนี้ อันได้แก่ ตั้งแต่คลองพระโขนงไปจนถึงแม่น้ำบางปะกง ซึ่งเส้นทางสัญจรที่ผ่านคลองประเวศน์บุรีรมย์มักจะต้องอาศัยตลาดคลองสวนแห่งนี้เพื่อการหยุดพักขนถ่ายสินค้า รวมทั้งการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าจำพวกที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค และดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง ถั่วลิสง มะพร้าว หมาก พลู ขนมหวาน รวมทั้งพวกภาชนะใส่ของ และเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรและการประมง เนื่องจากส่วนใหญ่แล้วโดยรอบของพื้นที่ชุมชนตลาดคลองสวนจะเป็นพื้นที่ทำการเกษตร และมีแม่น้ำลำคลองล้อมรอบอยู่ ทำให้เกิดความคึกคักและหนาแน่นของผู้คนเป็นจำนวนมากทั้งจากภายนอกและภายในพื้นที่ที่ ต้องเข้ามาจับจ่ายซื้อของและแลกเปลี่ยนสินค้ากันภายในตลาดคลองสวนแห่งนี้ ดังนั้นจึงทำให้สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนตลาดคลองสวนจึงถือได้ว่ามีสภาพดีมากทำให้คนในชุมชนอยู่กันอย่างมีความสุขมีกินมีใช้อย่างพอเพียง รวมทั้งในช่วงที่มีการสร้างตลาดไม่นานก็มีการสร้างโรงสีขึ้นรวมทั้งมีการสร้างโรงเจเพื่อจัดกิจกรรมทางความเชื่อของคนจีนก็ยังส่งผลให้เกิดการเข้าถึงของคนและสินค้าที่มากและหลากหลายยิ่งขึ้นส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจในช่วงนี้ยิ่งดีขึ้นอีก

4. โครงสร้างและการขยายตัวของชุมชน

ในช่วงแรกๆ ของการเกิดชุมชนและตลาดคลองสวนนี้ยังไม่มี ความหลากหลายของโครงสร้างของชุมชนมากนัก มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย การยังชีพโดยการทำการเกษตรและประมง มีเส้นทางสายน้ำหลักคือ คลองประเวศน์บุรีรมย์ และคลองพระยานาคราช โดยเส้นทางน้ำหลักเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้ขึ้น ส่วนการตั้งถิ่นฐานใน

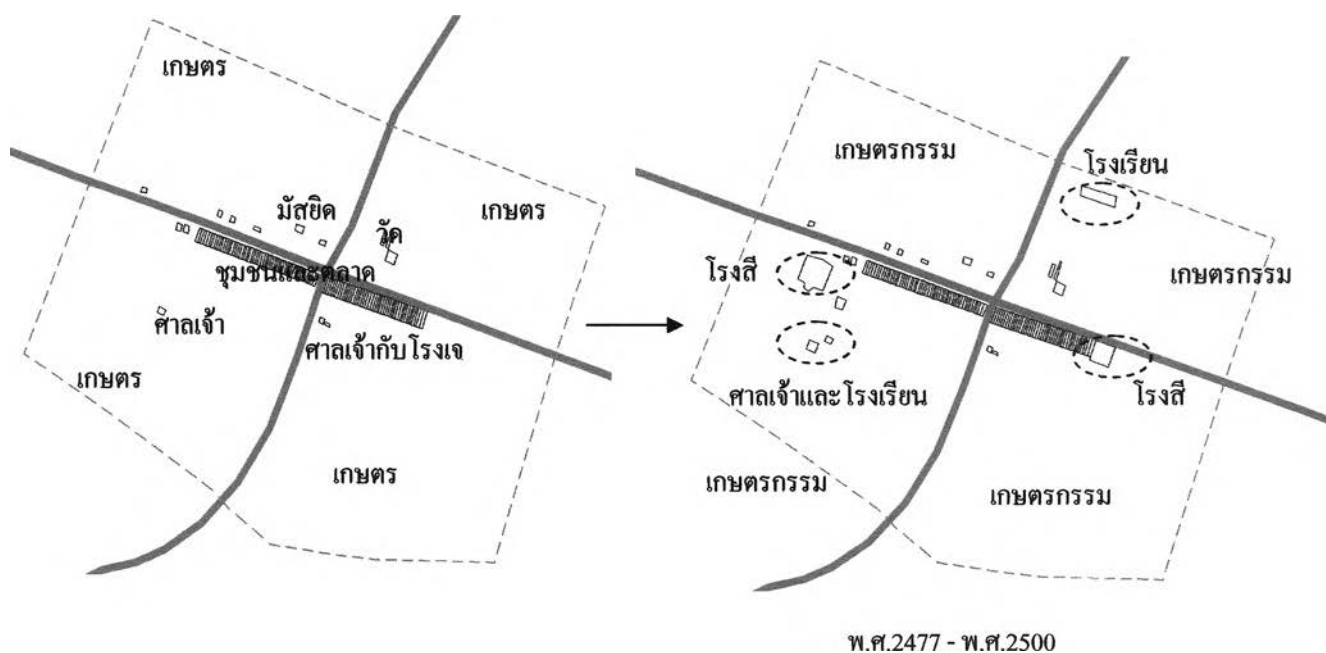
ช่วงแรกๆ ก็จะอยู่กระจุกตัวริมน้ำติดหันหน้าเข้าหาดคลองประเวศน์บุรีรัมย์ แต่หลังจากมีการสร้างตลาดคลองสวนขึ้นก็ทำให้เกิดการขยายตัวขึ้นโดยการกระจุกตัวมีมากขึ้นในบริเวณใกล้กับคลองประเวศน์บุรีรัมย์ และใกล้กับตลาดก็มีการตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นด้วย แต่ก็ยังคงมีทิศทางที่หันหน้าเข้าหาน้ำอยู่ ส่วนในพื้นที่รอบๆ ชุมชนตั้งแต่เริ่มแรกมาแล้วก็จะเป็นพื้นที่ทำกินของคนในชุมชนซึ่งก็คือพื้นที่ที่ใช้ทำการเกษตรและเพาะปลูกข้าว พืชผัก ผลไม้ เช่น มะพร้าว พริก กล้วย เป็นต้น มีการสร้างโรงเรียนตลาดคลองสวน(อัสวามิच्छ์บำรุง) ขึ้นในบริเวณที่โล่งหน้าศาลเจ้าพ่อคลองสวนในปัจจุบัน แต่เดิมศาลเจ้าพ่อคลองสวนสร้างอยู่ตรงข้างสะพาน้ำติดกับที่ जोอดรหน้าตลาดคลองสวน 100 ปีในปัจจุบัน โดยในส่วนพื้นที่รอบตลาดก็จะมีทางเดินเท้าอยู่ข้างพอที่จะใช้ไปมาหาสู่กันได้โดยไม่ต้องอาศัยเรือ ซึ่งก็จะมีการใช้ไม้พาดข้ามคลองเอา ในช่วงนี้จะมีคนน้ำอยู่ด้านหลังตลาดโดยคนน้ำนี้จะติดต่อกับคลองประเวศน์บุรีรัมย์ ซึ่งสามารถใช้เรือพายเข้ามาได้ โดยจากโครงสร้างและการขยายตัวของชุมชนในช่วงแรกนี้จะมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพค้าขาย ซึ่งโครงสร้างที่เกิดขึ้นและการขยายตัวของชุมชนจะอยู่ในบริเวณที่เป็นตลาดและส่วนที่ติดกับคลองประเวศน์บุรีรัมย์เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นตลาดคลองสวน โรงสีข้าว โรงเจ และศาสนสถาน เป็นต้น

5. ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

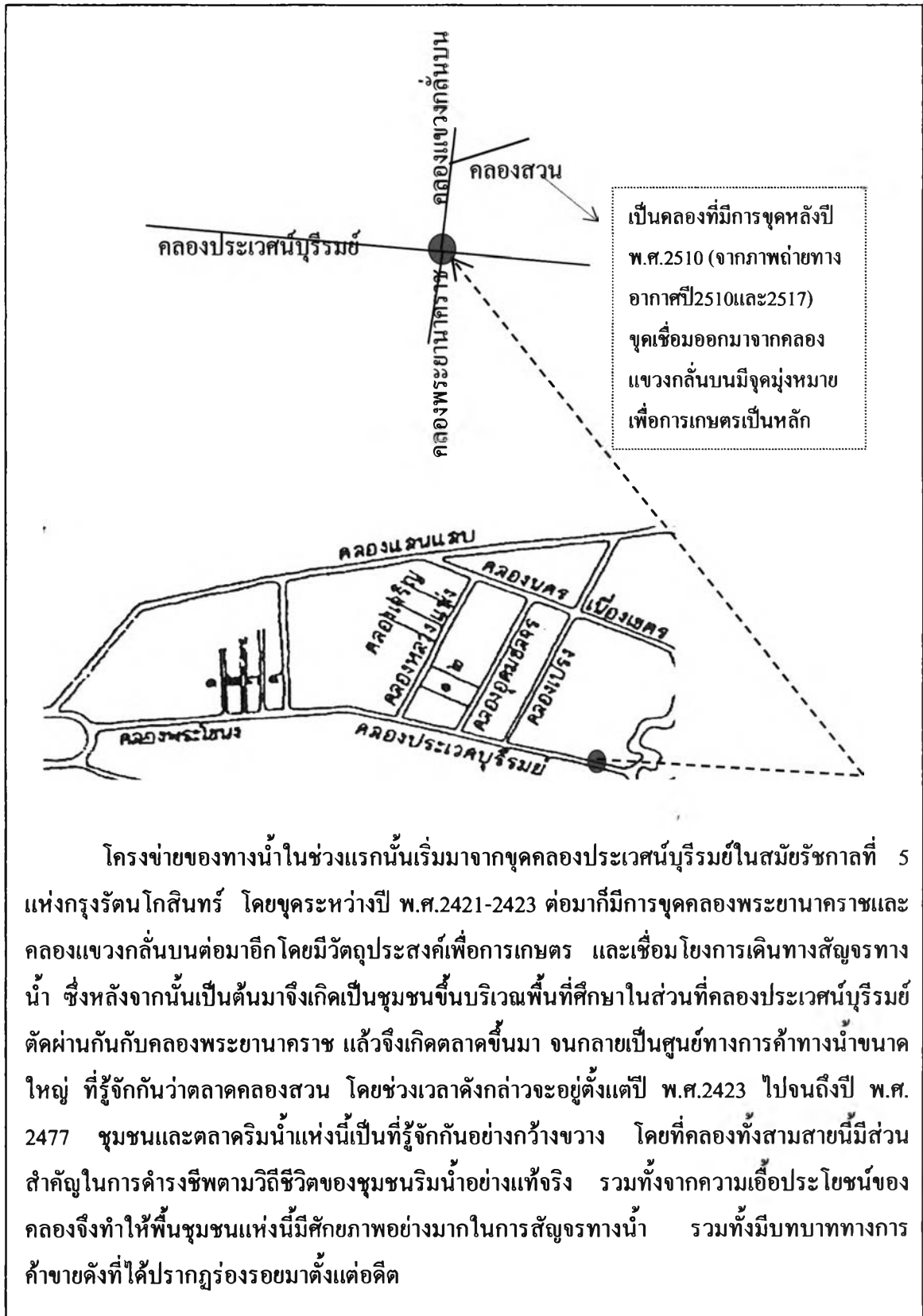
ในช่วงแรกนี้ความสัมพันธ์ของชุมชนและตลาดมีความสัมพันธ์กันไปในลักษณะของชุมชนข้างเคียงซึ่งอยู่ในละแวกเดียวกัน โดยก่อนที่จะมีตลาดคลองสวนผลผลิตที่ได้ก็จะนำไปเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น จนเมื่อเกิดตลาดคลองสวนขึ้นก็มีการนำผลผลิตมาจำหน่ายและแลกเปลี่ยนในรูปแบบของการค้าขายมากขึ้น ไม่ได้เป็นไปเพื่อการยังชีพแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนแต่ก่อน ดังนั้นเมื่อคุณภาพรวมของความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบแล้วจะพบว่ามีความเป็นไปเพื่อการติดต่อค้าขายในระดับที่ค่อนข้างจะกว้าง ทั้งจากการเข้าถึงของชาวบ้านในพื้นที่และจากการเข้าถึงของกลุ่มคนต่างพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพมหานครและฉะเชิงเทรา นอกจากนี้การที่ภายในพื้นที่ชุมชนแห่งนี้มีการตั้งอยู่ของศาสนสถาน ไม่ว่าจะเป็น วัด โรงเรียน และศาลเจ้า รวมทั้งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดคลองสวน และโรงเรียนตลาดคลองสวน จึงมีผลทำให้คนที่อยู่ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ในส่วนของบริเวณชุมชนใกล้เคียงได้เข้ามาภายในพื้นที่เป็นจำนวนมากขึ้นทั้งที่จะต้องเข้ามาเรียนหนังสือ และทั้งที่เข้ามาเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและทางความเชื่อของตน นอกจากนี้แล้วในการเดินทางจากพื้นที่อื่นๆ เข้ามาสู่ชุมชนริมน้ำแห่งนี้ก็สามารถเข้ามาได้ง่าย ซึ่งจากการที่ชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนมีความสำคัญโดยเป็นทางผ่านที่เชื่อมต่อเส้นทางในการสัญจรทางน้ำไปมาระหว่างเมืองหลวง เมือง และย่านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น กรุงเทพฯ พระโขนง ฉะเชิงเทรา ลาดกระบัง หลวงแพ่ง เปร็ง บางพลี บางบ่อ ลาดขวาง ท่าฉั่ว หามแดง บางเคย เป็นต้น ก็เลยมีผลทำให้เกิดการกลายเป็นศูนย์กลางที่มีความสำคัญระหว่างการเดินทางและการค้าขายระหว่างพื้นที่หลายๆ พื้นที่ในละแวกข้างเคียงในขณะนั้นขึ้น

ภาพที่ 5.2 ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495

พัฒนาการในช่วงที่ 1 มีการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างช้า และมีความหลากหลายน้อย การปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนก็อยู่บริเวณริมน้ำทางเส้นทางโครงข่ายแม่น้ำลำคลอง โดยในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้มีการเกิดขึ้นของชุมชนริมน้ำจนกลายเป็นตลาดคลองสวนที่รู้จักกันในศูนย์กลางการค้าขายทางน้ำที่มุ่งหน้าเข้ากรุงเทพฯ จากทางด้านทิศตะวันออก การเดินทางที่มีแม่น้ำบางปะกงและแม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อม โยงกัน เมื่อเกิดชุมชนก็เกิดศาสนสถาน และสถานศึกษา จนได้ กลายมาเป็นรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ร่วมกันของหลายกลุ่มคน ที่มีความแตกต่างกันทางเชื้อชาติ ศาสนา แต่ว่าสัญลักษณ์ของการอยู่ร่วมกันก็ก่อให้เกิดความผูกพันกัน จนไม่มีการแบ่งแยกชั้น มีเพียงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของพี่น้องคนไทย คนจีน และคนมุสลิม ภายใต้อำนาจของชุมชนริมน้ำแห่งนี้ โดยมีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ประกอบด้วยชุมชน ศาสนสถาน สถานศึกษา ตลาด โรงสี และพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งวิถีชีวิตเช่นนี้เป็นลักษณะวิถีชีวิตที่เรียบง่ายตามแบบฉบับของสังคมชนบทนั่นเอง

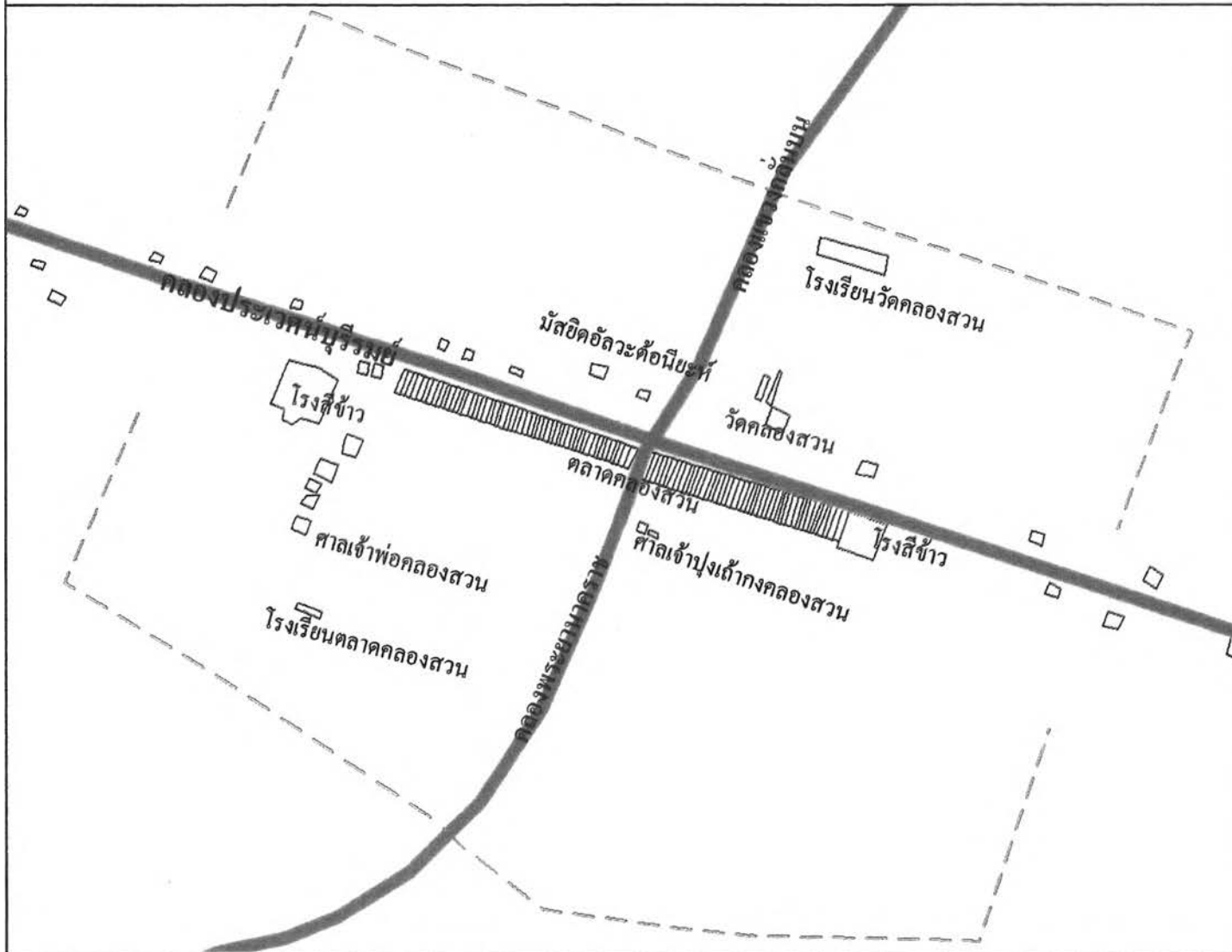

โครงข่ายของทางน้ำในช่วงแรกนั้นเริ่มมาจากขุดคลองประเวศน์บุรีรัมย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยขุดระหว่างปี พ.ศ.2421-2423 ต่อมาก็มีการขุดคลองพระยานาคราชและคลองแขวงกลั่นบนต่อมาอีกโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเกษตร และเชื่อมโยงการเดินทางสัญจรทางน้ำ ซึ่งหลังจากนั้นเป็นต้นมาจึงเกิดเป็นชุมชนขึ้นบริเวณพื้นที่ที่ศึกษาในส่วนของคลองประเวศน์บุรีรัมย์ ตัดผ่านกันกับคลองพระยานาคราช แล้วจึงเกิดตลาดขึ้นมา จนกลายเป็นศูนย์ทางการค้าทางน้ำขนาดใหญ่ ที่รู้จักกันว่าตลาดคลองสวน โดยช่วงเวลาดังกล่าวจะอยู่ตั้งแต่ปี พ.ศ.2423 ไปจนถึงปี พ.ศ. 2477 ชุมชนและตลาดริมน้ำแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง โดยที่คลองทั้งสามสายนี้มีส่วนสำคัญในการดำรงชีพตามวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำอย่างแท้จริง รวมทั้งจากความเอื้อประโยชน์ของคลองจึงทำให้พื้นที่ชุมชนแห่งนี้มีศักยภาพอย่างมากในการสัญจรทางน้ำ รวมทั้งมีบทบาททางการค้าขายดังที่ได้ปรากฏร่องรอยมาตั้งแต่อดีต

ภาพที่ 5.3 โครงข่ายของทางน้ำในช่วงแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2421 - พ.ศ. 2477

ที่มา: การวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2548)

พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน จังหวัดสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา

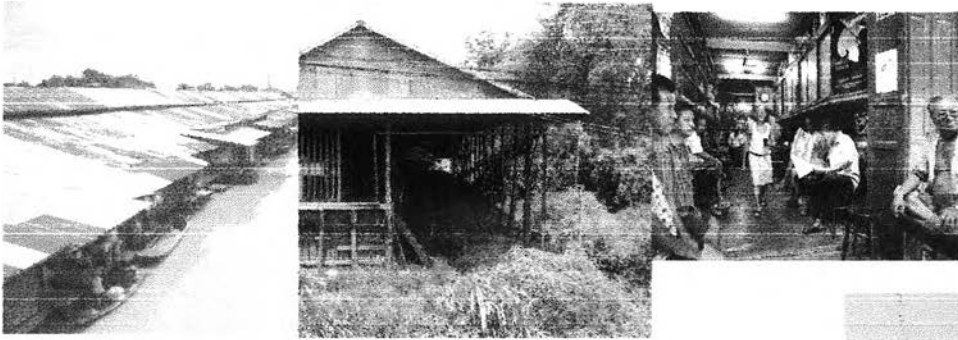
คำอธิบายสัญลักษณ์

- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
- สิ่งปลูกสร้าง
- บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐาน
- พื้นที่เกษตรกรรม
- คลอง

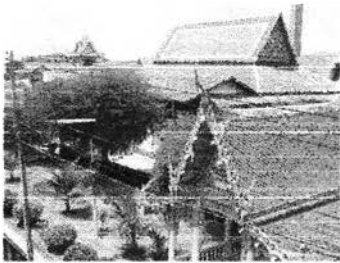

สาขาวิชาการวางผังชุมชน
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5.1 พัฒนาการของชุมชนช่วงที่ 1 การเกิดชุมชนและตลาดคลองสวน (รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2423- พ.ศ. 2500)
ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศปี 2495 ของกรมแผนที่ทหาร และการสำรวจภาคสนาม

ชุมชนริมน้ำ ที่มีตลาดน้ำ
สถานภาพ และอาคารเก็บเรือ
โดยเรือเป็นพาหนะชนิดเดียวที่
ใช้สัญจร ในช่วงที่ 1 นี้

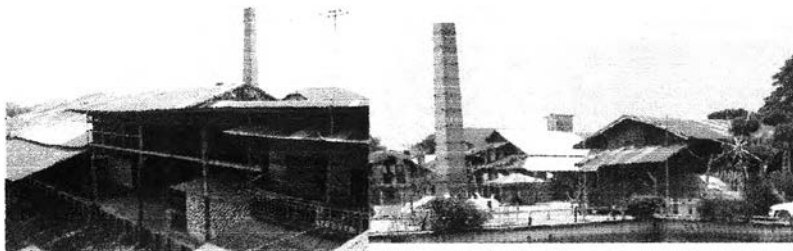
วัดคลองสวน อาคารบางส่วนมีมาตั้งแต่ช่วงที่ 1

มัสยิดอัลวะดอ์นียะห์ อาคารหลังเก่าที่เคยใช้เป็นที่
ประกอบพิธีกรรมก่อนจะสร้างและปรับปรุงมัสยิดใหม่

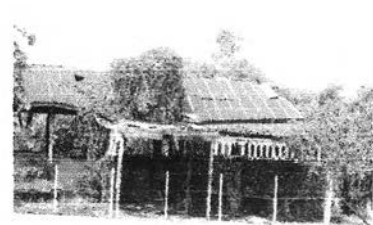
ศาลเจ้าพ่อคลองสวนและศาลเจ้าปู่เจ้าก๋งคลองสวน รวมทั้งห้องพักที่จัดไว้รับรองผู้มาจากที่อื่นๆ

โรงสีข้าวที่มีมาพร้อมๆกับตลาด ตั้งแต่ปี 2477 เป็นต้นมา

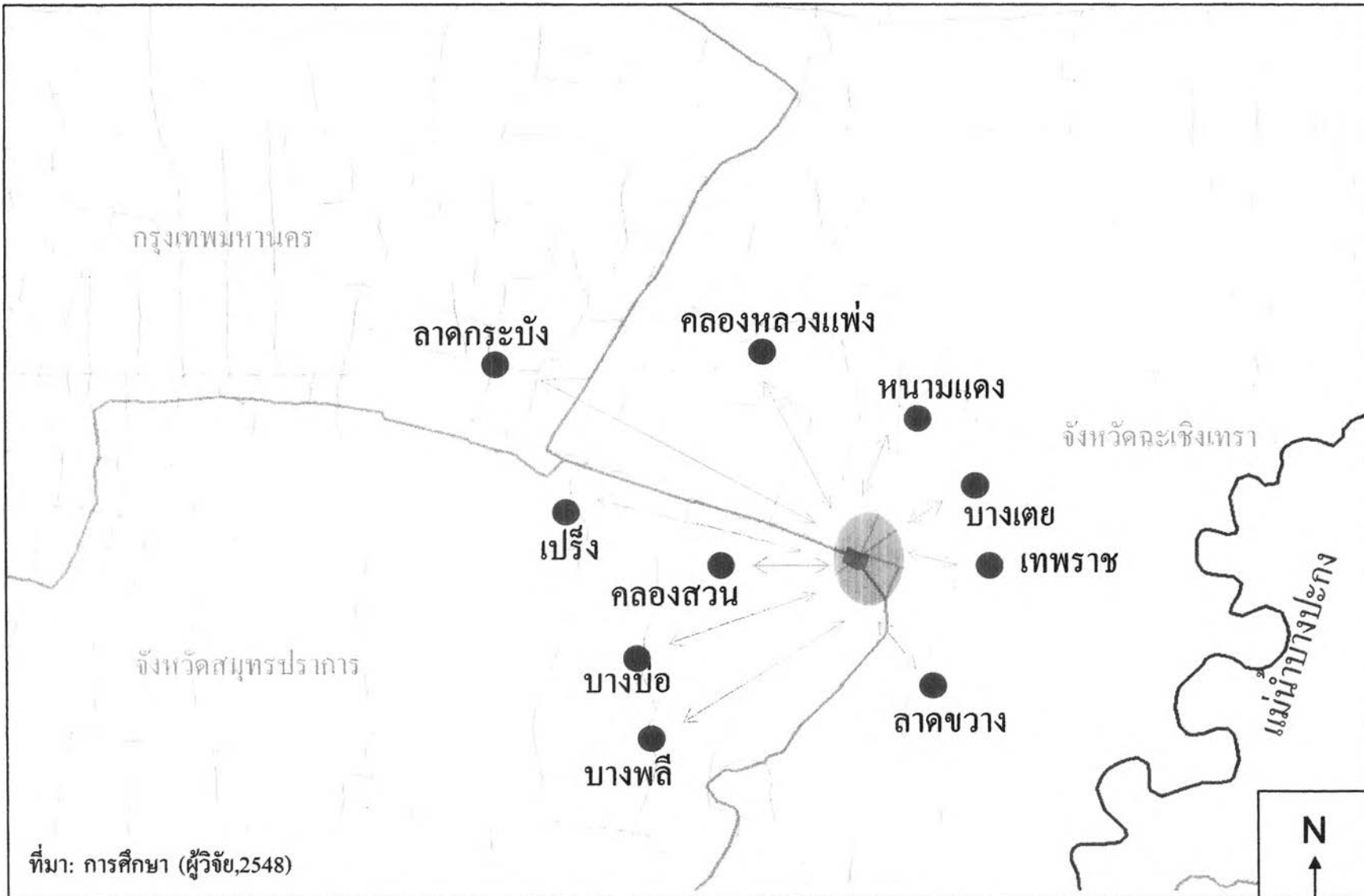

โรงเรียนตลาดคลองสวน ที่ย้ายมาสร้างในปี 2490
และใช้จนถึงปี 2516

ซากบ้านเรือนบางส่วนที่เคย
ปลูกสร้างก่อนถูกไฟไหม้ในปี 2500

ภาพที่ 5.4 สิ่งปลูกสร้างในพัฒนาการช่วงที่ 1(ผู้วิจัย, 2547)

ที่มา: การศึกษา (ผู้วิจัย, 2548)

ภาพที่ 5.5 ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่โดยรอบกับพื้นที่ศึกษาในอดีตก่อนจะมีการสร้างเส้นทางคมนาคมทางบก
(ตลาดเป็นศูนย์กลางขนาดใหญ่)

5.1.2 ช่วงที่ 2: การเปลี่ยนแปลงของศูนย์กลางการค้าริมน้ำ

(พ.ศ. 2500 - พ.ศ.2542)

ในช่วงที่สองนี้บทบาทของศูนย์กลางการค้าริมน้ำได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ความสำคัญของเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่ลดน้อยลง เนื่องมาจากอิทธิพลของการสร้างเส้นทางคมนาคมทางบก การเปลี่ยนแปลงค่านิยมหันมาใช้รถยนต์แทนเรือมากขึ้น โดยที่พัฒนาการในช่วงนี้มีผลกระทบจากการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการสร้างถนนที่ทำให้เกิดแรงจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางด้านต่างๆ อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งในช่วงนี้ถือได้ว่ามีรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่เพิ่มเติมมาอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับในช่วงแรกที่มีการเกิดชุมชนและตลาดคลองสวนขึ้น และพัฒนาการที่เกิดขึ้นในช่วงที่สองนี้ สามารถแบ่งออกได้ตามช่วงเวลาดังนี้ (ตารางที่ 5.3)

- ปี พ.ศ. 2500 ในตั้งแต่ปีนี้ เริ่มมีเหตุการณ์สำคัญหลายอย่างที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างและวิถีชีวิตของชุมชน โดยเริ่มจาก

(1) ไฟไหม้บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อคลองสวน

หลังจากที่มีการย้ายที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อคลองสวนไม่นานนัก ตรงบริเวณที่มีบ้านเรือนปลูกสร้างอยู่ตรงส่วนด้านหน้าศาลเจ้าพ่อคลองสวนก็ได้มีการเกิดไฟไหม้ขึ้น¹⁰ โดยไฟไหม้ในครั้งนั้นทำให้เกิดความเสียหายพอสมควรมีบ้านเรือนถูกไฟไหม้ไปหลายสิบห้อง แต่ว่าสามารถควบคุมไฟไว้ได้ทันจึงไม่เกิดความเสียหายและรุกรามไปถึงตัวตลาด ซึ่งซากของบ้านเรือนบางส่วนก็ยังคงมีปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันตรงบริเวณที่เดิมหน้าศาลเจ้าพ่อคลองสวน นอกจากนี้หลังจากที่ผ่านช่วงไฟไหม้มาแล้วก็มีการสร้างโรงสีและได้เปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่เคยได้รับความเสียหายจากไฟไหม้บางส่วนที่เป็นสวนมะพร้าว กลายเป็นลานตากข้าวแทน ส่วนเจ้าของบ้านบางส่วนที่ได้รับความเสียหายจากไฟไหม้ก็ย้ายออกมาอยู่ด้านหลังศาลเจ้าพ่อคลองสวนแทน

(2) เริ่มมีการทำอาชีพเลี้ยงสัตว์น้ำ

โดยที่เมื่อย้ายออกมาแล้วก็ได้มีการทำอาชีพใหม่โดยการขุดสระทำเป็นบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำขึ้นมาแทนพื้นที่ที่เคยเป็นที่ทำนาและปลูกมะพร้าว โดยในช่วงแรกนั้นทำการเลี้ยงปลาเพียงอย่างเดียว ต่อมาจึงเริ่มมีการเพาะเลี้ยงกุ้งขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งด้วย¹¹ โดยนับตั้งแต่บัดนั้นมาก็เริ่มมีรูปแบบของการประกอบอาชีพเพิ่มเติมขึ้นมาภายในชุมชนแห่งนี้ นอกเหนือไปจากการค้าขาย การเกษตร การและประมง นั่นเอง

(3) การสร้างสะพานข้ามคลองประเวศน์บุรีรัมย์ และคลองพระยานาคราช

การที่มีคลองขวางกั้นกันทำให้ในการไปมาหาสู่ระหว่างพื้นที่จำเป็นต้องใช้เรือ จึงไม่ค่อยมีความสะดวกนัก ทำให้ในปี พ.ศ. 2500 นี้ เริ่มมีการสร้างสะพานขึ้น โดยมีลักษณะเป็นสะพานไม้สูง

¹⁰ สัมภาษณ์ นางน้อย เนตรศรี, อายุ 50 ปี, ประธานชุมชนหมู่ที่ 1 ชุมชนตลาดคลองสวน, 4 เมษายน 2548.

¹¹ สัมภาษณ์ นางน้อย เนตรศรี, อายุ 50 ปี.

ตารางที่ 5.3 เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพัฒนาการช่วงที่ 2

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	ความสำคัญของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
พ.ศ.2500	- ไฟไหม้ชุมชน บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อคลองสวน - เริ่มมีการทำอาชีพเลี้ยงสัตว์น้ำ - มีการสร้างสะพานข้ามคลองประเวศน์บุรีรมย์และคลองพระยานาคราช	จากไฟไหม้ทำให้มีการย้ายพื้นที่ที่อยู่อาศัยไปอยู่ด้านหลังศาลเจ้าพ่อคลองสวนแทน แล้วก็เริ่มทำอาชีพเลี้ยงสัตว์น้ำขึ้นมาแทนการเกษตร ส่วนสะพานที่สร้างขึ้นเป็นสะพานไม้ที่ใช้เพื่อการข้ามฝั่งมีประโยชน์มากต่อการเข้าถึงพื้นที่ และยังก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะริมคลองประเวศน์ฯ ในฝั่งตรงกันข้ามกับฝั่งตลาดคลองสวน
พ.ศ.2505	- ปรับปรุงศาลเจ้าพ่อคลองสวน โดยใช้วัสดุปูนแทนไม้	ทำให้ศาสนสถานแห่งนี้มีความมั่นคงทนทานขึ้น ไม่เสียหายและทรุดโทรมเร็ว รวมทั้งยังมีลักษณะอาคารที่สวยงามมากขึ้น
พ.ศ.2507	- ย้ายที่สร้างและปรับปรุงมัสยิดอัลวะดอีนียะห์	ทำให้ศาสนสถานแห่งนี้มีขนาดใหญ่ขึ้น สวยงามขึ้น รวมทั้งวัสดุที่สร้างเป็นมัสยิดใหม่ทำด้วยปูนทำให้มีความมั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น
พ.ศ.2516	- ย้ายโรงเรียนตลาดคลองสวนฯ ครั้งที่ 2	มีบริเวณพื้นที่มากขึ้น รวมทั้งมีอาคารเรียนที่ทันสมัยขึ้น และมีพื้นที่ประกอบกิจกรรมนันทนาการได้ คือ สนามกีฬา
พ.ศ.2517	- สร้างถนนสายอ่อนนุช – เทพราชขึ้น	เป็นเส้นทางคมนาคมทางบกเส้นทางหลักในปัจจุบันที่ใช้เดินทางระหว่างกรุงเทพฯ กับละแวกเทราได้เส้นทางหนึ่ง รวมทั้งยังเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางถนนที่เชื่อมต่อโยงเข้าไปสู่ชุมชนอีกด้วย รวมทั้งจากถนนเส้นนี้ยังก่อให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารพาณิชย์กรรมเป็นสัญลักษณ์ทางพื้นที่
พ.ศ.2522	- ชุมประตู่ทางเข้าตลาดคลองสวนฝั่งตำบลคลองสวน	
พ.ศ.2530	- ตลาดนัดวันอาทิตย์	ตลาดนัดเป็นแหล่งค้าขายที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งภายในพื้นที่ศึกษา ก่อให้เกิดรายได้ทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนริมน้ำแห่งนี้ รวมทั้งยังมีส่วนในการส่งเสริมให้คนเข้ามาในพื้นที่และตลาดคลองสวนมากขึ้นด้วย
พ.ศ.2531	- ปรับปรุงสะพานข้ามคลองพระยานาคราชบริเวณถนนสายหลัก	ทำให้เป็นสะพานปูนเพื่อความมั่นคงและแข็งแรงทั้งสะดวกรวดเร็วในการใช้เส้นทางถนนสายอ่อนนุช – เทพราช
พ.ศ.2533	- ชกเลิกการเก็บค่าเช่าที่ดินและบ้านเรือนในชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนฝั่งที่อยู่ในตำบลคลองสวน	ชาวบ้านมีรายรับมากขึ้น รวมทั้งจากนโยบายของเจ้าของที่ดินที่ส่งเสริมให้ทุกบ้านริมน้ำเปิดบ้านอยู่ตลอดทุกวันทำให้รูปแบบการค้ำแบบเก่ายังคงคึกคักอยู่ได้

ประมาณ 4-5 เมตร จากพื้นดิน โดยที่สะพานไม้ที่สร้างขึ้นนี้สร้างข้ามคลองประเวศน์บุรีรมย์ เชื่อมต่อกันระหว่างพื้นที่ตำบลเกาะไร่กับตำบลเทพราช และตำบลเกาะไร่ กับตำบลคลองสวน นอกจากนี้ยังมีการสร้างเพิ่มเติมอีกคือสะพานที่ข้ามคลองพระยานาคราช ซึ่งเชื่อมระหว่างพื้นที่สองส่วนที่เป็นตลาดคลองสวน โดยเดิมที่เดิยวันนั้นมีการใช้เรือและไม้พาดเพื่อข้ามไปมาถึงกัน ซึ่งสะพานแห่งนี้มีความสูงจากพื้นดินประมาณ 3 เมตร มีลักษณะเป็นสะพาน ไม้มุงด้วยหลังคาสังกะสี

(4) มีการปลูกสร้างบ้านเรือนฝั่งมัสยิด และด้านหลังตลาดคลองสวน

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เริ่มมีการขยายตัวของชุมชนมากขึ้น การมีจำนวนประชากรที่มากขึ้นทำให้มีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนมากขึ้น โดยที่พื้นที่ส่วนที่มีการตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นมา¹² ก็คือบริเวณที่อยู่ฝั่งมัสยิดอ่าวละต๋อนียะห์โดยจะอยู่ด้านหลังอาคารบ้านเรือนในช่วงแรก ซึ่งจะสร้างบนพื้นที่ที่เคยทำการเกษตรมาก่อน และมีลักษณะของการบ้านเรือนที่หันหน้าเข้าหาคลองอยู่ รวมทั้งบริเวณที่อยู่ติดกับคลองประเวศน์บุรีรมย์ก็มีการสร้างบ้านเรือนขึ้นอีกบางส่วน โดยจะอยู่ในบริเวณที่ติดกับวัดคลองสวน นอกจากนี้แล้วก็จะมีการตั้งถิ่นฐานที่มีการขยายตัวออกจากตลาดมากขึ้น ทั้งที่เป็นห้องแถวติดกับตลาดคลองสวน และที่อยู่ด้านหลังตลาดคลองสวน ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ชัดเจนว่ามีทิศทางที่หันหน้าเข้าหาคลองประเวศน์บุรีรมย์

- ปี พ.ศ. 2505 ปรับปรุงศาลเจ้าพ่อคลองสวน ครั้งที่ 2

มีการปรับปรุงศาลเจ้าพ่อคลองสวน¹³ โดยการสร้างเป็นปูนแทนศาลเจ้าไม้เก่าที่เคยมุงด้วยจาก รวมทั้งมีการสร้างอาคารปูนไว้ด้านข้างเพื่อการพักของผู้มาทำกิจกรรมทางเชื้อชาติ การเก็บข้าวของเครื่องใช้ ต่างๆ เป็นต้น

- ปี พ.ศ. 2507 ย้ายที่สร้างและปรับปรุงมัสยิดอ่าวละต๋อนียะห์

ส่วนในปี พ.ศ. 2507¹⁴ มีการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งของมัสยิดอ่าวละต๋อนียะห์ใหม่โดยสร้างเป็นอาคารปูนแทนที่อาคารไม้หลังเก่า และได้เปลี่ยนแปลงอาคาร ไม้หลังเก่าให้เป็นอาคารปูนใช้เป็นอาคารอนุสรณ์ในการประกอบกิจกรรมทางศาสนาอิสลามเพิ่มเติมจากการใช้พื้นที่ภายในมัสยิด โดยมัสยิดหลังใหม่มีการก่อสร้างให้มีความสวยงามและมีรูปแบบของศาสนสถานของศาสนาอิสลามอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

- ปี พ.ศ. 2516 ย้ายที่ตั้งของโรงเรียนตลาดคลองสวนฯ ครั้งที่ 2

ในปี พ.ศ. 2516¹⁵ นี้เองได้มีการย้ายที่ตั้งของโรงเรียนตลาดคลองสวน (อัสวานิชย์บำรุง) เป็นครั้งที่สอง โดยครั้งนี้ได้ไปใช้ที่อยู่หลังสุขาภิบาลคลองสวน สร้างเป็นอาคารเรียน 2 หลัง มี

¹² สัมภาษณ์ สมาน เพ็ชรดี, อายุ 62 ปี, 25 มกราคม 2549.

¹³ สัมภาษณ์ นางน้อย เนตรศรี, อายุ 50 ปี, ประธานชุมชนหมู่ที่ 1 ชุมชนตลาดคลองสวน, 4 เมษายน 2548.

¹⁴ สัมภาษณ์ สมาน เพ็ชรดี, อายุ 62 ปี, 25 มกราคม 2549.

¹⁵ สัมภาษณ์ สุพจน์ หล้าเจริญ, ครู คศ.2, อายุ 53 ปี, 13 มกราคม 2549.

ขนาดพื้นที่ที่มากขึ้น เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วนที่ตั้งที่เดิมก็อยู่ในพื้นที่ที่ได้กล่าวถึงไปแล้วในการย้ายที่ตั้งโรงเรียนครั้งแรก

- ปี พ.ศ. 2517 สร้างถนนสายอ่อนนุช-เทพราช

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 เป็นปีที่มีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการคมนาคมขนส่งมากที่สุด โดยเริ่มจากการพัฒนาเส้นทางบกขึ้น¹⁶ การสร้างถนนลูกรังสายอ่อนนุช - เทพรราช เป็นถนนที่สร้างเพิ่มเติมต่อออกมาจากกรุงเทพมหานคร ไปจนถึงจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยที่เส้นทางสายนี้ถือได้ว่ามีบทบาทอย่างยิ่งต่อการเดินทางสัญจรทางบก การเข้าถึงพื้นที่ที่สะดวกและรวดเร็วขึ้น มีผลทำให้บทบาทของเส้นทางสัญจรทางน้ำเริ่มที่จะลดคุณค่าลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการขนส่งเพื่อการค้าที่ตั้งแต่มีถนนเส้นนี้ขึ้นมาทำให้บทบาทของตลาดคลองสวนแห่งนี้ลดน้อยลงเป็นอย่างมาก

- ปี พ.ศ. 2522 สร้างชุมประคูหน้าทางเข้าตลาดคลองสวนฝั่งจังหวัดสมุทรปราการ

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคมขึ้น เส้นทางบกมีความสำคัญเพิ่มขึ้นมา เป็นทางเลือกใหม่ นอกเหนือจากการสัญจรในอดีตที่ใช้แค่เพียงทางน้ำเท่านั้น ก็เลยทำให้เกิดความต้องการที่จะพัฒนาบทบาทของตลาดให้สามารถดำรงอยู่ได้ในฐานะของศูนย์การค้า จึงมีการพัฒนาเส้นทางเข้าตลาดคลองสวนขึ้น มีการปรับปรุงให้เป็นทางลูกรังเชื่อมต่อกับถนนสายหลัก มีการสร้างชุมประคูขึ้นมาในปี พ.ศ. 2522¹⁷ เพื่อแสดงถึงที่ตั้งและขอบเขตของตลาดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งในช่วงนี้ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมาก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงยานพาหนะในการเดินทางมากขึ้น ทั้งรถยนต์ รถจักรยานยนต์ และรถจักรยานมีการใช้เพื่อการสัญจรมากขึ้นทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ในส่วนของบริเวณใกล้เคียง

- ปี พ.ศ. 2527 สร้างอาคารพาณิชย์กรรมขึ้นบริเวณถนนสายอ่อนนุช-เทพราช

ในปี พ.ศ. 2527 มีการปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ขึ้นเป็นจำนวนมาก¹⁸ โดยในพื้นที่ที่จะพบเห็นได้บริเวณสองฝั่งถนนสายอ่อนนุช - เทพรราช ซึ่งจะตั้งอยู่ในบริเวณหน้าตลาดคลองสวนฝั่งตำบลเทพราช และมีทิศทางของการตั้งถิ่นฐานที่เริ่มจะหันหน้าออกจากแม่น้ำลำคลองมากขึ้น นอกจากอาคารพาณิชย์แล้ว ก็มีบ้านเรือนบางส่วนที่สร้างเพิ่มเติมขึ้นมาในช่วงนี้ โดยจะมีทั้งที่อยู่ติดกับคลองพระยานาคราช และที่ติดกับถนนสายหลักเส้นนี้ด้วย

- ปี พ.ศ. 2530 ปรับปรุงถนนสายอ่อนนุช - เทพรราช เป็นถนนลาดยาง

และตั้งแต่มีการปรับปรุงถนนสายหลักให้เป็นถนนลาดยาง¹⁹ ที่มีความสะดวกรวดเร็ว ไม่มีฝุ่นผงจากดินลูกรัง ก็เริ่มทำให้เส้นทางบกนี้กลายเป็นที่นิยมมากขึ้น รวมทั้งถนนทางเข้าตลาดคลอง

¹⁶ สัมภาษณ์ นางน้อย เนตรศรี, อายุ 50 ปี, ประธานชุมชนหมู่ที่ 1 ชุมชนตลาดคลองสวน, 4 เมษายน 2548.

¹⁷ สัมภาษณ์ สุธีร์ อัสวานิชย์, นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลคลองสวน, อายุ 50 ปี, 10 มิถุนายน 2548.

¹⁸ สัมภาษณ์ พลากร โชคพิชิตชัย, นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเทพราช, อายุ 42 ปี, 20 พฤศจิกายน 2548.

¹⁹ สัมภาษณ์ นางน้อย เนตรศรี, อายุ 50 ปี, ประธานชุมชนหมู่ที่ 1 ชุมชนตลาดคลองสวน, 4 เมษายน 2548.

สวนก็มีการปรับปรุงเป็นทางลาดยางและคอนกรีตแทน อาจจะกล่าวได้ว่าการสัญจรทางน้ำเพื่อการค้าขายและบทบาทของศูนย์กลางการค้าทางน้ำของตลาดคลองสวนได้สิ้นสุดลงแล้วในช่วงนี้ก็ได้ เพราะมาจากความทันสมัยของถนนทำให้การเดินทางเร็วขึ้น ความจำเป็นในการหยุดพักสินค้าก็น้อยลง รวมทั้งในช่วงนี้ก็เริ่มมีการเกิดขึ้นของตลาดบกเป็นจำนวนมาก ทั้งจากการที่เส้นทางคมนาคมทางบกมีการเชื่อมโยงที่เข้าถึงได้มากกว่าจากทางพื้นที่ ก็เลยทำให้มีศูนย์การค้าที่ทันสมัยมากขึ้นในบริเวณโดยรอบ ทั้งในตัวเมืองฉะเชิงเทรา และกรุงเทพฯ รวมไปถึงตลาดบกในพื้นที่ใกล้เคียงไม่ว่าจะเป็นเปรัง บางพลี คลองหลวงแพ่ง บางบ่อ และลาดกระบัง เป็นต้น

- ปี พ.ศ. 2530 สร้างโรงงานอุตสาหกรรมและมีการเลี้ยงสัตว์น้ำบริเวณวัดคลองสวน

รูปแบบการประกอบอาชีพของชุมชนริมน้ำแห่งนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงมาขึ้นอีกเมื่อมีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมขึ้น นอกจากนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงโดยการย้ายโรงสีจากริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์มาอยู่ใกล้กับถนนสายหลักมากขึ้นแล้ว ในฝั่งตรงข้ามคือ บริเวณที่อยู่ใกล้กับวัดคลองสวนก็มีการสร้างเป็นโรงงานผลิตเครื่องจักรเกษตร จำพวก รถไถ เป็นต้น โดยโรงงานอุตสาหกรรม และโรงสีที่มีขนาดใหญ่ขึ้นมีผลต่อรูปแบบการประกอบอาชีพที่เป็นการทำงานโรงงานและการรับจ้างมากขึ้น²⁰ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2530 ที่มีการเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมเป็นอย่างมากทั้งในจังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดสมุทรปราการ ทำให้มีกลุ่มคนหนุ่มสาวในพื้นที่บางส่วนเริ่มออกไปทำงานรับจ้างมากขึ้น ทั้งที่ไปกลับและโยกย้ายถิ่นเลขก็มีเช่นกัน ส่วนบริเวณที่อยู่โดยรอบโรงงานก็มีการขุดเป็นสระเก็บน้ำ รวมทั้งบริเวณโดยรอบโรงงานที่มีการเปลี่ยนที่นาเป็นบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำมากขึ้นด้วย

- ปี พ.ศ. 2530 มีตลาดนัดวันอาทิตย์บริเวณหน้าตลาดคลองสวนฝั่งจังหวัดสมุทรปราการ และในปีเดียวกันนี้เองความคึกคักในด้านการค้าขายก็กลับมาสู่พื้นที่ชุมชนแห่งนี้อีกครั้ง ตลาดคลองสวนที่ถึงจุดที่มีภาวะซบเซาที่สุดก็กลับมามีความคึกคักขึ้น เนื่องจากเจ้าของที่ดินบริเวณฝั่งตำบลคลองสวน ให้มีการใช้พื้นที่เพื่อการค้าขายขึ้นตรงบริเวณที่โล่งหน้าศาลเจ้าพ่อคลองสวน และด้านหลังตลาดคลองสวนที่ในขณะนี้ได้กลายเป็นด้านหน้าตลาดคลองสวนไปแล้ว เพราะว่ามี การสร้างเส้นทางเข้าออกพื้นที่ตรงบริเวณลานจอดรถตรงนี้เสียแล้ว การเกิดตลาดนัดวันหยุด²¹ มีแนวทางที่จะพัฒนาไปตามกระแสโดยการยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของบทบาทการคมนาคมขนส่งที่ใช้ทางบกมากกว่าทางน้ำ และผลจากตลาดนัดวันหยุดที่มีขึ้นทุกวันอาทิตย์ตั้งแต่เข้าไปจนสายเวลาประมาณ 10.00 น. หรือ 10 โมงเช้า ก็เลยทำให้ตลาดคลองสวนได้รับผลจากความคึกคักเหล่านี้ด้วย มีผู้คนมากมายทั้งนอกและในพื้นที่มาจับจองขายของเป็นจำนวนมาก รวมทั้งมี

²⁰ สัมภาษณ์ พระครูปิยกิตติคุณ , อายุ 57 ปี, เจ้าอาวาสวัดคลองสวน, 4 เมษายน 2548 และ พลากร โชคพิชิตชัย, นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเทพราช, อายุ 42 ปี, 20 พฤศจิกายน 2548.

²¹ สัมภาษณ์ ประพันธ์ ศรีดวงสุริยันต์, อายุ 67 ปี, 4 กรกฎาคม 2548.

ผู้คนจากต่างพื้นที่และในพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามาซื้อของมากขึ้นด้วยเช่นกัน ไม่จะเป็นคนไทยเชื้อสายจีน คนจีน คนไทยมุสลิม หรือคนไทยแท้ ก็มีแทบทั้งนั้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าตลาดนัดคือตัวแปรสำคัญที่ทำให้ตลาดคลองสวนกลับมามีชีวิตชีวาและมีสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้นก็อาจจะไม่ผิดนัก

- ปี พ.ศ. 2531 สร้างและปรับปรุงสะพานข้ามคลองพระยานาคราชบริเวณถนนหลัก

ถนนสายอ่อนนุช-เทพราช ที่สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2530 มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างและปรับปรุงสะพาน โดยที่มีการปรับปรุงให้เป็นสะพานปูนที่แข็งแรงมั่นคงเนื่องจากตั้งแต่มีการสร้างถนนสายอ่อนนุช - เทพรราช ก็มีการสร้างสะพานข้ามคลองพระยานาคราชมาพร้อมๆ กัน โดยมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 แต่เนื่องจากสะพานไม่มีความมั่นคงเพียงพอ รวมทั้งการใช้สอยที่มีมากขึ้น ทำให้มีการพัฒนาและปรับปรุงสะพานใหม่เป็นสะพานปูนที่มีความแข็งแรง โดยที่สะพานแห่งนี้สร้างในปี พ.ศ. 2531 โดยกรมโยธาธิการ²²

- ปี พ.ศ. 2533 ยกเลิกการเก็บค่าเช่าบ้านเรือนในพื้นที่ศึกษาบริเวณตำบลคลองสวน

และผลจากความเปลี่ยนแปลงบทบาทของชุมชนและตลาดซึ่งมีผลตามมาคือ ที่เจ้าของที่ตลาดฝั่งตำบลคลองสวนให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีคือชุมชนและตลาดในฝั่งที่เป็นของตัวเอง (เจ้าของที่คือ ทายาทตระกูลอัสวานิชย์ ปัจจุบันคือนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลคลองสวน นายสุธีร์ อัสวานิชย์) รวมทั้งคำนึงถึงความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่เปรียบได้กับญาติพี่น้องจึงทำให้เมื่อมีสภาวะทางเศรษฐกิจที่ไม่ค่อยดีนัก เจ้าของที่จึงยกเลิกการเก็บค่าเช่าเสียแต่จะให้อยู่ฟรี²³ เพียงแต่ว่าคนที่อยู่ในตลาดคลองสวนจะต้องดูแลรักษาอาคารสิ่งปลูกสร้างให้ดี รวมทั้งต้องเปิดบ้านเรือนในตลาดอยู่เสมอ เพื่อส่งเสริมวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมให้คงอยู่ตลอดไป โดยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา ตลาดคลองสวนแห่งนี้ได้มีการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่ง โดยเน้นที่วิถีชีวิตและสถาปัตยกรรม รวมทั้งข้าวของเครื่องใช้ในอดีต

จากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นที่ปรากฏอยู่ในช่วงที่ 2 ช่วงของการเปลี่ยนแปลงของศูนย์การค้าริมน้ำ มีการบรรยายถึงเหตุการณ์และโครงสร้างมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยสามารถอธิบายถึงตามองค์ประกอบหลักที่กำหนดไว้ของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตามพัฒนาการได้ดังนี้

1. ลักษณะทางด้านกายภาพ

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่สองนี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปในลักษณะของความหนาแน่นที่มีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ที่เป็นย่านที่พักอาศัยที่มีมากขึ้นและมีทิศทางที่หันหน้าออกจากคลองเข้าสู่ถนนมากขึ้น แต่ในบริเวณที่เป็นการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมก็มีการกระจุกตัวที่มากขึ้นเช่นกัน ซึ่งก็มีผลมาจากการขยายตัวของชุมชนและสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนที่มีความ

²² สัมภาษณ์ สุธีร์ อัสวานิชย์, นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลคลองสวน, อายุ 50 ปี, 10 มิถุนายน 2548.

²³ สัมภาษณ์ นางน้อย เนตรศรี, อายุ 50 ปี, ประธานชุมชนหมู่ที่ 1 ชุมชนตลาดคลองสวน, 4 เมษายน 2548.

คือคักอยู่ข้างถึงแม้ว่าจะไม่ดีขึ้นขนาดเป็นศูนย์การทางการค้าขายเท่ากับในช่วงแรก

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เปลี่ยนแปลงการลคบทบาทของความสำเร็จในเส้นทางน้ำและการสัญจรทางน้ำ นอกจากนี้รูปแบบของการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก และมีความหลากหลายของรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่มากขึ้น การใช้วัสดุอื่นเข้ามาแทนที่ไม่ใช่ ไม้ว่าจะเป็น อิฐ หิน ปูน ทราย อาคารไม้บางแห่งถูกปล่อยร้าง และรื้อถอน ออก เช่น โรงสีข้างศาลเจ้าพ่อคลองสวน หรือโรงสีร้างบริเวณท้ายตลาดอยู่ฝั่งตรงข้ามกับวัดคลองสวน โดยที่เจ้าของย้ายออกมาสร้างโรงสีที่ครบวงจรและมีความทันสมัยมากขึ้นตรงบริเวณหน้าเทศบาล ตำบลเทพราชในปัจจุบัน ส่วนชาวบ้านดั้งเดิมที่ทำการค้าขายและอาศัยอยู่ในตลาดก็มีการสืบทอดกิจการต่อมาเป็นรุ่นลูกรุ่นหลาน ในส่วนของพื้นที่โดยรอบที่เคยมีการทำการเกษตรก็มีพื้นที่ลดน้อยลง มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรและที่โล่งบางส่วนเพื่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัย และที่จอดรถของตลาดคลองสวน จากภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2510 ,พ.ศ. 2517 และพ.ศ.2530 เห็นได้ว่าในช่วงที่สองนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ที่มีการสร้างถนนขึ้น โดยที่การเข้าถึงของถนนในขณะนั้นยังคงมีสะพานกั้น ถนนเป็นทางลูกรัง และมีช่องวังที่แคบอยู่ ซึ่งการสร้างถนนสายอ่อนนุช - เทพรราช ที่เสร็จสมบูรณ์และเปิดให้มีการใช้สอยอย่างเต็มนั้น ทำให้ความสำคัญของการสัญจรทางน้ำในคลองประเวศน์บุรีรมย์ และคลองพระยานาคราชลคบทบาทน้อยลง แต่ถึงแม้ว่าบทบาททางน้ำจะลดลง แต่บทบาทของตลาดคลองสวนนั้นก็ยังคงมีอยู่เพียงแต่ว่าการขนส่งสินค้าเข้าออกกระหว่างพื้นที่มีการใช้ทางบกมากขึ้นกว่าทางน้ำนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 เป็นต้นมาที่มีการปรับปรุงจนเกิดเป็นถนนลาดยาง ก็ยังส่งเสริมให้การคมนาคมทางบกมากยิ่งขึ้น และทำให้บทบาทของการขนส่งทางน้ำแทบจะหมดความสำคัญลงไปเลยจากชุมชนแห่งนี้ก็ว่าได้

2.ลักษณะทางด้านสังคม

ลักษณะทางด้านสังคมของชุมชนก็ไม่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างใดขึ้นมานักเพียงแต่ได้มีการเพิ่มมากขึ้นของคนไทยที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติม แต่ก็อยู่ในบริเวณโดยรอบของตลาดคลองสวน โดยที่ภายในตลาดคลองสวนนั้นก็จะมีการอยู่ของกลุ่มคนที่ได้อาศัยและประกอบกิจกรรมต่างๆ มาตั้งแต่ในอดีตแล้ว ซึ่งแทบทุกร้านในตลาดคลองสวนแห่งนี้ล้วนแล้วแต่เป็นรุ่นลูกรุ่นหลานที่สืบทอดกิจการและที่อยู่อาศัยมาจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ในเรื่องของการประกอบพิธีกรรมและการรักษาไว้ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมกันดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้ก็ยังคงมีอยู่เช่นเดียวกันกับในอดีต เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เทศกาลกินเจ การเซ่นไหว้บรรพบุรุษของชาวจีน เป็นต้น รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม เช่น การถือศีลอด งานบวชฮารีลาโย เป็นต้น โดยโครงสร้างทางสังคมลักษณะนี้ถือได้ว่ามีความผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนริมน้ำแห่งนี้มาตั้งแต่ครั้งอดีตที่ผ่านมาชยาวนานกว่า 50 ปี

3. ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ

ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน การเปลี่ยนในช่วงแรกๆ ของช่วงที่สองนี้ถือว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากนักต่อสภาพเศรษฐกิจของชุมชน จนกระทั่งมีการก่อสร้างถนนจากกรุงรัตนโกสินทร์กลายเป็นถนนลาดยางเสร็จสิ้นทำให้บทบาทของเส้นทางน้ำลดลง การที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งเคยมีความผูกพันและได้อาศัยประโยชน์จากทางน้ำแล้วเกิดผลที่ทำให้การได้รับประโยชน์ล้นเอื่อยลงย่อมจะทำให้เกิดความเสียหายทางสภาพเศรษฐกิจขึ้นได้ โดยที่ชุมชนตลาดคลองสวนแห่งนี้ก็ได้รับผลเช่นกัน จากการที่มีถนนที่สามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ ได้เป็นอย่างดีดีกว่าทางเรือ รวมทั้งความสะดวกรวดเร็ว และการขนส่งถ่ายสินค้าเป็นจำนวนมากทำให้เส้นทางถนนเป็นที่นิยม โดยในช่วงตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ความคึกคักของการซื้อขายแลกเปลี่ยนก็ลดน้อยลง ทั้งนี้มีผลมาจากความหลากหลายของสินค้ารวมทั้งความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีความต้องการใช้สินค้าฟุ่มเฟือยจำพวกเครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องอำนวยความสะดวกมากขึ้น จึงทำให้เกิดการต้องการศูนย์กลางแห่งใหม่และมีขนาดใหญ่ขึ้น ส่งผลให้ศูนย์กลางทางการค้าทางน้ำแห่งนี้มีความเกียบเหงาและซบเซาเข้ามาปกคลุม ทำให้เกิดการเช่าที่รอบๆ ตลาดขึ้นกลายเป็นตลาดนัดในวันหยุดสุดสัปดาห์ขึ้น โดยที่ตลาดนัดที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นคนในชุมชนที่เข้ามาประกอบการค้าขายทั้งหมด แต่ก็ทำให้เกิดความคึกคักขึ้นบ้างในพื้นที่แห่งนี้ ทำให้มีการจับจ่ายซื้อขายมากขึ้นส่งผลดีต่อพ่อค้าแม่ค้าในตลาดคลองสวนด้วย เพราะเมื่อมีคนเข้ามาในชื่อของในตลาดนัดเป็นจำนวนมาก บางกลุ่มก็จะพากันเดินเข้ามาดูภายในตลาดซึ่งมีของกินของใช้ที่มีเอกลักษณ์และหาหาซื้อได้ยาก จึงทำให้สภาพเศรษฐกิจในขณะนั้นยังคงไม่เสียหายมากมายนักหลังจากที่ต้องลดบทบาทของศูนย์กลางการค้าในละแวกนั้นลงได้ แต่ต่อมาไม่นานถึงแม้ว่าในขณะที่นั้นจากสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนจะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ประกอบการค้าขายและคนในชุมชนมากมายนัก แต่ว่าเมื่อคู่กันในระยะยาวแล้วก็ทำให้เห็นได้ว่าสภาพเศรษฐกิจกำลังแยกลงจากในอดีตเป็นอย่างมาก ศูนย์กลางการค้ากลับกลายเป็นเพียงตลาดสด และพื้นที่ด้านนอกกลายเป็นตลาดนัดในวันหยุดสุดสัปดาห์เท่านั้น ขอบเขตการให้บริการก็มีเพียงแค่นในพื้นที่และย่านข้างเคียงใกล้เคียงเท่านั้น โดยขอบเขตการให้บริการมีขนาดเล็กลงมากเมื่อเทียบกับขอบเขตการให้บริการที่เคยมีมาในอดีต และจากสภาพเศรษฐกิจที่ไม่ค่อยดีของประเทศชาติในยุคของเศรษฐกิจฟองสบู่ ซึ่งอยู่ในปีที่้ายๆ ของช่วงที่ 2 นี้ก็ยิ่งทำให้เกิดภาวะขึ้นแก่ประชาชนอีก ซึ่งจากการที่สินค้ามีราคาแพง ทำให้สภาพเศรษฐกิจในตอนปลายช่วงที่สองนี้ เกิดความซบเซาและเสียหายไปบ้างเหมือนกัน โดยจากสภาพเศรษฐกิจในช่วงนี้ทำให้วัยรุ่นหนุ่มสาวหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากแนวทางการพัฒนาประเทศให้กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ทำให้อุตสาหกรรมโรงงานต้องการแรงงานเป็นจำนวนมาก ทั้งยังมีรายได้ที่ต่ำกว่าการค้าขาย จึงทำให้สภาพเศรษฐกิจในช่วงที่ 2 นี้มีความ

เปลี่ยนแปลงลักษณะทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจไปอย่างมาก โดยที่รายได้ของชุมชนที่เคยมีมาจากการค้าขายเป็นหลักการเกษตรเป็นรองก็กลับกลายเป็นไป โดยที่มีรายได้ที่มากจากการประกอบอาชีพอื่นๆ เข้ามาแทรกแซงรวมอยู่ด้วย ทั้งจากการรับจ้างทั่วไป การเกษตร และการทำงานโรงงานอุตสาหกรรม

4. โครงสร้างและการขยายตัวของชุมชน

ในช่วงที่สองนี้การขยายตัวของชุมชนมีทิศทางที่เคลื่อนย้ายไปกระจุกตัวเพิ่มขึ้นบริเวณถนน โดยมีแนวยาวไปตามสองข้างถนนหลัก แต่การกระจุกตัวในบริเวณพื้นที่ที่ติดกับคลองประเวศน์บุรีรัมย์เมื่อครั้งในอดีตก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิมและยังมีรัศมีที่แผ่กว้างออกไปอีกเล็กน้อยอาณาเขตของพื้นที่ตลาดคลองสวน ทางด้านโครงสร้างของชุมชนก็ไม่มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปมากนักยังคงลักษณะของสถาปัตยกรรมดั้งเดิมที่เคยมีมา แต่จะมีก็แค่การปรับปรุงซ่อมแซมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยถ้าหากดูจากภายนอกแล้วแทบจะไม่มีอะไรที่เปลี่ยนสภาพไปเลยโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายในตลาดคลองสวน จนมาถึงประมาณปี พ.ศ.2517 เป็นต้นมาก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของชุมชนให้เห็นได้ชัดเจนขึ้น จากการที่มีถนนสายอ่อนนุช-เทพราชซึ่งในขณะนั้นยังคงเป็นเพียงถนนลูกรังอยู่ ได้ก่อให้เกิด การย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มของคนต่างถิ่น ทำให้เกิดการปลูกสร้างอาคารที่มีลักษณะต่างๆ เพิ่มขึ้น โดยในช่วงที่สองนี้ มีการก่อสร้างสุขาภิบาลขึ้นมา 2 แห่งในบริเวณโดยรอบของพื้นที่ (ในปัจจุบันก็คือ เทศบาลตำบลคลองสวน และเทศบาลตำบลเทพราช) ซึ่งมีส่วนในการดูแลและช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่ศึกษา โดยในช่วงแรกเริ่มเดิมทีเดิวนั้นบริเวณหน้าตลาด และตรงทางเข้าตลาดคลองสวนในปัจจุบัน ไม่ได้มีอาคารบ้านเรือนอยู่ แต่เดิมเคยเป็นที่ตั้งของโรงเรียนตลาดคลองสวนแต่เนื่องจากมีจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้นรวมทั้งมีความจำเป็นในการที่จะต้องใช้พื้นที่มากขึ้นจึงได้เคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ชุมชนไปอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับสุขาภิบาลคลองสวนหรือเทศบาลตำบลคลองสวนในปัจจุบัน และได้ใช้ชื่อของโรงเรียนว่า โรงเรียนตลาดคลองสวน(อัสวานิชย์บำรุง) ซึ่งก็เป็นชื่อเดิมที่ใช้มาตั้งแต่ในอดีตแล้ว ส่วนในตลาดคลองสวนก็มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่เห็นได้ชัดเจนโดยมีการสร้างสะพานข้ามคลองพระยานาคราชซึ่งเป็นคลองที่เชื่อมระหว่างพื้นที่ที่เป็นตลาดคลองสวนทั้งสองแห่ง จากเดิมที่ไม่พาดหรือเรือพายข้ามคลอง ซึ่งทำให้ในการเดินทางภายในพื้นที่ที่มีความสะดวกมากยิ่งขึ้น โดยจากการศึกษาพบว่ามีสะพานข้ามคลองประเวศน์บุรีรัมย์ภายในพื้นที่อยู่ 2 แห่ง คือ ตรงฝั่งตลาดคลองสวนที่อยู่ในตำบลคลองสวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ และตรงฝั่งตลาดคลองสวนที่อยู่ในตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่บริเวณหน้าวัดคลองสวน ซึ่งสะพานทั้งสองที่เป็นสะพานที่สร้างด้วยไม้มีขนาดสูงจากพื้นดินประมาณ 4-5 เมตร นอกจากนี้บริเวณทำนาก็มีการปรับปรุงโครงสร้างที่จากเป็นที่ใช้เก็บของและขนส่งสินค้าทางเรือก็เริ่มมีการตัดแปลงเพื่อใช้ประโยชน์อย่างอื่นเพิ่มเติม เช่นในการวางของเพื่อการค้าและการแสดงสินค้า เป็นต้น หลังจากนั้นไม่นานถนนสาย

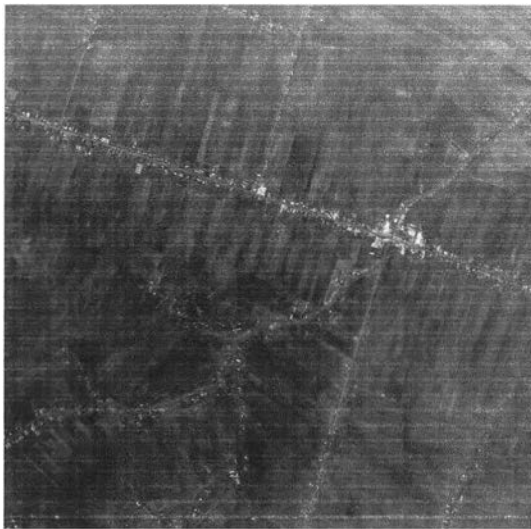
อ่อนนุช-เทพราชก็มีการสร้างปรับปรุงเป็นถนนลาดยางเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และในปี พ.ศ. 2522 ที่บริเวณถนนทางเข้าตลาดคลองสวน ได้มีการปรับปรุงทางลูกรังให้กลายเป็นทางคอนกรีตที่เชื่อมต่อกันกับถนนสายหลักก็ทำให้มีความสะดวกมากยิ่งขึ้นในการเข้าถึงพื้นที่ ทำให้บทบาทของสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับทางน้ำลดความสำคัญลง บริเวณทำน่าน้ำเล็กใช้เป็นที่จอดเรือ หันมาใช้รถจักรยานยนต์และรถยนต์แทน การเดินทางสัญจรก็เปลี่ยนรูปแบบจากทางน้ำเป็นทางบกอย่างเต็มตัว โครงสร้างต่างๆ ของชุมชนมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปมากยิ่งขึ้น ทำน่าน้ำเริ่มไม่มีการขนส่งสินค้า แต่ปรับปรุงเป็นที่ขายสินค้าเพิ่มขึ้น บริเวณตัวอาคารเริ่มมีการปรับปรุงภายในให้มีความเหมาะสมกับการอยู่อาศัยมากขึ้น มีทางเดินเท้าภายในพื้นที่เป็นพื้นที่ปูนมีการจัดระเบียบสองข้างทางเพื่อรับกับผู้ที่เข้ามาจับจ่ายสินค้า รวมทั้งผู้ที่สนใจกับบรรยากาศของชุมชนริมน้ำ จากในอดีตที่บริเวณด้านหน้าโรงสีตรงข้ามกับศาลเจ้าพ่อคลองสวนมีพื้นที่เป็นสวนมะพร้าว มีต้นไม้มะพร้าวขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากก็ถูกตัดทิ้งเพื่อใช้เป็นที่โล่งตากข้าว และเมื่อนานวันเข้าพื้นที่ดังกล่าวก็เริ่มเปลี่ยนแปลงกลายเป็นลานว่างสาธารณะประโยชน์ ซึ่งที่มีการเปลี่ยนไปก็เพราะว่าบทบาทของศูนย์กลางการค้าทางน้ำที่ลดลงส่งผลให้การขนส่งข้าวที่มาจากบางพลีมีต้นทุนที่สูงขึ้น รวมทั้งมีรายรับที่ได้ไม่มากนักทำให้โรงสีต้องปิดตัวลงไป พื้นที่ตากข้าวก็เลยกลายมาเป็นลานปูนโล่งว่าง ที่ในปัจจุบันเป็นบริเวณที่ใช้ออกกำลังกาย และจัดกิจกรรมประจำปีในเทศกาล งานต่างๆ ของเทศบาลตำบลคลองสวนและชาวชุมชนตลาดคลองสวนแทน ในส่วนพื้นที่ด้านหน้าทางเข้าตลาดคลองสวนก็มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ของพื้นที่โดยในช่วงแรกนั้นบริเวณพื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว แต่พอมาถึงในช่วงที่สองนี้ก็กลายเป็นบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำแทนและยังคงเป็นอยู่จนถึงปัจจุบัน ส่วนศาลเจ้าพ่อคลองสวนก็มีการปรับปรุงเช่นกันแต่ก่อนนั้นสร้างด้วยไม้ และได้มีการบูรณะซ่อมแซมเป็นปูนมีสภาพดังที่ให้เห็นกันอยู่ทุกวันนี้

5. ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ในระยะแรกของช่วงที่สองนี้ความสัมพันธ์กับชุมชนในละแวกใกล้เคียงยังคงมีอยู่เหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมา การติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ายังคงมีอยู่อย่างสม่ำเสมอ จวบจนกระทั่งมีเส้นทางคมนาคมทางบกที่สมบูรณ์ ทำให้การเข้าถึงมีมากขึ้น แต่กับทำให้การติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนในละแวกข้างเคียงมีน้อยลง เพราะเกิดการแข่งขันกันขึ้น มีแหล่งการค้าที่เพิ่มมากขึ้น ความสัมพันธ์ของตลาดคลองสวนที่มีต่อชุมชนในละแวกใกล้เคียงรวมทั้งธุรกิจการค้าขายจากพ่อค้าต่างถิ่นลดลง ความสำคัญของศูนย์กลางการค้าแห่งนี้เปลี่ยนไปอย่างมาก ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า จากศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าทางน้ำขนาดใหญ่ในย่านนี้กลายเป็นเพียงตลาดสดที่มีขอบเขตการใช้บริการแคบลง มีความหลากหลายของสินค้าที่น้อยมากเมื่อเทียบกับแหล่งการค้าอื่นๆ ที่ผุดขึ้นมาเหมือนดอกเห็ดในช่วงที่เปลี่ยนแปลงการคมนาคมขนส่งจากทางน้ำเป็นทางบกแทน โดยมีทั้งที่อยู่ในตัวเมืองฉะเชิงเทรา ตัวเมืองสมุทรปราการ และภายในเขตพื้นที่

กรุงเทพมหานคร เช่น ตลาดหัวตะเข้ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็กลายเป็นปัจจัยที่ทำให้บทบาทของ ศูนย์กลางการค้าแห่งนี้กับพื้นที่ชุมชนโดยรอบมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเช่นนี้ ส่วนใน ความสัมพันธ์ของชุมชนใกล้เคียงก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิมไม่ได้แตกต่างจากในช่วงแรก เพราะความ จำเป็นในการจับจ่ายซื้อสินค้าที่ใช้เพื่อการดำรงชีวิตประจำวันยังคงมีอยู่อย่างพอเพียงกับความ ต้องการของคนในชุมชนและคนในพื้นที่ข้างเคียงที่ติดกับชุมชนและตลาดคลองสวนแห่งนี้ก็ยังคง อยู่เหมือนเดิม โดยลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนแห่งนี้กับพื้นที่อื่นๆ โดยรอบก็ คือ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการเข้าไปทำงานโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งในการเข้าไปศึกษาเล่า เรียนในต่างถิ่นนั่นเอง

พ.ศ. 2510

พ.ศ. 2517

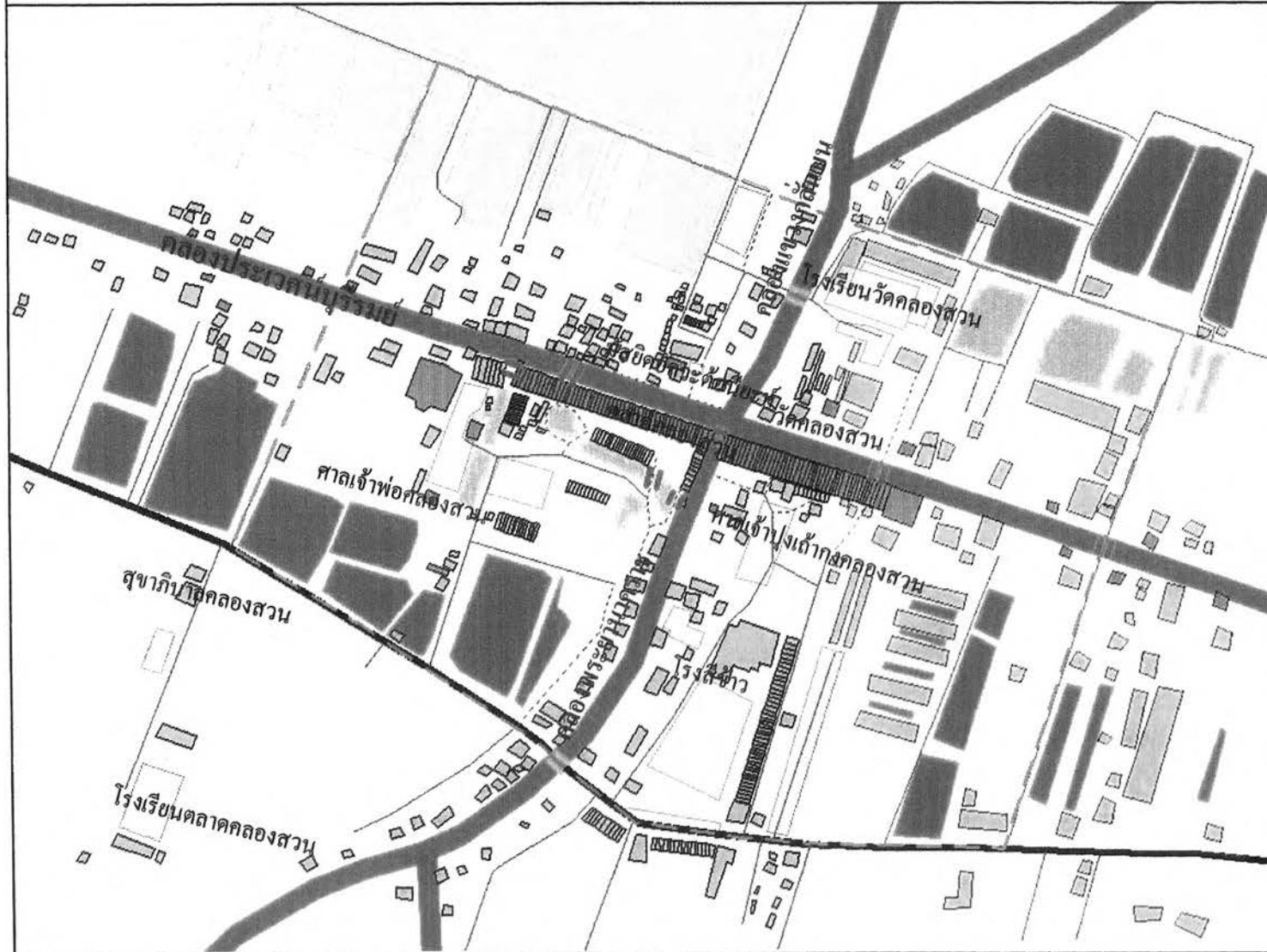
พ.ศ. 2530

พ.ศ. 2541

ภาพที่ 5.6 ภาพถ่ายทางอากาศปีในพัฒนาการช่วงที่ 2

พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน จังหวัดสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา

คำอธิบายสัญลักษณ์

- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
- สิ่งปลูกสร้างในช่วงที่ 1
- สิ่งปลูกสร้างในช่วงที่ 2
- ลานที่โล่ง, ที่ว่าง
- สะพานไม้ ทำนา
- สะพานปูน
- คลอง เลียงสัตว์น้ำ
- ถนนหลัก
- ถนนรอง สระน้ำ
- ทางเดินเท้า

สาขาวิชาการวางแผนชุมชน
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5.2 พัฒนาการของชุมชนช่วงที่ 2 การเปลี่ยนแปลงของศูนย์กลางการค้าริมน้ำ (พ.ศ. 2500- พ.ศ. 2542)
ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศปี 2541 ของกรมแผนที่ทหาร และการสำรวจภาคสนาม

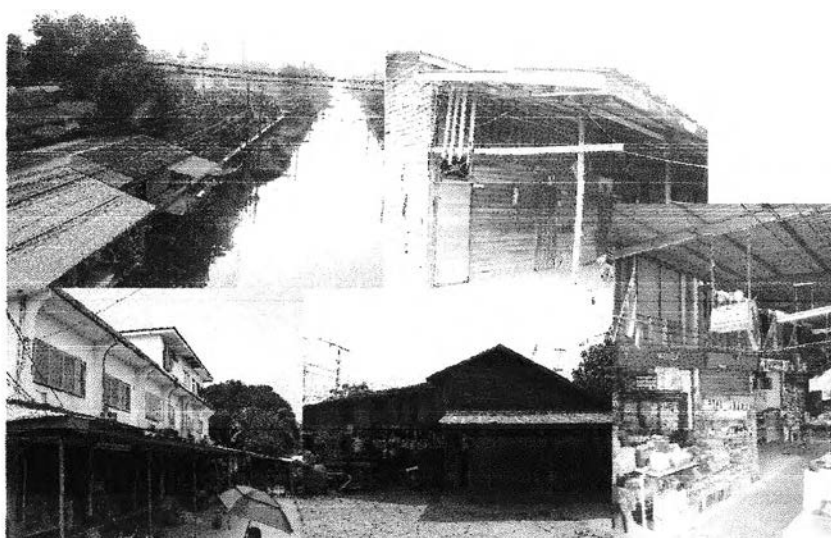
ปี พ.ศ.2500 - พ.ศ.2517

ปี พ.ศ.2517 - พ.ศ. 2530

พัฒนาการในช่วงที่ 2 ในระยะแรกของชุมชนช่วงที่สองนี้ เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมากพอสมควร ทั้งการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยที่มาจากการเกิดไฟไหม้หน้าศาลเจ้าพ่อคลองสวนในปี พ.ศ.2500 รวมไปถึงการมีชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่มากขึ้นในบริเวณพื้นที่โดยรอบและมีทิศทางการหันหน้าเข้าหาลำคลอง โดยในช่วงแรกนี้ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งวิถีชีวิตของคนบางกลุ่มในด้านการประกอบอาชีพ จากดั้งเดิมที่มีเพียงแค่การเกษตร และการค้าขาย ก็เริ่มมี

การเลี้ยงสัตว์น้ำเข้ามา ทั้งปลาและกุ้ง รวมไปถึงการปรับปรุงศาสนสถานให้มีสภาพดีและมีขนาดใหญ่ขึ้น อาณาบริเวณของศาสนสถานเหล่านี้มีอาณาเขตมากขึ้น รวมทั้งลักษณะของอาคารบ้านเรือนก็มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป บ้านสมัยใหม่ก่อสร้างด้วยปูนมีมากขึ้น รวมไปถึงตัวตลาดเองด้วยที่ก็มีการขยายพื้นที่อยู่อาศัยมากขึ้น มีการปรับตกแต่งต่อเติมหลังบ้านเป็นปูน ส่วนรูปแบบของการสัญจรทางน้ำก็ยังคงเป็นเส้นทางหลักอยู่เหมือนเดิม จนกระทั่งปี พ.ศ.2517 ถนนก็เริ่มเข้ามาสู่พื้นรูปแบบของการขยายตัวเปลี่ยนไปมีอาคารบ้านเรือนเริ่มปลูกสร้างโดยหันหน้าเข้าถนน และวางตัวไปตามยาวตามเส้นทางคมนาคมทางบก อาคารพาณิชย์สมัยใหม่สูงตั้งแต่ 3 ชั้นขึ้นไปมีให้เห็นมากขึ้น รวมทั้งการประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์น้ำก็มีมากขึ้นด้วย นอกจากนี้วิถีชีวิตที่ยังวนเวียนอยู่กับอาชีพดั้งเดิมคือ เกษตรกรรม รวมทั้งอาชีพใหม่ที่ต้องอาศัยน้ำ ผสมกันกับความเก่าแก่ของอาคารและวัสดุที่ใช้ รวมทั้งสินค้าที่อยู่ในตลาด จึงมีการจุดตระเวนน้ำภายในพื้นที่หลายแห่งเพื่อรองรับความต้องการได้ทันทั่วถึง เช่น ในการชลประทานฤดูแล้ง หรือการป้องกันอัคคีภัย เป็นต้น รวมทั้งตั้งแต่ในปี พ.ศ.2530 ก็มีตลาดนัดวันอาทิตย์ ซึ่งพัฒนาการในช่วงนี้มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 จนถึงปี พ.ศ. 2542

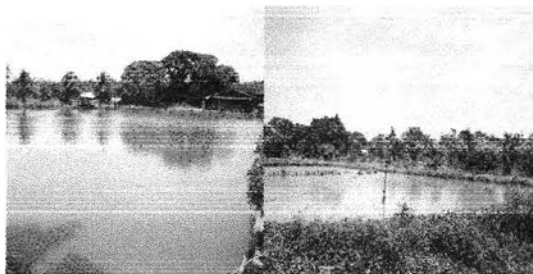

อาคารบ้านเรือนที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่ปี 2500 บริเวณริมคลองประเวศน์ฯและ หลังตลาดคลองสวน

สะพานไม้ข้ามคลองประเวศน์ฯและคลองพระยานาคราช

ภาพที่ 5.7 สิ่งปลูกสร้างในพัฒนาการช่วงที่ 2 (ผู้วิจัย, 2547)

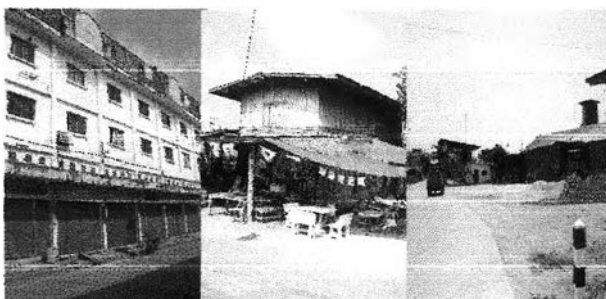
บ่อเลี้ยงสัตว์น้ำที่ขุดขึ้นตั้งแต่ปี 2500

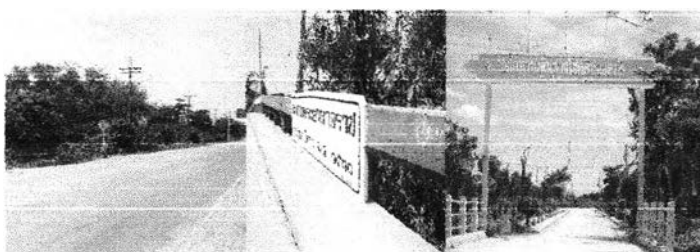
โรงเรียนตลาดคลองสวนฯแห่งใหม่
ที่ย้ายมาสร้างในปี 2516

สระน้ำบางส่วนที่ใช้สำหรับกักเก็บน้ำ
ไว้ใช้ประโยชน์ ด้านการ ป้องกันอัคคีภัย
การปรับปรุงภูมิทัศน์และการเกษตร

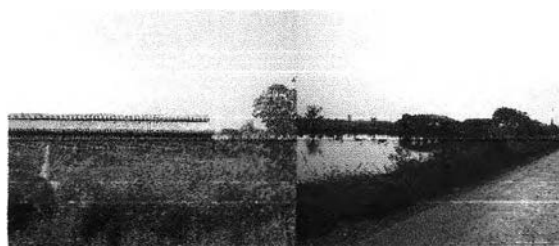
อาคารพาณิชย์ โรงสีและอาคารบ้านเรือนบางส่วน
ที่ปลูกสร้างขึ้นหลังจากมีการสร้างเส้นทาง
คมนาคมทางบก คือ ถนนสายอ่อนนุช - เทพราช

ถนนสายอ่อนนุช - เทพราช
และสะพานปูนข้ามคลองพระยานาคราช
รวมทั้งถนนทางเข้าตลาดคลองสวน
และชุมชนประตู่ที่มีขึ้นตั้งแต่ปี 2517

ตลาดนัดวันอาทิตย์ที่จัดการค้าขายบริเวณลานโล่ง
ฝั่งตำบลคลองสวน

โรงงานและบ่อเลี้ยงสัตว์ที่เกิดขึ้น ในปี 2530

ภาพที่ 5.7 สิ่งปลูกสร้างในพัฒนาการช่วงที่ 2 (ต่อ)

(ผู้วิจัย, 2547)

5.1.3 ช่วงที่ 3: การพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่กับการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน (พ.ศ. 2542 - ปัจจุบัน)

ในช่วงที่สามนี้เป็นช่วงที่ถือว่ามีเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างมากที่จะมีผลสืบเนื่องไปถึงอนาคตอันใกล้ โดยจากสภาวะทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นและความต้องการในการพัฒนาของประเทศที่มีแนวทางในการพัฒนาดังแต่ระดับรากหญ้าไปถึงระดับประเทศ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองระดับท้องถิ่น โดยเปลี่ยนสถานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาล ซึ่งนอกจากกระแสการพัฒนาที่มีมากขึ้นแล้วกระแสแห่งการอนุรักษ์ก็มีการทวีความรุนแรงขึ้นด้วย จนมีการเปลี่ยนแปลงชื่อจากตลาดคลอง เป็นตลาดคลองสวน 100 ปี เพื่อส่งเสริมให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์แห่งใหม่ เพราะสถานที่สำคัญภายในพื้นที่เหล่านี้มีความสวยงามและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งจัดให้มีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้เกิดการท่องเที่ยวภายในชุมชนแห่งนี้ เพราะไม่เพียงแต่เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับท้องถิ่นเท่านั้น ยังมีส่วนให้เกิดการปลูกฝังและรักษาหวงแหนสิ่งมีค่าเหล่านี้ให้คงอยู่ถึงรุ่นลูกรุ่นหลานสืบต่อไป โดยพัฒนาการในช่วงที่สามนี้สามารถแบ่งออกได้ตามช่วงเวลาดังนี้ (ตารางที่ 5.4)

- ปี พ.ศ. 2542 เปลี่ยนสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบล

ในปี พ.ศ. 2542 มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองแบบใหม่เกิดขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงสถานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาล โดยในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้ก็ได้มีการสร้างเทศบาลตำบลเทพราชและเทศบาลตำบลคลองสวนขึ้นในพื้นที่ปัจจุบัน โดยที่ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2542 นี้เทศบาลทั้งสองมีขนาดเล็กกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมาก แต่เนื่องจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นทำให้บทบาทของเทศบาลมีมากขึ้น จนเทศบาลทั้งสองแห่งมีความเกี่ยวข้องและผูกพันกับชุมชนริมน้ำแห่งนี้เป็นอย่างมาก และจากนโยบายต่างๆ ของเทศบาลก็มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และโครงสร้างของชุมชนที่มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็น ด้านการส่งเสริมอาชีพ การสร้างถนน การสร้างสะพาน รวมทั้งสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่างๆ ซึ่งนโยบายของหน่วยงานรัฐเหล่านี้จะมีผลอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตและการใช้พื้นที่ของชุมชน

- ปี พ.ศ. 2542 เปลี่ยนชื่อตลาดเป็นตลาดคลองสวน 100 ปี

จากวิถีชีวิตและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีมายาวนานทำให้ในปี พ.ศ.2542 ได้มีการตกลงกันว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงชื่อตลาดเสียใหม่เป็นตลาดคลองสวน 100 ปี²⁴ จากความเป็นมาของตลาดที่มีมายาวนานนับร้อยปี ทำให้เกิดการส่งเสริมให้มีการสร้างรายได้มากขึ้นโดยพัฒนาให้ตลาดแห่งนี้เป็นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของพื้นที่ศึกษารวมทั้งเป็นสถานที่สำคัญของจังหวัด โดยผู้ที่เปลี่ยนแปลงชื่อจากตลาดคลองสวน เป็นตลาดคลองสวน 100 ปี ก็คือ นายเทศมนตรีทั้งสองเทศบาลหลังจากที่

²⁴ สัมภาษณ์ แนนน้อย เนตรศรี, อายุ 50 ปี, ประธานชุมชนหมู่ที่ 1 ชุมชนตลาดคลองสวน, 4 เมษายน 2548.

ตารางที่ 5.4 เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพัฒนาการช่วงที่ 3

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	ความสำคัญของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
พ.ศ.2542	- เปลี่ยนการปกครองระดับท้องถิ่น จากสุขาภิบาลมาเป็นเทศบาลตำบล	มีการพัฒนาท้องถิ่นมากขึ้น ด้วยจากการที่มีองค์กรที่ดูแลมากขึ้น เป็นที่มาของความครบถ้วนของระบบโครงสร้างพื้นที่ อันได้แก่ ถนน สะพาน ประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ เป็นต้น
	- เปลี่ยนชื่อจากตลาดคลองสวนเป็นตลาดคลองสวน 100 ปี	ทำให้เป็นที่รู้จักมากขึ้นในด้านการท่องเที่ยวที่มีความเก่าแก่มานานนับร้อยปี ทั้งสิ่งปลูกสร้าง สินค้าข้าวของเครื่องใช้และวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน
พ.ศ.2543	- สร้างอนุสรณ์สถานอาเล็ช-คุณนาย	เป็นอนุสรณ์ที่แสดงออกถึงการเคารพของชุมชน และเป็นการรำลึกถึงบุญคุณของท่านเจ้าของที่ที่ให้ที่อยู่ที่ทำกินแก่ชาวมุขมรึมน้ำตลาดคลองสวนที่อยู่ในพื้นที่ตำบลคลองสวน ใช้ในการสักการบูชาตามความศรัทธาของแต่ละบุคคล
	- สร้างโรงรถ	เก็บยานพาหนะของคนในชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน
พ.ศ.2544	- ชุมนุมประตูทางเข้าตลาดคลองสวน 100 ปี ผังตำบลเทพราช	เป็นสัญลักษณ์ทางพื้นที่
พ.ศ.2545	- สวนสาธารณะขนาดเล็ก	เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชน
พ.ศ.2547	- ได้รับรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่น	สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนริมน้ำแห่งนี้ รวมทั้งเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยส่งเสริมในด้านการท่องเที่ยว
พ.ศ.2548	- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดคลองสวน	เป็นสถานที่รองรับเด็กเล็กเพื่อพัฒนาให้มีคุณภาพมากขึ้น นอกเหนือจากการศึกษาภายใน โรงเรียน

ได้มีการปรึกษากับตัวแทนชาวบ้านที่อยู่อาศัยในตลาค้นก่อนแล้ว โดยที่ตลาดคลองสวน 100 ปีแห่งนี้มีลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมที่มีมายาวนาน รวมไปถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของกลุ่มคนที่สืบทอดเชื้อสายและอาชีพดั้งเดิม รวมทั้งการนำเสนอในรูปแบบของการเที่ยวชมธรรมชาติริมคลองผสมผสานไปกับบรรยากาศเก่าๆ ในอดีตที่หาทางสัมผัสได้ยากในปัจจุบัน

- ปี พ.ศ. 2543 สร้างอนุสรณ์สถานอาเล็ช- คุณนาย ของชาวคลองสวน

จากบุญคุณที่พี่น้องชาวคลองสวนรู้สึกสำนึกในความมีพระคุณที่อาเล็ชบรรจง กับคุณนายจรุง อัสวานิชย์ ผู้เป็นเจ้าของตลาดฝั่งและที่ดินส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาฝั่งตำบลคลองสวนที่ท่านทั้งสองได้ให้ที่อยู่อาศัยซึ่งอยู่กันมาจนชั่วลูกชั่วหลาน และทายาทในปัจจุบันก็ให้อยู่อาศัยแบบไม่คิดค่าเช่า ชาวตลาดจึงได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์เงินและก่อสร้างอนุสรณ์สถานอาเล็ช- คุณนายขึ้นมาเพื่อเป็นการแสดงความเคารพและเป็นการระลึกถึงอยู่เสมอ

- ปี พ.ศ. 2543 สร้างสะพานปูนข้ามคลองแขวงกลั่นบน

ในปี พ.ศ. 2543 เนื่องจากมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในพื้นที่การเข้าถึงพื้นที่ที่มีความจำเป็นอย่างมาก เทศบาลตำบลเทพราช ซึ่งมีหน้าที่ในการบริหารงานในส่วนที่ปกครองอยู่ได้สร้างสะพานปูนขึ้นเพื่อให้สามารถเชื่อมโยงพื้นที่ในตำบลเกาะไร่ทั้งสองแห่งเข้าหากันได้ง่ายขึ้น โดยสะพานนี้คือสะพานข้ามคลองแขวงกลั่นบน จะเชื่อมต่อกันระหว่างชุมชนบริเวณมัสยิดอัลวะดอ์นียะห์กับชุมชนบริเวณวัดคลองสวน

- ปี พ.ศ. 2543 สร้างโรงรถบริเวณหลังตลาดคลองสวน 100 ปี ฝั่งจังหวัดสมุทรปราการ

โครงสร้างภายในพื้นที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยตลอดเวลาในช่วงที่ 3 นี้ โดยในปี พ.ศ. 2543 มีการก่อสร้างโรงรถบริเวณหลังตลาดคลองสวน²⁵ ซึ่งอยู่ติดกับสระน้ำที่ใช้เพื่อสาธารณะประโยชน์ โดยสระน้ำในพื้นที่นี้จะได้รับการสูบน้ำเข้ามาจากคลองพระยานาคราช และใช้ท่อนในการเชื่อมต่อไปสู่สระน้ำอื่นๆ ภายในพื้นที่ ซึ่งในปี พ.ศ. 2543 นี้ได้มีการสร้างโรงรถเพื่อรองรับการอยู่อาศัยของคนในชุมชนมากขึ้น อย่างที่ทราบกันว่าในปัจจุบันเส้นทางบกมีความจำเป็นอย่างมากทั้งในการเดินทางและการประกอบอาชีพ การสร้างโรงรถก็เพื่อให้มีสถานที่รองรับการจัดเก็บยานพาหนะ ให้มีความปลอดภัย โดยพื้นที่ที่สร้างโรงรถมีขึ้นมากหลายบริเวณ ซึ่งเริ่มจากที่แรกคือหลังตลาดคลองสวน และปีต่อมา ก็มีการสร้างขึ้นอีกในส่วนของตำบลเทพราช และตำบลเกาะไร่ โดยจะอยู่บริเวณหลังตลาดคลองสวน และหลังมัสยิดอัลวะดอ์นียะห์ ซึ่งโรงรถเหล่านี้มีการสร้างเป็นลักษณะห้องแถว เรียงต่อกันเป็นแนวยาวมีทั้งที่เป็นสังกะสีทั้งหลัง และทั้งที่ใช้วัสดุพวกไม้และปูนมาประกอบด้วย

- ปี พ.ศ. 2544 สร้างซุ้มประตูทางเข้าตลาดคลองสวน 100 ปี ตำบลเทพราช

จากการพัฒนาที่ต่อเนื่องมีการสร้างซุ้มประตูทางเข้าตลาดคลองสวน 100 ปีเพิ่มเติมตรงบริเวณตำบลเทพราช เนื่องจากทางเข้าฝั่งตำบลคลองสวนนั้นมีมาตั้งแต่ในช่วงที่สองแล้ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างซุ้มประตูทางเข้าอีกฝั่งหนึ่งด้วย เพื่อจะได้เกิดการพัฒนาที่เสมอภาพกัน และทำให้มีการเข้าถึงที่มากขึ้นด้วย

- ปี พ.ศ. 2545 สร้างสวนสาธารณะขนาดเล็กหน้าเทศบาลตำบลเทพราชติด

เมื่อมีการพัฒนาโครงสร้างต่างๆ มากขึ้น คุณภาพชีวิตก็ควรจะได้รับพัฒนาด้วย ในปี พ.ศ. 2545 เทศบาลตำบลเทพราชได้มีการสร้างสวนสาธารณะขนาดเล็กขึ้น โดยในการสร้างสวนสาธารณะก็เพื่อให้ประชาชนได้มีที่พักผ่อนหย่อนใจเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสวนสาธารณะแห่งนี้อยู่ทางด้านหน้าของซุ้มทางเข้าตลาดฝั่งตำบลเทพราชบริเวณที่จอดรถประจำทาง ด้านข้างถนนสายอ่อนนุช - เทพราช

²⁵ สัมภาษณ์ สัญชัย จินตคามณีภักดิ์, อายุ 50 ปี, 13 กุมภาพันธ์ 2549.

- ปี พ.ศ. 2546 ปรับปรุงถนนหลังวัดคลองสวนและหลังมัสยิดเป็นถนนลาดยาง การปรับปรุงเส้นทางมีมากขึ้นนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาล ถนนหลังวัดคลองสวน และหลังมัสยิดอัสวะดอ์นียะห์ก็ได้ถูกสร้างขึ้นทับทางลูกรังเดิม เป็นทางลาดยางมีขนาดใหญ่ขึ้น โดยถนนสองเส้นนี้สามารถใช้ในการเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ โดยรอบของตำบลเกาะไร่ และพื้นที่ข้างเคียง

- ปี พ.ศ. 2547 ได้รับรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่นจากสมาคมสถาปนิกสยาม จากความสวยงามและคุณค่าที่มีอยู่ของตลาดคลองสวน 100 ปี ในปี พ.ศ. 2547 ตลาดแห่งนี้จึงได้รับรางวัลพระราชทานด้านสถาปัตยกรรมดีเด่นจากสมาคมสถาปนิกสยาม ซึ่งรางวัลนี้มีผลอย่างมากต่อกระแสการท่องเที่ยว มีการจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ รวมทั้งปรับปรุงอาคารสถานที่มากขึ้น โดยทั้งหมดก็เพื่อการรองรับกับนักท่องเที่ยวที่ต้องการเข้ามาชมภายในสถานที่ท่องเที่ยว อันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์แห่งนี้ ซึ่งถ้ามีนักท่องเที่ยวเข้ามามากขึ้นก็จะยิ่งทำให้เศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้ดีขึ้นไปด้วย เพราะสิ่งของที่ขึ้นชื่อของที่นี่นอกจากอาคารบ้านเรือน และของเก่าแล้ว อาหารและขนม รวมไปถึงสิ่งของเครื่องใช้ก็คือสินค้าที่มีชื่อเสียงของที่ตลาดแห่งนี้ด้วย

- ปี พ.ศ. 2547 ปรับปรุงท่าเรืออัสวานิชย์ และจากผลเกี่ยวของในส่วนของการได้รับรางวัลแล้ว สิ่งที่เป็นจุดสนใจของชุมชนแห่งนี้ก็คือ วิถีชีวิตริมน้ำ ท่าเรือถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อชุมชนริมน้ำ ด้วยเหตุนี้จึงมีการปรับปรุงท่าเรือเก่าขึ้นมาใหม่ โดยให้ชื่อว่า ท่าเรืออัสวานิชย์ ซึ่งท่าเรือแห่งนี้จะใช้ในการชมวิว และเป็นที่ยืนฝั่งของคณะท่องเที่ยวที่ล่องเรือมาตามคลองประเวศน์บุรีรมย์ ซึ่งในอนาคตนั้นถ้ามีการวางแผนที่ดีน่าที่จะทำให้เกิดการชุบชีวิตขึ้นมาของเส้นทางสัญจรทางน้ำก็เป็นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการท่องเที่ยวแบบครบวงจรทั้งทางน้ำและทางบก

- ปี พ.ศ. 2548 ปรับปรุงถนนทางเข้ามัสยิดอัสวะดอ์นียะห์เป็นถนนคอนกรีต ส่วนในปี พ.ศ. 2548 ก็มีการปรับปรุงเส้นทางเช่นเดิม โดยมีท่าทางคอนกรีตตรงทางเข้ามัสยิดอัสวะดอ์นียะห์ เพื่อให้มีการเข้าถึงที่สะดวกขึ้น รวมทั้งรองรับกับการเข้ามาใช้บริการของคนที่นับถือศาสนาอิสลามได้เป็นอย่างดี

- ปี พ.ศ. 2548 ปรับปรุงสะพานข้ามคลองพระยานาคราชตรงบริเวณถนนสายหลัก และในส่วนสุดท้ายของพัฒนาการในช่วงที่สามนี้ ก็คือ การปรับปรุงสะพานข้ามคลองพระยานาคราช และถนนสายอ่อนนุช - เทพรราช หลังจากก่อนหน้านี้มีการใช้เส้นทางเพื่อขนส่งวัสดุไปก่อสร้างสนามบิณสูวรรณภูมิ มีผลทำให้สภาพของสะพานและถนนเส้นนี้เกิดความทรุดโทรมและเสียหายเป็นอย่างมาก รวมทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาทางกายภาพ ทั้งในด้านการคมนาคม และด้านมลพิษทางเสียงมีฝุ่นควันที่รบกวนกับประชาชนที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้ โดยหลังจากที่สนามบิณสูวรรณภูมิสร้างเสร็จก็มีจำนวนของรถบรรทุกที่น้อยลง จึงได้เริ่มมีการปรับปรุงถนนและสะพาน

ให้มีสภาพดีขึ้น ซึ่งจากการเข้าไปศึกษาภายในพื้นที่ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2549 ได้มีการปรับปรุงเป็นที่เรียบร้อยแล้วจากกรมโยธาธิการ ทำให้ในการเดินทางเข้าออกพื้นที่ชุมชนริมน้ำแห่งนี้มีความสะดวก และสบายมากขึ้น ทำให้เกิดนักท่องเที่ยวเข้ามามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ใช้จักรยานในการเดินทาง

โดยจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงของการพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่กับการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน สามารถจำแนกออกตามองค์ประกอบหลักที่กำหนดไว้เพื่อให้เข้าใจถึงพัฒนาการที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ ได้ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทางด้านกายภาพ

ในช่วงที่สามนี้ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไปไม่มากมากนักเมื่อเทียบกับช่วงที่สอง แต่ถ้าหากย้อนกลับไปในช่วงแรกแล้วถือได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพมีความเด่นชัดมาก จากที่ได้เคยกล่าวไว้ว่าสภาพทางกายภาพมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สามารถดูได้จากชุมชนแห่งนี้เป็นตัวอย่าง จากการที่เป็นชุมชนริมน้ำรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวลำคลองที่มีมาแต่ครั้งบรรพบุรุษมาจนถึงทุกนี้ก็ยังมีให้เห็นเช่นเดิม รวมทั้งมีการตั้งถิ่นฐานเป็นลักษณะแนวยาวตามเส้นทางถนนไม่ว่าจะเป็นถนนสายอ่อนนุช-เทพราช รวมไปถึงถนนที่เข้าสู่ชุมชนด้วยก็มิให้เห็นกันอย่างชัดเจน นอกจากนี้การกระจุกตัวของอาคารบ้านเรือนที่อยู่รวมกันก็มิให้เห็นมาขึ้น บริเวณพื้นที่รอบๆ ตลาดคลองสวน 100 ปีแห่งนี้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเพิ่มขึ้นมากหลายหลังคาเรือน บริเวณโดยรอบก็มีการขุดสระเพื่อใช้กักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการป้องกันอัคคีภัยเป็นหลักโดยสระน้ำเหล่านี้มีความต่อเนื่องกันมาจากในช่วงที่สอง ส่วนในบริเวณที่เคยมีน้ำท่วมขังในหน้าฝนก็มีการป้องกันโดยการปรับระดับของพื้นที่ให้เท่ากับระดับถนนเพื่อให้มีการระบายน้ำได้เป็นอย่างดี รวมทั้งการที่เป็นพื้นที่อยู่ติดลำคลองก็ย่อมที่จะเกิดปัญหาน้ำท่วมได้ คูน้ำที่เคยใช้เป็นเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่ก็เปลี่ยนเป็นคูน้ำที่ใช้เพื่อระบายน้ำเสียน้ำทิ้งแทนก่อให้เกิดเป็นปัญหาสภาพน้ำขุ่น โดยจะรุนแรงมากในฤดูแล้ง ส่วนสระน้ำต่างๆ ก็มีทั้งที่ใช้เพื่อการสาธารณะประโยชน์มากขึ้นทั้งการเกษตร และการป้องกันอัคคีภัย ซึ่งระดับน้ำภายในคลองในปัจจุบันนี้ในแต่ละฤดูกาล ปริมาณของน้ำภายในคลองก็จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตลอด โดยถ้ามีการวางแผนและเตรียมการที่ดีเพื่อรับมือกับปริมาณน้ำและปัญหาสภาพที่เกิดขึ้น รวมไปถึงรูปแบบของการประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์น้ำ ก็จะสามารถทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนยังคงอยู่ได้เรื่อยๆ มาจนถึงทุกวันนี้

2. ลักษณะทางด้านสังคม

โดยรวมแล้วสภาพทางสังคมของชุมชนริมน้ำแห่งนี้ก็ยังคงมีกลุ่มคนดั้งเดิมในพื้นที่อยู่เป็นส่วนใหญ่การอยู่รวมกันยังคงลักษณะเดิมในพื้นที่เดิม ทั้งคนไทยมุสลิม คนไทยพุทธ และคนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งในส่วนของการย้ายถิ่นก็มีอยู่เช่นกันแต่ก็มีในปริมาณที่ไม่มากมาจนชัดเจนนัก แต่

จากสภาพของความเป็นอยู่ในปัจจุบันทำให้ส่วนใหญ่แล้วในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้จะมีคนสูงอายุอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีเด็กหรือวัยรุ่นอยู่แต่การใช้พื้นที่ของคนกลุ่มเด็กและวัยรุ่นมีอยู่น้อย เพราะต้องไปเรียนหนังสือหรือทำงานในต่าง ๆ พื้นที่ จะมีความคึกคักก็ช่วงเย็นที่เลิกเรียนเลิกทำงาน หรือช่วงเทศกาลสำคัญๆ เท่านั้น ลักษณะทางสังคมของชุมชนในช่วงที่สามนี้มีการพัฒนาไปอย่างมาก คนชุมชนได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น จากการที่มีการพัฒนาทางด้านคมนาคมทางบกแล้ว การให้บริการด้านสาธารณสุขภาค สาธารณูปการก็มีอย่างเพียงพอ ซึ่งการให้บริการสาธารณสุขภาค สาธารณูปการนั้น ได้มีมาอยู่แล้วตั้งแต่กลางช่วงที่สองเรื่อยมา และได้พัฒนาอย่างทั่วถึงในช่วงที่สามนี้ ทำให้วิถีชีวิตและค่านิยมภายในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก ทั้งนี้จากกระแสของการพัฒนาประเทศที่ส่งความเจริญเข้ามาถึงชุมชนโดยตรงทั้งจากสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโทรทัศน์ที่มีเรื่อยมาๆ เป็นระยะๆ ก็ทำให้ความผูกพันของคนในชุมชนกับสายน้ำเริ่มเบาบางลง ความเหนียวแน่นที่มีมาแต่ในอดีตก็เข้าสู่สภาวะที่ซบซัน การกลายเป็นเมืองเริ่มทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งที่ได้กล่าวถึงแล้วในตอนก็คือการที่มีค่านิยมในการส่งลูกหลานไปเรียนนอกพื้นที่ โดยส่วนใหญ่แล้วเมื่อพวกเขาเหล่านั้นเรียนจบก็จะทำงานที่อื่นแทน ไม่ได้กลับมาทำงานในท้องถิ่นบ้านเกิดตัวเอง เพราะว่าทางเลือกที่ได้รับในการประกอบอาชีพมีไม่มากนัก เมื่อมีครอบครัวก็จะโยกย้ายถิ่นออกไปจากท้องถิ่นเดิม และจะกลับมาสู่ท้องถิ่นเดิมอีกครั้งเมื่อมีเทศกาลประเพณีสำคัญๆ เท่านั้น เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์ วันตรุษจีน เป็นต้น ส่วนผู้นำในชุมชนตั้งแต่ช่วงที่สองมาแล้วนั้นจะมีลักษณะของผู้นำทางชุมชนที่เป็นทางการมากขึ้น ไม่ใช่แค่ผู้อาวุโสในหมู่บ้านหรือพระสงฆ์แต่จะมีทั้งกำนัน กรรมการชุมชน ที่จะคอยรับเป็นที่ปรึกษาในการจัดกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

3. ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ

จากการที่ระบบคมนาคมขนส่งทางบกมีความเจริญเติบโตเพิ่มขึ้นและพัฒนาไปอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลเสียอย่างแรงต่อรูปแบบการค้าขายแบบตลาดน้ำที่เคยมีมาในอดีต การจับจ่ายซื้อของสามารถเดินทางเข้าไปซื้อในตัวเมืองได้ นอกจากจะรวดเร็วและสะดวกแล้ว ยังสามารถเลือกหาสินค้าได้ทุกประเภท ไม่มีขีดจำกัดดังเช่นตลาดเก่าแก่แห่งนี้ที่มีเพียงแค่เครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในชีวิตประจำวันเท่านั้น ทำให้สภาพทางเศรษฐกิจมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปรายรับรายจ่ายที่ไม่สอดคล้องกันเหมือนเช่นในอดีต อีกทั้งสภาพทางเศรษฐกิจที่มีค่าครองชีพสูงขึ้นเรื่อยๆ รูปแบบของการประกอบอาชีพ รวมทั้งการดำเนินชีวิตไม่มีรูปแบบตายตัวจึงทำให้สามารถพลิกผันได้อยู่ตลอดเวลา การค้าขายที่เคยเป็นจุดเด่นของชุมชนแห่งนี้ เปลี่ยนไปถึงแม้ว่าตลาดน้ำยังคงมีอยู่แต่ก็ช่วยทำให้เกิดความคึกคักทางเศรษฐกิจภายในพื้นที่ได้เพียงแค่วันหยุดสุดสัปดาห์เท่านั้น แต่วันธรรมดาแล้วสภาพเศรษฐกิจก็มีสภาพที่เงียบเหงาขาดความคึกคักดังเช่นในอดีตอยู่ดี โดยที่การรับจ้างทำงานโรงงานเหมือนกับเป็นทางออกที่ดีของวัยรุ่นมากกว่าการจะต้องมาค้าขายหรือสืบทอด

กิจการต่อจากคนรุ่นก่อน ซึ่งทั้งหมดนี้ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ไม่ได้นิ่งเฉย โดยเทศบาลตำบลคลองสวนได้มีการหาแนวทางเพื่อพัฒนาเสริมสร้างอาชีพ โดยการฝึกอบรมทำสวน ปลูกไม้ประดิวหรือหรือชมพูสมุนไพรร เป็นต้น เพราะอย่างไรก็ตามชุมชนแห่งนี้มีรากฐานทางเศรษฐกิจมาจากค้าขายก็ควรที่จะรักษาไว้ให้คงอยู่ รวมทั้งจากกระแสการอนุรักษ์ที่รุนแรงเกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นมากมายหลายพื้นที่จึงทำให้ภาครัฐเห็นถึงศักยภาพของตลาดริมน้ำอันเก่าแก่แห่งนี้ส่งผลให้มีการร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์และรักษาให้ตลาดคลองสวนแห่งนี้ให้เป็นที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ที่สามารถบ่งบอกได้ถึงเอกลักษณ์ของการเป็นชุมชนริมน้ำที่คงสภาพอยู่เป็นอย่างดีและยังคงมีความสมบูรณ์เฉกเช่นเดียวกับรูปแบบในอดีต ที่ให้คนรุ่นหลังได้สามารถเข้ามาสัมผัสรับรู้ถึงวิถีชีวิตชุมชนและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำว่ามีลักษณะอย่างไรด้วยตาตัวเอง เพราะนอกเหนือจากการได้เรียนรู้ของนักท่องเที่ยว แล้วการท่องเที่ยวก็มีผลอย่างมากในการสร้างรายได้และทำให้สภาพเศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น

4. โครงสร้างและการขยายตัวของชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของชุมชนในช่วงที่สามนี้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก โดยกลุ่มอาคารก็จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนักไปจากช่วงที่สอง การตั้งอยู่ที่อยู่ในบริเวณเดิม จะมีก็เพียงการปรับปรุงที่จอดรถให้มีขนาดมีความเหมาะสมมากขึ้น เส้นทางเดินทางก็มีการปรับปรุงให้มีความสะดวกและเพิ่มมากขึ้น โดยเป็นทางลูกรัง นอกจากนี้สิ่งที่มีเพิ่มเติมก็คือการสร้างอนุสรณ์สถานของผู้ก่อตั้งตลาดคลองสวนซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งในส่วนที่อยู่ในฝั่งของการดูแลโดยเทศบาลตำบลคลองสวน ตำบลคลองสวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ไว้ข้างๆ กันกับศาลเจ้าพ่อคลองสวน ซึ่งชาวตลาดคลองสวนมีความเคารพนับถือและได้รับความเมตตาให้ได้มีที่อยู่อาศัยและค้าขายมาจนถึงปัจจุบันนี้

โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลขึ้นมีผลทำให้โครงสร้างของชุมชนมีการพัฒนาไปอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางคมนาคมภายในพื้นที่ถนนหนทางในพื้นที่ศึกษามีการสร้างและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้มีสภาพที่ดีขึ้น รวมทั้งการจัดการกับสภาพภูมิทัศน์ให้มีความสวยงาม มีการส่งเสริมในด้านประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวชุมชนเก่าแก่ 100 ปีตลาดคลองสวนก่อให้เกิดป้ายโฆษณาขึ้น รวมทั้งการปรับปรุงโครงสร้างภายในตลาดคลองสวนให้มีความสวยงาม ไม่ว่าจะเป็น การปรับปรุงที่วางของสองข้างทาง การประดับป้ายและโคมไฟ การเปิดเพลงลูกกรุงในช่วงเช้าถึงบ่าย การตั้งตู้ประชาสัมพันธ์ การเพิ่มเติมห้างร้านที่ใช้จ่ายของตรงบริเวณหน้าทางเข้าตลาดคลองสวน 100 ปี เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำให้สะดวกขึ้นและได้รับบรรยากาศที่บ่งบอกถึงความเป็นอยู่ในอดีตของชุมชนแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

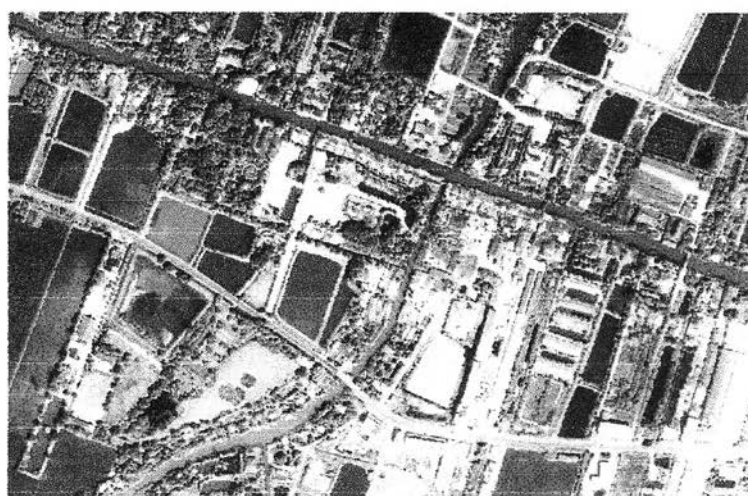
แต่ว่าในช่วงประมาณปี 2546 เรื่อยมามีการพัฒนาที่สำคัญของประเทศโดยที่การพัฒนานี้ได้มีผลกระทบต่อถนนสายอ่อนนุช - เทพรราชชั้น เนื่องมาจากเกิดการก่อสร้างสนามบินสุวรรณภูมิขึ้น ทำให้เส้นทางสายนี้มีรถบรรทุกวิ่งผ่านไปมาวันละหลายเที่ยว ทำให้ถนนเกิดความทรุดโทรมเสียหายขึ้น รวมทั้งความสะดวกในการคมนาคมขนส่งทางบกก็ลดลงอันมีสาเหตุมาจากถนนชำรุดนั่นเอง

ในส่วนของการขยายตัวของชุมชนมีทิศทางที่ไม่ได้แตกต่างไปจากในช่วงที่สองนัก โดยที่การขยายตัวมีแนวโน้มออกสู่การคมนาคมทางบกมากขึ้น การสร้างอาคารบ้านเรือนเพิ่มเติมก็หันหน้าเข้าหาถนนเป็นหลัก ส่วนอาคารที่มีอยู่แล้วก็ยังคงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใด นอกจากนั้นแล้วจากพื้นที่ที่จำกัดทำให้แนวโน้มในอนาคตภายในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้ไม่น่าที่จะมีการเปลี่ยนแปลงอีกนอกเสียจากบริเวณรอบนอกของตลาดคลองสวน 100 ปี ที่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เกษตรเป็นอาคารพาณิชย์และอาคารที่อยู่อาศัยเพิ่มเติมอีก ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็จะมิติศทางของการขยายตัวของชุมชนไปตามทิศทางเดิมคือ การหันหน้าหาถนนและการเกาะตัวเป็นแนวตามแนวเส้นทางคมนาคมทางบก

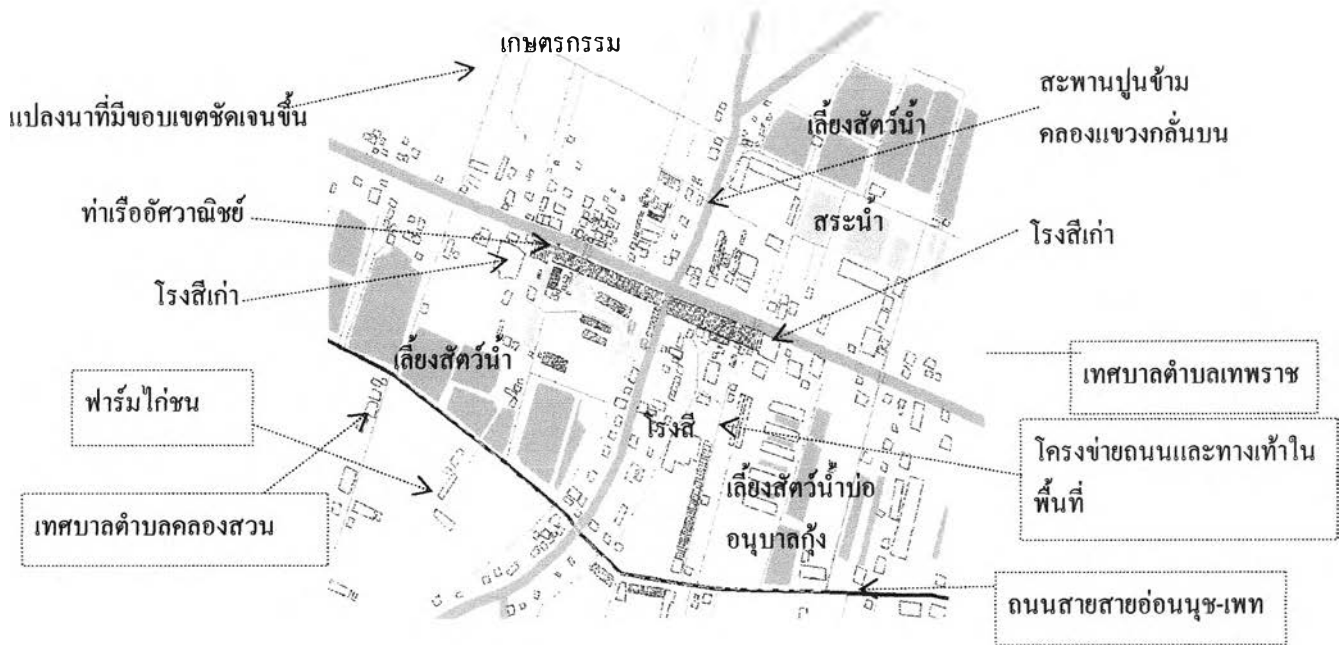
5. ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ถึงแม้ว่าความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบของชุมชนตลาดคลองสวนแห่งนี้จะหมดไปแล้วซึ่งบทบาทของศูนย์กลางการค้าทางน้ำ แต่ว่าการที่ชุมชนแห่งนี้ยังคงมีตลาดสดอยู่รวมทั้งจากการที่มีตลาดนัดในวันอาทิตย์ จึงทำให้ในการซื้อข้าวของเครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภคที่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่ศึกษาและพื้นที่ข้างเคียงยังคงได้รับการสนับสนุนอยู่เป็นอย่างดี รวมทั้งความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่มาจากต่างถิ่นเพื่อเข้ามาท่องเที่ยว และยังมีแนวโน้มที่จะมีมากขึ้นอีกด้วยถ้าหากว่าสนามบินสุวรรณภูมิสร้างเสร็จ แล้วกระแสของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในสถานที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ยังคงมีความรุนแรงอยู่อย่างต่อเนื่องรวมทั้งการที่ได้รับการประชาสัมพันธ์ที่ทั่วถึงก็จะยังมีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนริมน้ำแห่งนี้กับชุมชนที่อยู่โดยรอบพื้นที่มีมากยิ่งขึ้นไปอีก แต่ว่าอาจจะต้องเปลี่ยนบทบาทของความสัมพันธ์จากการค้าขายแต่เพียงอย่างเดียวในอดีต มาเป็นในเรื่องของการจัดการทางท่องเที่ยวเพิ่มเติมขึ้นมาอีกด้วย ในส่วนของความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในละแวกข้างเคียงนอกจากด้านการค้าขายแล้ว ด้านศาสนาและเชื้อชาติก็มีความสัมพันธ์ เพราะว่าภายในพื้นที่ประกอบไปด้วยมัสยิด ศาลเจ้า และวัด ทำให้ในพื้นที่ข้างเคียงที่มีเชื้อชาติ ศาสนาเดีวก็ต้องเข้ามาภายในพื้นที่เพื่อทำประกอบพิธีกรรมและทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมรวมกันอยู่บ้าง รวมทั้งจากการที่เด็กๆ ในละแวกข้างเคียงต้องเข้ามาเรียนหนังสือในโรงเรียนวัดคลองสวน และโรงเรียนตลาดคลองสวนอีกด้วย ซึ่งก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในชุมชนกับกลุ่มคนในพื้นที่โดยรอบภายในบริเวณนี้

ยังคงรักษาไว้ในส่วนของความเกี่ยวข้องและผูกพันต่อกันให้เห็นอยู่ดังเช่นอดีตที่ผ่านมายาวนานนับร้อยปี

ภาพที่ 5.8 ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2547

ปี พ.ศ.2542 - พ.ศ.2548

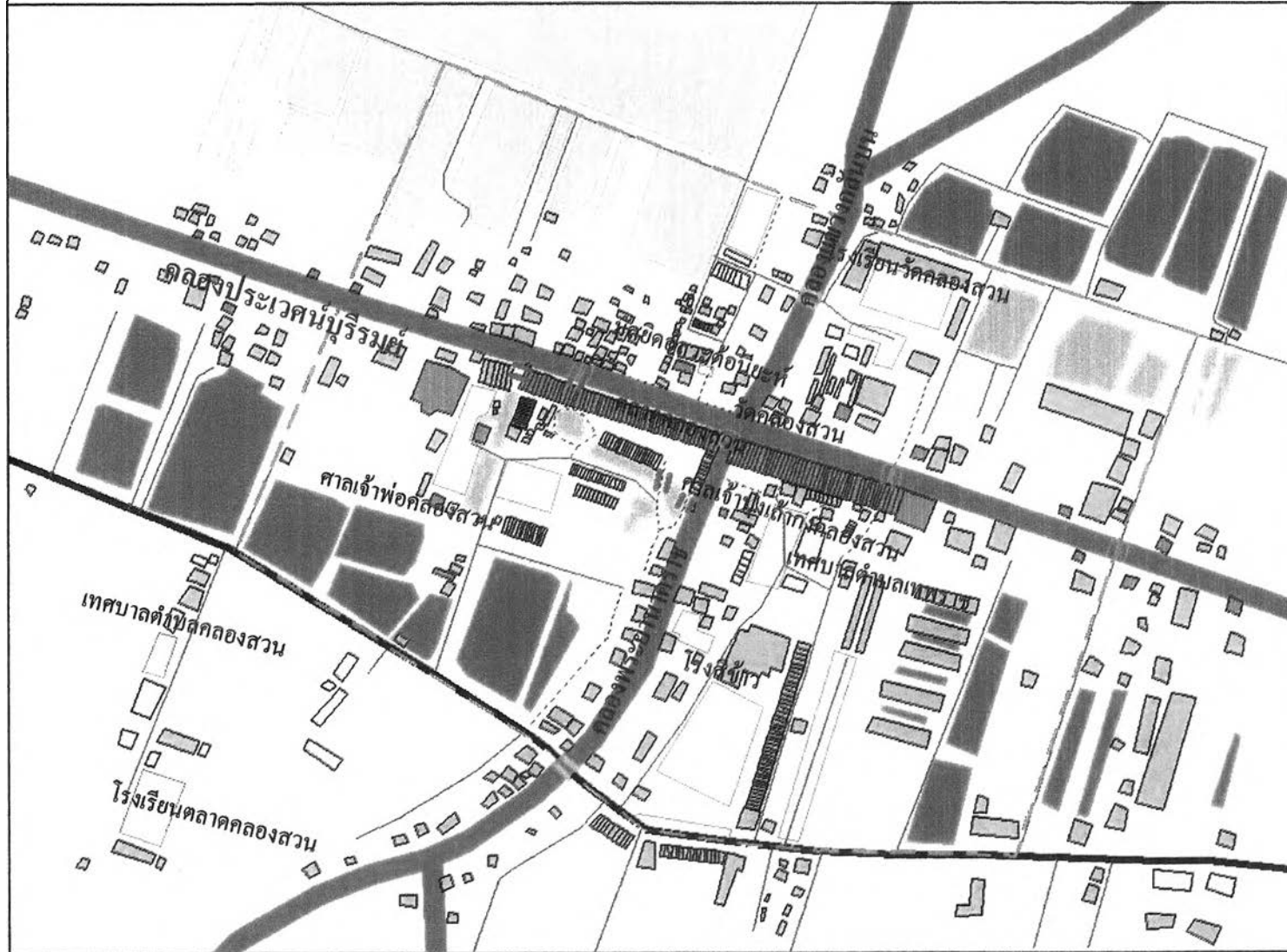
พัฒนาการในช่วงที่ 3 นี้ถือได้ว่ามีความทันสมัยมากที่สุดกว่าได้ถนนเส้นทางสัญจรทางบกมีทั่วทั้งพื้นที่ศึกษา ภายในชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนแห่งนี้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของการค้าขายใหม่ การเปลี่ยนชื่อตลาด เป็นตลาดคลองสวน 100 ปี เพื่อรองรับกระแสการท่องเที่ยวที่รุนแรงขึ้นในปัจจุบัน ตลาดคลองสวน 100 ปีแห่งนี้ เป็นเสมือนตัวแทนของชุมชนริมน้ำอันเก่าแก่ รูปแบบสถาปัตยกรรม รวมทั้งวิถีชีวิตดั้งเดิมยังคงอยู่ ทำให้ชุมชนริมน้ำแห่งนี้ได้รับรางวัลในด้านสถาปัตยกรรมดีเด่น ซึ่งตัวตลาดนี้เองที่ได้รับรางวัล โดยรางวัลนี้มีผลต่อการเติบโตทางการท่องเที่ยวมากขึ้น ส่วนในด้านของสิ่งปลูกสร้างเนื่องจากการใช้รถยนต์มากขึ้นทำให้มีการสร้างโรงรถขึ้นภายในพื้นที่ชุมชนแห่งนี้ ทั้งประกอบกับการเป็นสังคมชนบท ทำให้ทุกวันนี้ยังสามารถเห็นชาวบ้านพายเรือมาซื้อสินค้า รับส่งสินค้า รวมทั้งจับสัตว์น้ำอยู่ได้แทบทุกเวลา โดยในปัจจุบันมีการเน้นถึงคุณภาพชีวิตของชุมชนมากขึ้น เทศบาลตำบลเทพราชได้ทำสวนสาธารณะขนาดเล็กไว้รองรับผู้ที่ต้องการเปลี่ยนบรรยากาศที่พักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งได้จัดตั้งศูนย์เด็กเล็กขึ้นมาเพื่อพัฒนาให้เด็กมีคุณภาพมากขึ้นเพื่อให้มีจำนวนของสถานบริการที่เพียงพอต่อการรองรับจำนวนเด็กที่มากขึ้น เพราะว่าแค่โรงเรียนวัดคลองสวนและโรงเรียนตลาดคลองสวนมีการรองรับได้อย่างไม่เพียงพอ นอกจากนี้แล้วในด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวทำให้ประชาชนได้พื้นที่มีรายได้มากขึ้น โดยเฉพาะในวันหยุดจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมาก ทั้งจากกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ก็ทำให้ในปัจจุบันมีการปรับปรุงและเปิดใช้ท่าเรืออัสวานิชย์อีกด้วย

ภาพที่ 5.9 โครงข่ายทางน้ำในปัจจุบัน (ผู้วิจัย, 2548)

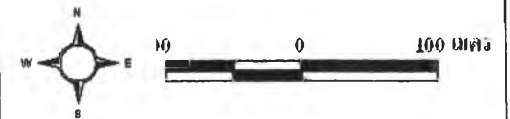

พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน จังหวัดสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา

คำอธิบายสัญลักษณ์

- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
- สิ่งปลูกสร้างในช่วงที่ 1
- สิ่งปลูกสร้างในช่วงที่ 2
- สิ่งปลูกสร้างในช่วงที่ 3
- สะพานไม้ ลานที่โล่ง, ที่ว่าง
- สะพานปูน ทำนา
- คลอง เลี้ยวสัตว์น้ำ
- ถนนหลัก สระน้ำ
- ถนนรอง
- ทางเดินเท้า

แผนที่ 5.3 พัฒนาการของชุมชนช่วงที่ 3 การพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่กับการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน (พ.ศ.2542- ปัจจุบัน)
ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศปี 2547 ของกรมแผนที่ทหาร และการสำรวจภาคสนาม

สาขาวิชาการวางผังชุมชน
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เทศบาลตำบลเทพราชและเทศบาลตำบลคลองสวน

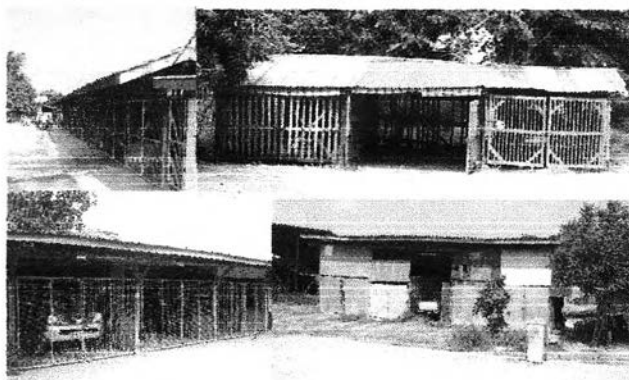
ตลาดคลองสวน 100 ปี
ที่ได้เปลี่ยนชื่อตั้งแต่ปี 2542

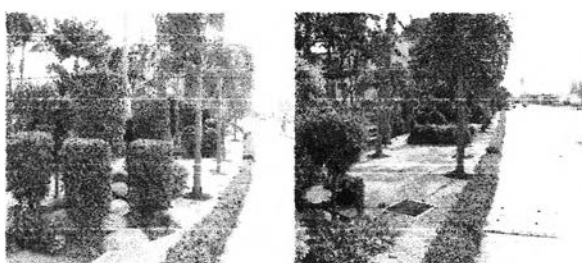
อนุสรณ์สถานเอเชีย - คุณนายของชาวคลองสวน

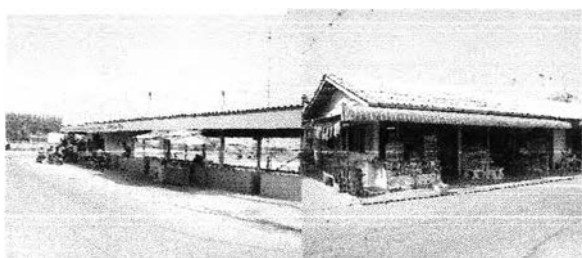
สะพานปูนข้ามคลองแขวงก้นบน
ที่สร้างเสร็จในปี 2543

โรงเก็บรถที่สร้างขึ้นเพื่อความสะดวกและความ
ปลอดภัยของผู้คนในชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน

สวนสาธารณะขนาดเล็กที่สร้างขึ้นในปี 2545

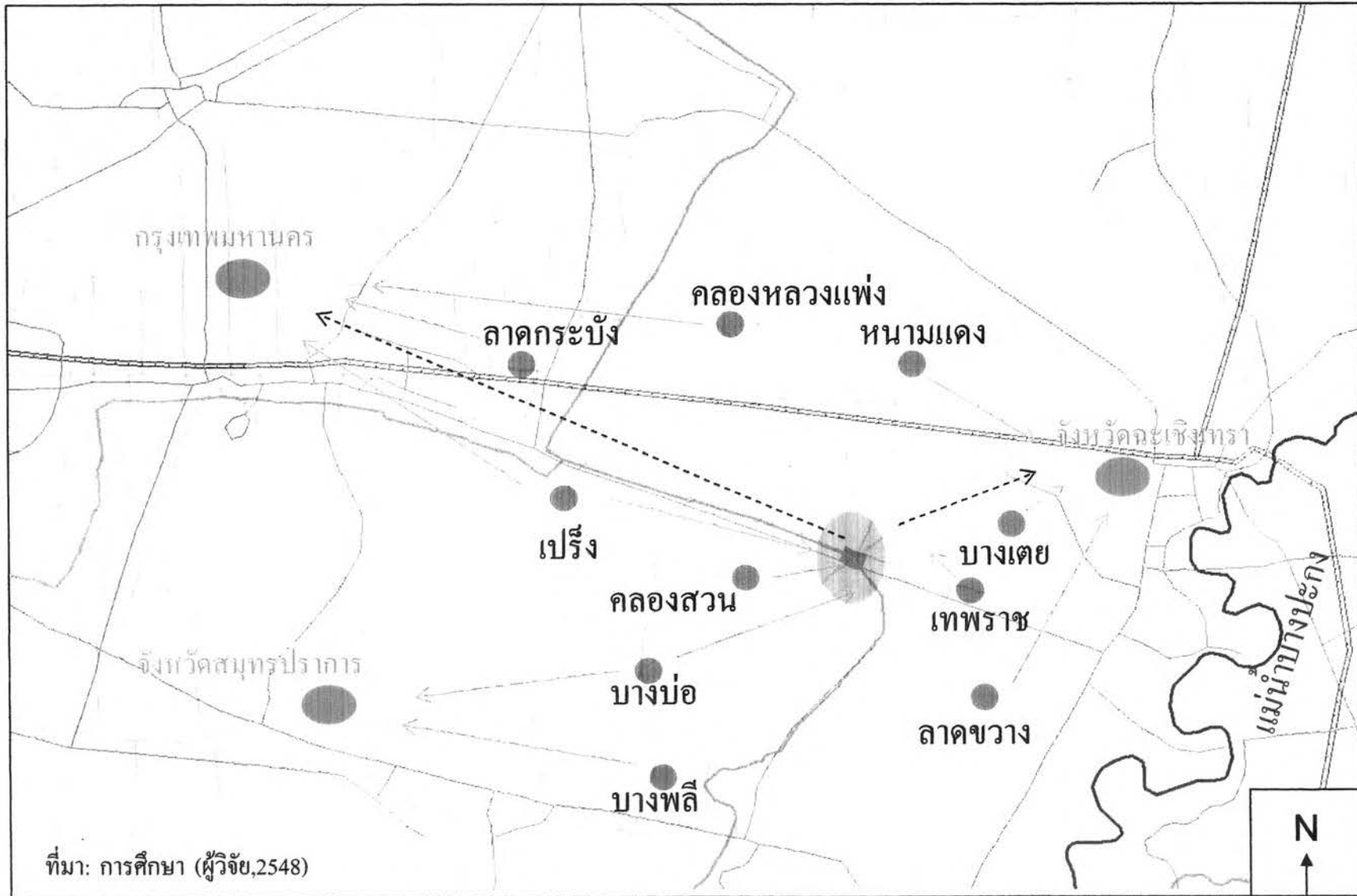

อาคารห้องแถวและเพิงขายของที่มีการสร้างขึ้นในช่วงที่ 3

ท่าเรืออัสวานิชย์ที่มีการปรับปรุงให้อยู่ในสภาพ
พร้อมใช้งานหลังจากได้รับรางวัลฯในปี 2547

ภาพที่ 5.10 สิ่งปลูกสร้างในพัฒนาการช่วงที่ 3(ผู้วิจัย, 2548)

ภาพที่ 5.11 ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่โดยรอบกับพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน
(มีหลายศูนย์กลาง)

5.2 สรุปพัฒนาการของชุมชน

สรุปแล้วจากการศึกษาถึงพัฒนาของชุมชนริมน้ำตลาคคลองสวน โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศ จะเห็นถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 จนถึงปี พ.ศ. 2548 ทำให้ทราบถึงรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่เป็นลักษณะดั้งเดิมไปจนถึงที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของชุมชน จากภาพ 5.19 เปรียบเทียบพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ารูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน(บริเวณพื้นที่สี่เหลี่ยม) จะมีลักษณะที่เป็นแนวยาวตามลำคลอง และมีการขยายตัวออกไปมากขึ้นเรื่อยๆ โดยในช่วงที่ 2 จะมีการตั้งถิ่นฐานที่แผ่ออกจากใจกลางคือลำคลอง ไปสู่ถนน ซึ่งพื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่เกษตรก็มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นที่อยู่อาศัย และชุมชนก็มีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งในช่วงที่ 3 ที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นแนวสองข้างถนนสายหลักมากขึ้น และจากภาพถ่ายทางอากาศที่มีทำให้เห็นได้ว่าตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2495 ไปจนถึงปี พ.ศ.2517 ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางคมนาคมขนส่ง การเกิดถนนซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมที่มีความสะดวกรวดเร็วมากขึ้นกว่าการคมนาคมขนส่งทางน้ำ รวมทั้งการกระจายตัวของอาคารบ้านเรือนที่มีมากขึ้น นอกจากนี้แล้วตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 ก็จะมีเห็นถึงความชัดเจนของเส้นทางคมนาคมทางบกที่เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งการใช้ประโยชน์ที่ดินจากที่เคยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมแทบทั้งหมดก็เปลี่ยนแปลงลักษณะไปเป็นพื้นที่ต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นตึกพาณิชย์ สถานที่ราชการ และพื้นที่โล่ง ที่ว่างสาธารณะประโยชน์อีกหลายบริเวณ ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนในภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2541 และปี พ.ศ. 2547 ซึ่งจากพัฒนาการทั้ง 3 ช่วงทำให้เห็นได้ว่าจากปัจจัยทางกายภาพมีผลอย่างยิ่งต่อการเกิดชุมชนริมน้ำตลาคคลองสวน เพราะว่าหลังจากที่มีการขุดคลองประเวศน์บุรีรมย์และคลองพระยานาคราช ก็มีผลทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งรกรากอยู่อาศัยของคนไทย คนจีน และคนไทยมุสลิม โดยที่พวกคนเหล่านี้ก็ได้มีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์และวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ รวมทั้งการที่มีหลายเชื้อสาย และต่างศาสนากัน ทำให้มีการเรียนรู้ร่วมกันที่จะปลูกสร้างศาสนสถาน ซึ่งต่อมาศาสนสถานเหล่านี้ก็มีส่วนที่ทำให้กลุ่มคนทั้งสามอยู่รวมกันได้อย่างปกติสุข โดยที่หลังจากที่มีการสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจแล้วก็มีการหวนกลับมาคิดถึงความเป็นอยู่ของตนเอง ซึ่งสิ่งนี้ทำให้เกิดตลาคคลองสวนขึ้นมา และตลาคคลองสวนแห่งนี้มีที่มาจากคนจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นผู้ริเริ่มก่อสร้าง และวางรากฐานให้ลูกหลานรักษาไว้ซึ่งความเป็นตลาคริมน้ำที่มีการค้าขายเป็นจุดเด่นมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งการเสริมสร้างให้มีการศึกษาจากภาครัฐและเอกชนก็ได้ทำให้เกิดโรงเรียนขึ้นเพื่อให้ลูกหลานของคนในชุมชนได้มีความรู้ความสามารถในการดำรงชีวิต และการศึกษาที่มีส่วนที่ทำให้เกิดการปลูกฝังความรักความสามัคคีกัน รวมทั้งเกิดความสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกพื้นที่ที่ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ร่วมกัน ซึ่งนอกจากการศึกษาที่ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ต่อกันแล้ว ศาสนสถานก็มีส่วนเช่นกัน โดยในแต่ละช่วงเวลาของพัฒนาการที่เกิดขึ้น ศาสนสถานเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็น วัดก็

ดี มัสยิดที่ดี หรือศาลเจ้าและโรงเจที่ดี ล้วนแต่ทำให้คนในชุมชนมีความรักกันมากขึ้น การได้ร่วมกิจกรรมด้วยกันเป็นสิ่งดีที่ปลูกสร้างความสามัคคีในชุมชน นอกจากนี้แล้วโครงสร้างทางอาคารที่มีการปลูกสร้างให้ใกล้ชิดกันก็มีส่วนช่วยในการป้องกันเหตุภัยร้ายแรงได้ ไม่ว่าจะเป็น จากอัคคีภัย จากอุทกภัย รวมทั้งจากภัยของมนุษย์ เช่น การลักขโมย เป็นต้น แต่ว่าถึงแม้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามระยะเวลาจะทำให้เกิดผลดีในเรื่องของความผูกพันภายในกลุ่มคน แต่ว่าเมื่อมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในรูปแบบทางกายภาพ โดยมีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมขนส่งใหม่ โดยมีการสร้างถนนก็มีผลกระทบต่อพื้นที่ทันที ความสำคัญของตลาดคลองสวนที่เป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำ ไม่ว่าจะเป็นจุดพักสินค้า จุดขนถ่ายสินค้า จุดแลกเปลี่ยนสินค้าที่เชื่อมโยงกับหลายพื้นที่ภายในสามจังหวัด คือ กรุงเทพฯ-สมุทรปราการ-ฉะเชิงเทรา (จากภาพ 5.21 และ 5.22 ในอดีตที่มีการเชื่อมโยงกับชุมชนต่างๆ โดยรอบมีรูปแบบของการเป็นศูนย์กลาง และในปัจจุบันที่มีรูปแบบการเชื่อมโยงแบบกระจายตัวเข้าหาหลายศูนย์กลาง) ต้องลดบทบาทของตลาดคลองสวนลงจากการที่เคยเป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำ ก็กลายมาเป็นตลาดการค้าทางน้ำเท่านั้น ความสัมพันธ์ทางพื้นที่ของชุมชนกับชุมชนอื่นๆ ในทั้งสามจังหวัดที่มีมาในอดีต ก็มีการเปลี่ยนแปลงไป เพราะเมื่อการที่เส้นทางคมนาคมทางบกมีความสะดวกรวดเร็วกว่าทางน้ำ ทำให้การขนส่งสินค้ามีการเปลี่ยนแปลงการมีเส้นทางคมนาคมใหม่เพิ่มขึ้น จึงทำให้ศูนย์กลางการค้าที่จะต้องพักเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ เปลี่ยนแปลงสถานที่ไป เนื่องมาจากการใช้ระยะเวลาที่น้อยลงกว่าเดิมมากในการขนส่งสินค้า ถนนทำให้การเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ สมุทรปราการ และฉะเชิงเทรา เป็นไปได้ในระยะเวลาอันสั้น และทั้งหมดนี้ก็เลยทำให้ศูนย์กลางการค้าทางน้ำหมดไปจากตลาดคลองสวน จนกระทั่งทุกวันนี้ภายในพื้นที่ชุมชนและบริเวณใกล้เคียงก็แทบจะไม่มีการเดินทางสัญจรไปมาทางน้ำอีกเลย โดยในปัจจุบันนี้พาหนะในการเดินทางที่จำเป็นก็คือ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ซึ่งจะพบมีให้เห็นอยู่บ้างที่ใช้เรือ ที่ใช้ในการขนของและเดินทางในระยะทางใกล้ๆ คนผู้คนที่อยู่ติดกับริมคลอง หรือในกลุ่มของประชาชนที่ไม่ได้มีรถยนต์ รถจักรยานยนต์ใช้ และจากพัฒนาการที่เกิดขึ้นทั้งหมดทำให้เห็นได้ว่ารูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตก็คือการกระจายตัวออกไปของชุมชนตามแนวเส้นทางคมนาคมทางบก รวมทั้งการย้ายถิ่นออกนอกพื้นที่ เพราะเมื่อภายในชุมชนมีแค่คนชราที่ยังยึดอาชีพค้าขายอยู่ เมื่อเวลาผ่านไปคนพวกนี้ก็จะล้มหายตายจากไป แต่ที่ไม่มีมีการสืบทอดกิจการจากลูกหลานก็ทำให้ประชากรในพื้นที่มีจำนวนน้อยลง การย้ายเข้าก็มีน้อยลงเพราะไม่มีสิ่งดึงดูดใจให้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน รวมทั้งสิ่งปลูกสร้างก็จะทรุดโทรมเสียหายลงไปอีกด้วย ซึ่งถ้าไม่มีการเข้ามาจัดการและร่วมมือร่วมใจกันรักษาจากภาครัฐและประชาชนในพื้นที่อย่างดีพอ ก็คงอีกไม่นานหรือที่รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนจะต้องสูญหายไปเช่นเดียวกับชุมชนริมน้ำอื่นๆ ที่เหลือแค่เพียงชื่อให้ได้รู้จักเท่านั้น

ดังนั้นแล้วจากการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อพัฒนาการของชุมชนริมน้ำ
ตลาดคลองสวนที่เกิดขึ้น ซึ่งส่วนของพัฒนาการที่เกิดขึ้นมีความสำคัญในการที่จะทำให้เกิดการ
การเปลี่ยนแปลงไปของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน ปัจจัยต่างๆ ที่
แทรกแซงเข้ามาทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานมีการเปลี่ยนแปลงไปโดยที่รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มี
ขึ้นตามแต่ละช่วงพัฒนาการมีขั้นตอนตามแนวความคิดวิวัฒนาการของเมือง ที่มีตั้งแต่เริ่มต้นเกิด
เป็นชุมชนมาจนถึงการดำรงสภาพอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบตามวิวัฒนาการ
ของเมืองที่เกิดขึ้นก็จะมีทั้งผลดีและผลเสีย โดยการเรียนรู้ถึงพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลอง
สวนนั้นสามารถทำให้เกิดความรู้ในการเตรียมพร้อมและวางแผนเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะ
เกิดขึ้นอีกในอนาคต ทั้งที่ได้รับอิทธิพลที่มาจากระยะเวลาและการพัฒนาท้องถิ่นทั้งในปัจจุบัน
และอนาคต เพื่อไม่ให้เกิดความสูญเสียหรือการสูญหายไปของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน ซึ่ง
ชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนมีรูปแบบและเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำอันเป็นชุมชน
อันเก่าแก่และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เพื่อทำให้ชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนแห่ง
ยังคงมีตัวตนที่สามารถสัมผัสและพบเห็น ได้อยู่ต่อไปอีกยาวนาน

ตารางที่ 5.5 การเปรียบเทียบภาพถ่ายทางอากาศในแต่ละช่วงปี

<p>ช่วงที่ 1 : การเกิดชุมชนและตลาดคลองสวน</p> 	<p>ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2495 : สภาพโดยทั่วไปมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ติดกับคลองประเวศน์บุรีรมย์และคลองพระยานาคราช ลักษณะที่วางตัวเป็นแนวยาว องค์ประกอบหลักในพื้นที่ คือ ตลาด ศาสนสถาน โรงเรียน และชุมชน มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพื้นที่ทำการเกษตร ที่มีการปลูกข้าว ปลูกมะพร้าว ปลูกกล้วย และเป็นพื้นที่เดิมโตของพืชน้ำ</p>
<p>ช่วงที่ 2 : การเปลี่ยนแปลงของศูนย์การค้า</p> 	<p>ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2510 : สภาพโดยทั่วไปมีความแตกต่างมากนักรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในอดีตที่ได้รับการถ่ายทอดมา เริ่มมีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น ส่วนองค์ประกอบโดยรวมยังคงเหมือนกับในช่วงแรก เส้นทางสัญจรทางน้ำยังคงมีความสำคัญอยู่</p>
	<p>ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2517 : สภาพโดยรวมของพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานที่กระจายอยู่โดยรอบพื้นที่มากขึ้น พื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่เกษตรบางส่วนได้เปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัย และถนน ซึ่งในช่วงนั้นเริ่มก่อสร้างถนนสายอ่อนนุช-เทพราชแล้ว แต่ยังเป็นทางลูกรังอยู่</p>
	<p>ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2530 : สภาพโดยรวมของพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงที่มากขึ้น มีการเปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรด้านหน้าตลาดติดกับถนน เป็นบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำ ส่วนถนนสายมีการสร้างเป็นทางลาดยาง นอกจากนี้ทางสัญจรภายในพื้นที่ก็มีการสร้างมากขึ้น รวมทั้งทางคอนกรีตที่เป็นเส้นทางเข้าตลาดคลองสวน ทั้ง 2 ทาง บทบาทของทางสัญจรทางน้ำลดลงอย่างมาก</p>
	<p>ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2541 : โครงสร้างชั้นพื้นฐานมีมากขึ้นกว่าในอดีต รวมทั้งมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนมากขึ้น ซึ่งมีลักษณะของการวางตัวที่มีทั้งเกาะกลุ่มเป็นระเบียบและไม่เป็นระเบียบ บ้านเรือนและอาคารมีรูปแบบที่กระจายตัวและกระจุกตัวอยู่โดยรอบๆ ตลาด เส้นทางสัญจรทางบกมีความสำคัญในการคมนาคมขนส่งมาก</p>
<p>ช่วงที่ 3 : การพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่กับการอนุรักษ์อย่าง</p> 	<p>ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2547 : การเปลี่ยนแปลงของชุมชนไม่แตกต่างจากปี พ.ศ.2541 มากนัก มีอาคารบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น มีการขยายตัวของชุมชนแสดงออกให้เห็นมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณที่อยู่ติดถนน และทางสัญจรภายในพื้นที่ รวมทั้งการเปลี่ยนการใช้ที่ดินจากพื้นที่เกษตรที่อยู่โดยรอบที่ใกล้กับชุมชนที่มีการใช้เป็นที่ปลูกสร้างบ้านเรือนมากขึ้นด้วยวัสดุจำพวกปูน</p>

ที่มา: การวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2549)

ตารางที่ 5.6 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตามช่วงเวลา

ปี (พุทธศักราช)	ระยะเวลา (ปี)	ช่วงของพัฒนาการ	เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิต	บทบาทของชุมชน
2421 – 2423	2	1	จุดคลองประเวศน์บุรีรัมย์	การตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์ โดยมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นแนวตามลำคลอง มีการประกอบอาชีพที่พึ่งอาศัยสภาพทางกายภาพ เช่น การทำนา ทำสวน และการประมงจับสัตว์น้ำ	เป็นการเข้ามาอยู่ของคนจีนเป็นกลุ่มแรก หลังจากที่จุดคลองเสร็จในปี พ.ศ. 2423 เป็นชุมชนเกษตรแบบยังชีพเป็นหลัก มีความเป็นอิสระ ยังไม่เกี่ยวข้องกับใคร
2423 – 2444	21	1	เกิดชุมชนริมน้ำคลองสวน และมีการขุดคลองพระยานาคราช และคลองแขวงก้นบนขึ้น	ยังคงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวลำคลองอยู่ แต่มีการกระจายตัวมากขึ้นตามคลองที่มีเพิ่มขึ้นมา รวมทั้งมีลักษณะของชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นจากในช่วงก่อนมาก ความหลากหลายของเชื้อชาติมากขึ้นมีทั้งคนจีน และคนมุสลิม โดยอยู่คนละฝั่งคลองประเวศน์บุรีรัมย์ ส่วนการประกอบอาชีพยังคงเป็นไปในลักษณะเดิม มีวิถีชีวิตแบบชุมชนริมน้ำที่ผูกพันกับสายน้ำทั้งการอุปโภคบริโภคและการสัญจร	การติดต่อกันของชุมชนแห่งนี้กับพื้นที่โดยรอบมีมากขึ้น โดยเฉพาะในการสัญจรทางน้ำ เนื่องจากการที่มีเส้นทางน้ำในบริเวณโดยรอบมากขึ้น เป็นการเชื่อมโยงระบบโครงข่ายน้ำ ทำให้มีการสัญจรที่ไปมาผ่านพื้นที่ชุมชนแห่งนี้มากขึ้น
2430 – 2432	2	1	สร้างวัดคลองสวน ศาลเจ้าพ่อคลองสวน ศาลเจ้าปู่เจ้าวงค์ คลองสวนและโรงเจ และมัสยิดอัสวะคือนียะห์	มีการตั้งถิ่นฐานในลักษณะดั้งเดิม ตามแนวลำคลอง และมีการแสดงออกทางวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มคนชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะในด้านความเชื่อ และศาสนา กลุ่มคนในชุมชนมีความผูกพันกันมากขึ้น โดยมีศาสนสถานเป็นเสมือนศูนย์กลางของชุมชน ส่วนการประกอบอาชีพก็ยังคงเป็นอยู่ในลักษณะเดิมๆ คือ การเกษตรเพื่อยังชีพ	ศาสนสถานมีส่วนให้เกิดการติดต่อกับชุมชนอื่นๆ โดยรอบมากขึ้น โดยเป็นชุมชนที่มีการรองรับผู้เข้ามาประกอบกิจกรรมทางศาสนา และความเชื่อ รวมทั้งจากโครงข่ายทางน้ำทำให้มีการเข้าถึงที่สะดวกมากขึ้น รองรับคนต่างพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

ตารางที่ 5.6 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตามช่วงเวลา (ต่อ)

ปี (พุทธศักราช)	ระยะเวลา (ปี)	ช่วงของพัฒนาการ	เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิต	บทบาทของชุมชน
2444 – 2477	33	1	สร้างตลาดคลองสวน และตลาดสามพี่น้อง เป็นตลาดริมน้ำชั้นเดียว	มีการตั้งถิ่นฐานในลักษณะเดิมคือหันหน้าเข้าหาลำคลอง และมีการวางตัวเป็นแนวยาวไปตามลำคลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งริมคลองประเวศน์บุรีรมย์ฝั่งที่มีคลองพระยานาคราชไหลผ่าน มีการสร้างตลาดขึ้น เป็นเรือนแถวไม้วางตัวยาวไปตามแนวคลองประเวศน์บุรีรมย์ ทำให้ในชุมชนริมน้ำแห่งนี้มีรูปแบบของการดำรงชีวิตบางส่วนที่เปลี่ยนไป มีการค้าขายเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชุมชน ลักษณะในการเกษตรเพื่อยังชีพเริ่มเปลี่ยนเป็นการค้ามากขึ้น	ตลาดทำให้เกิดชุมชนที่มีรูปแบบหลากหลายขึ้น โดยที่ตลาดแห่งนี้มีบทบาทในด้านการค้าขายทั้งของสดและของแห้ง กลุ่มคนจีนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษามีความชำนาญในด้านการค้าขาย รวมทั้งจากประเภทของสินค้าก็เลยทำให้กลายเป็นศูนย์การค้าริมน้ำขึ้น มีการพาเรือสัญจรไปมาระหว่างกรุงเทพฯ ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ โดยผ่านพื้นที่ชุมชนริมน้ำแห่งนี้ เป็นจำนวนมาก จนทำให้ตลาดแห่งนี้มีขนาดใหญ่โตขึ้นทางเศรษฐกิจเรื่อยๆ และมีขอบเขตการให้บริการในบริเวณชุมชนต่างๆ ภายในบริเวณพื้นที่ข้างเคียงทั้ง 3 จังหวัด
2477 – 2478	1	1	ปรับปรุงเป็นตลาดคลองสวนที่มีสองชั้น มีโรงสี และมีการก่อสร้างโรงเรียนวัดคลองสวน (พิบูลธรรมจันทร์) ภายในพื้นที่ของวัดคลองสวน	การตั้งถิ่นฐานมีลักษณะดั้งเดิมจากอดีต มีการปลูกสร้างโรงเรียนขึ้นมา รวมทั้งการปรับปรุงตลาด ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนไปพอสมควร มีรูปแบบของการค้าขายมากขึ้น การเกษตรเพื่อค้าขายมีมากขึ้น วิถีชีวิตชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับตลาด ศาสนสถาน และสถานศึกษา รวมทั้งคลองก็ยังเป็นสายใยหลักของการดำรงชีวิต และจากการสร้างโรงสีข้าวขึ้นมาอีกก็ทำให้มีรูปแบบของการรับจ้างทำงานในลักษณะของกรรมกรมีมากขึ้นด้วย	ชุมชนชาวจีนมีความสำคัญอย่างมากที่ส่งผลต่อสถานภาพของชุมชนริมน้ำแห่งนี้ การปรับปรุงตลาดเป็นสองชั้นทำให้มีพื้นที่ค้าขายมากขึ้น และการมีโรงสี ทำให้ชุมชนริมน้ำแห่งนี้มีบทบาทในด้านการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งเป็นจุดพักสินค้ามากยิ่งขึ้น การเป็นศูนย์กลางทางการค้าขนาดใหญ่และมีทำเลที่ดี คือ เป็นบริเวณที่เชื่อมต่อกันของคลองสามสาย รวมทั้งคลองประเวศน์บุรีรมย์และคลองพระยานาคราชยังเป็นขอบเขตที่แบ่งการปกครองของสองจังหวัด

ตารางที่ 5.6 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตามช่วงเวลา (ต่อ)

ปี (พุทธศักราช)	ระยะเวลา (ปี)	ช่วงของพัฒนาการ	เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิต	บทบาทของชุมชน
					<p>ทั้งเส้นทางสายนี้ก็เป็นทางน้ำสายสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างสมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา และกรุงเทพฯ จึงให้มีการหนาแน่นในการสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่มากขึ้น ทั้งยังจากศาสนสถานที่เป็นศูนย์รวมทางศาสนาและความเชื่อ รวมไปถึงการสร้างโรงเรียนขึ้นมาอีกก็ทำให้ชุมชนริมน้ำแห่งนี้จึงมีผู้คนเข้ามาใช้พื้นที่เป็นจำนวนมากรวมทั้งมีรัศมีของการให้บริการที่มีขนาดใหญ่ขึ้นด้วย</p>
2483 – 2490	7	I	<p>สร้างโรงเรียนตลาดคลองสวน (อัสวานิชย์บำรุง) และใช้งานจนถึงปี พ.ศ.2490</p>	<p>มีการตั้งถิ่นฐานมากขึ้นโดยรอบตลาดคลองสวน โดยมีการขยายตัวออกมาอยู่ด้านหลังตลาด ตรงบริเวณใกล้กับศาลเจ้าพ่อคลองสวน รูปแบบการตั้งถิ่นฐานยังคงหันหน้าเข้าหาดำคลองอยู่เช่นเดิม มีวิถีชีวิตชุมชนที่เหมือนเดิม มีการผูกพันกับสายน้ำ และมีศูนย์กลางชุมชนคือ ตลาดคลองสวน</p>	<p>บทบาทของชุมชนในขณะนี้ไม่มีความเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เพียงแต่ได้มีการเพิ่มขึ้นของสถานศึกษาทำให้มีการเข้าถึงชุมชนริมน้ำแห่งนี้มากขึ้นในส่วนของการศึกษาเล่าเรียน โดยในด้านการให้บริการทางพื้นที่ก็มีเหมือนเดิม รวมทั้งบทบาททางการค้าก็ยังคงเป็นอยู่ในลักษณะเดิมที่เป็นศูนย์กลางการค้าขาย แลกเปลี่ยนและเป็นจุดพักขนถ่ายสินค้าที่สำคัญในการเดินทางสัญจรระหว่างพื้นที่สามจังหวัด</p>

ตารางที่ 5.6 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตามช่วงเวลา (ต่อ)

ปี (พุทธศักราช)	ระยะเวลา (ปี)	ช่วงของพัฒนาการ	เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิต	บทบาทของชุมชน
2490 – 2516	26	1-2	ปรับปรุงและย้ายศาลเจ้าพ่อคลองสวนมาไว้ตรงที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนตลาดคลองสวนฯ รวมทั้งย้ายโรงเรียนตลาดคลองสวนฯ ไปสร้างใหม่ด้านหลังศาลเจ้าพ่อคลองสวน และใช้โรงเรียนไปจนถึงปี พ.ศ.2516	ในช่วงเวลานี้มีการตั้งถิ่นฐานที่มากขึ้น โดยที่ทั้งสองฝั่งคลองประเวศน์บุรีรัมย์ จะมีการกระจุกตัวของอาคารบ้านเรือนมากขึ้น โดยที่มีส่วนใหญ่แล้วก็ยังคงมีทิศทางที่หันหน้าเข้าหาลำคลองอยู่ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการตั้งบ้านเรือนริมน้ำบริเวณของคลองพระยานาคราช และคลองแขวงกลันบนที่มีมากขึ้นอีกด้วย โดยที่วิถีชีวิตของชุมชนไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใด ยังคงเป็นชุมชนริมน้ำและมีวิถีชีวิตชุมชนอยู่เช่นเดิม	ชุมชนริมน้ำแห่งนี้ยังคงมีบทบาทในด้านการค้าขายเช่นเดิม โดยอาศัยตลาดคลองสวนเป็นศูนย์กลางในการค้าขาย และตลาดคลองสวนก็ยังคงเป็นศูนย์กลางทางสังคมในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนหลายเชื้อชาติต่างศาสนาที่อยู่ในพื้นที่ศึกษาได้อยู่ร่วมกันเป็นอย่างดี
2500 – 2530	30	1-2	ปรับปรุงและขยายพื้นที่ศาลเจ้าพ่อเกล้ากงคลองสวนและโรงเจเพ่งอังตัว มีการก่อสร้างและปรับปรุงอยู่เรื่อยๆ จนเสร็จในปี พ.ศ.2530	มีการตั้งถิ่นฐานมากขึ้น โดยกระจุกตัวอยู่โดยรอบพื้นที่ชุมชนริมน้ำแห่งนี้ เริ่มมีรูปแบบของการวางตัวที่หันหน้าออกจากลำคลอง ทิศทางเข้าสู่ทางบกแทน วิถีชีวิตของชุมชนมีลักษณะเช่นเดิมอยู่ โดยที่ตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา การวางตัวของอาคารบ้านเรือนก็มีการกระจายตัวออกมาจากลำคลองมากขึ้น โดยเมื่อถนนหลักเปลี่ยนเป็นทางลาดยางในปี พ.ศ.2530 ก็เลยทำให้เริ่มมีการกระจายตัวทางพื้นที่มากขึ้น และมีการวางตัวของอาคารไปตามแนวถนนมากขึ้น รวมไปถึงวิถีชีวิตของชุมชนก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยๆ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500	บทบาทของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนยังคงเป็นไปในลักษณะเดิมอยู่ การที่มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกขึ้นทำให้การเข้าถึงศูนย์กลางการค้าแห่งนี้ในด้านเส้นทางน้ำมีการสัญจรและใช้งานน้อยลง โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา รูปแบบของศูนย์กลางการค้าทางน้ำเริ่มมีทิศทางที่เปลี่ยนไป มีการเข้าถึงพื้นที่เพื่อให้บริการที่น้อยลง รวมทั้งเมื่อมีการทำถนนสายหลักเป็นถนนลาดยางก็ยิ่งทำให้มีความสะดวกรวดเร็วในการเดินทางมากขึ้น เส้นทางสัญจรทางบกที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัดได้รวดเร็วขึ้น รวมไปถึงศูนย์กลางการค้าที่มีรูปแบบจากทางน้ำมาบนบก
2500 – 2501	1	2	เกิดไฟไหม้หน้าอาคารบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่หน้าศาลเจ้าพ่อคลองสวน และมีการย้ายไปปลูกสร้างใหม่หลังศาลเจ้าพ่อคลองสวนแทน รวมทั้งมีการสร้างสะพานไม้ข้ามคลองประเวศน์บุรีรัมย์และคลองพระยานาคราชภายในพื้นที่ชุมชนริมน้ำ		

ตารางที่ 5.6 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตามช่วงเวลา (ต่อ)

ปี (พุทธศักราช)	ระยะเวลา (ปี)	ช่วงของพัฒนาการ	เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิต	บทบาทของชุมชน
2500 – ปัจจุบัน	49	2-3	มีการทำอาชีพเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่ด้านหลังศาลเจ้าพ่อคลองสวน และมีการดำเนินกิจการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน	การประกอบอาชีพมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้นตามสภาพเศรษฐกิจ การเลี้ยงสัตว์น้ำเริ่มมีให้เห็นมากขึ้น โดยอาชีพรับจ้างก็มีจำนวนมากขึ้น จากการเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมภายในพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดฉะเชิงเทรา	ที่มีจำนวนมากขึ้น ก็เลยทำให้เกิดการแข่งขันกันทางเศรษฐกิจ และผลที่ออกมาก็คือการสูญหายไปของการสัญจรทางน้ำนั่นเอง โดยจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ทำให้บทบาท
2505 – 2506	1	2	ปรับปรุงศาลเจ้าพ่อคลองสวน และทำลานอเนกประสงค์ขึ้น	รูปแบบของการเกษตรก็เริ่มน้อยลง เห็นได้จากพื้นที่ที่ใช้ในการเกษตรก็มีจำนวน	ทางด้านการค้าของชุมชนลดความสำคัญลงไป รวมทั้งขอบเขตของให้บริการก็แคบลง
2507 – 2509	2	2	ย้ายและปรับปรุงมัสยิดอัสวะต่อนิยะห์ใหม่ โดยสร้างมัสยิดใหม่หน้าอาคารที่เป็นมัสยิดเก่า	น้อยลงมากจากในอดีต	เหลือเพียงแค่นี้ในพื้นที่ใกล้เคียงและภายในชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนเท่านั้นเอง ทั้งนี้
2516 – ปัจจุบัน	33	2-3	ย้ายและสร้างโรงเรียนตลาดคลองสวนฯ ใหม่ในพื้นที่ด้านหลังสุขาภิบาลคลองสวน และมีการปรับปรุงต่อเติมมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน		ยังรวมไปถึงในส่วนของการให้บริการ
2517 – 2522	5	2	ตัดถนนสายอ่อนนุช-เทพราช ทำเป็นถนนลูกรัง และสร้างถนนลูกรังเชื่อมต่อจากถนนหลักเข้าสู่ตัวชุมชนและตลาด รวมทั้งสร้างซุ้มประตูทางเข้าหน้าตลาดคลองสวน ตำบลคลองสวน		ทางด้านการศึกษาและทางศาสนสถานอีกด้วย

ตารางที่ 5.6 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตามช่วงเวลา (ต่อ)

ปี (พุทธศักราช)	ระยะเวลา (ปี)	ช่วงของพัฒนาการ	เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิต	บทบาทของชุมชน
2527 – 2530	3	2	สร้างอาคารพาณิชย์กรรมบริเวณริมถนนสายหลัก	ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเริ่มมีรูปแบบที่ชัดเจนมากขึ้น โดยมีการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมคือตามแนวลำคลอง และการตั้งถิ่นฐานแบบใหม่คือตามแนวถนน โดยที่ทั้งสองแบบเป็นลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน	บทบาทของชุมชนช่วงนี้ตั้งแต่ที่มีถนนสายหลักซึ่งนำมาซึ่งความเจริญทางการคมนาคมทางบกก็ทำให้การสัญจรทางน้ำลดคุณค่าลงไป จะมีก็เพียงแค่การใช้เพื่อเดินทางในบริเวณใกล้ๆ และถนนเข้าไม่ถึงเท่านั้น
2530 – ปัจจุบัน	19	2-3	ปรับปรุงถนนสายอ่อนนุช-เทพราช เป็นถนนลาดยางมีขนาดใหญ่ขึ้น และมีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นบริเวณด้านข้างวัดคลองสวน รวมทั้งมีการเริ่มอาชีพเลี้ยงสัตว์น้ำมากขึ้น และมีตลาดนัดวันอาทิตย์ขึ้นเพื่อทำการค้าขายตรงบริเวณที่เป็นลานนอกประสงค์หน้าศาลเจ้าพ่อคลองสวนและตลาดคลองสวน ตำบลคลองสวน	ความแนวเส้นทางคมนาคม นอกจากนี้จากการเปลี่ยนแปลงของบทบาทและระยะเวลาทำให้เกิดกลุ่มคนที่เปลี่ยนแปลงอาชีพขึ้น ทั้งจากรูปแบบเกษตรเป็นค้าขาย เป็นรับจ้าง หรือจากเกษตรไปเป็นทำงานโรงงาน หรือจากเกษตรไปทำการเลี้ยงสัตว์น้ำ เป็นต้น	จากปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา รูปแบบของตลาดคลองสวนแห่งนี้ก็มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง มีการเกิดขึ้นของตลาดนัดวันอาทิตย์ซึ่งเป็นตลาดบก แต่ว่าตลาดนัดวันอาทิตย์สามารถช่วยให้เกิดความคึกคักในพื้นที่ได้มากขึ้น จะเห็นได้ว่าในวันอาทิตย์จะมีการเข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมากซึ่งก็จะส่งผลให้ตลาดคลองสวนแห่งนี้มีความคล่องตัวทางเศรษฐกิจมากขึ้นด้วย และจากตลาดนัดก็มีส่วนทำให้
2533 – ปัจจุบัน	16	2-3	การยกเลิกการเก็บค่าเช่าในบริเวณพื้นที่ศึกษาภายในตำบลคลองสวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ	รูปแบบการพึ่งพาแหล่งน้ำเพื่อการค้าขายลดลงและสูญหายไป ทำเรือก็เลิกใช้งาน รวมไปถึงการสัญจรทางน้ำโดยเรือเพื่อการค้าขายก็หมดไปด้วยเช่นกัน ทั้งอาชีพประมงน้ำจืดก็ไม่ได้มีศักยภาพเพียงพอต่อการดำรงชีพในปัจจุบัน จำเป็นที่จะต้องทำอาชีพอื่นเป็นหลักแทนและทำการประมงเพื่อบริโภคเท่านั้น	ขอบเขตที่แคบลงตั้งแต่มีการสร้างถนนสายหลัก ก็เริ่มมีขนาดของขอบเขตการให้บริการและการเข้าถึงที่ใหญ่โตขึ้น ถึงแม้ว่ามีมากแค่วันเดียวในหนึ่งสัปดาห์ก็ตาม โดยที่ขอบเขตของชุมชนก็จะอยู่ภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเป็นหลัก นอกจากนี้พ่อค้าและแม่ค้าที่มาขายในตลาดนัดก็จะมีทั้งคนในพื้นที่และต่างพื้นที่ละเล้ากัน ไปจึงทำให้บทบาททางการค้าของพื้นที่มีมากขึ้นด้วย

ตารางที่ 5.6 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตามช่วงเวลา (ต่อ)

ปี (พุทธศักราช)	ระยะเวลา (ปี)	ช่วงของพัฒนาการ	เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิต	บทบาทของชุมชน
2542 – ปัจจุบัน	7	3	เปลี่ยนระบบการปกครองท้องถิ่นจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบลมีการปรับปรุงเทศบาลตำบลคลองสวนและสร้างเทศบาลตำบลเทพราชขึ้นภายในพื้นที่ศึกษา รวมทั้งมีการเปลี่ยนชื่อตลาดเป็นตลาดคลองสวน 100 ปี เพื่อรองรับกับนโยบายการพัฒนาท้องถิ่น	ลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก โดยที่อาคารบ้านเรือนและสิ่งปลูกสร้างส่วนใหญ่แทบทั้งหมดยังคงอยู่ในพื้นที่ศึกษา รวมทั้งทิศทางการวางตัวก็เป็นไปในลักษณะเดิม โดยรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้จะเป็นการวางตัวไปตามแนวเส้นทางคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบก	การพัฒนาชุมชนให้เกิดการตื่นตัวทางด้านคุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชนที่มีอยู่ ความเป็นตัวตนของชุมชนริมน้ำที่หลงเหลืออยู่น้อยมากภาคกลางของประเทศไทย ทำให้เกิดรูปแบบของการท่องเที่ยวขึ้นมา การส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้บทบาทของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไป มีขอบเขตการให้บริการที่แตกต่างกันไปจากเมื่อก่อนนี้ โดยจากการที่เคยเป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำที่มีให้บริการในพื้นที่จังหวัด กลายมาเป็นตลาดค้าขายที่ให้บริการในวงแคบมีพื้นที่จำกัด จนกลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และทางธรรมชาติ ที่สามารถเชื่อมโยงกับสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญอื่นๆ ทำให้บทบาทของชุมชนมีขอบเขตที่ให้บริการไปทั่วและหลายพื้นที่ ไม่ได้อยู่เพียงแค 3 จังหวัดดังเช่นอดีต รวมทั้งไม่ได้หยุดอยู่เพียงแคการให้บริการด้านอุปโภคและบริโภคภายในพื้นที่ศึกษาและชุมชนข้างเคียงเท่านั้นอีกต่อไป และจากการประชาสัมพันธ์ที่มีมากขึ้นก็ยิ่งทำให้ขอบเขตของการให้บริการของชุมชนในด้านการท่องเที่ยวยังมีมากขึ้นเป็นวงกว้าง เพราะในปัจจุบันนี้ สื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์
2543 – 2544	1	3	สร้างอนุสรณ์สถานอาเสี่ย-คุณนาย ผู้เป็นเจ้าของที่ดินในพื้นที่ศึกษาฝั่งตำบลคลองสวน รวมทั้งมีการสร้างสะพานข้ามคลองแขวงกลันบนและโรงรถโดยรอบพื้นที่	โดยที่วิถีชีวิตของชุมชนในช่วงนี้จนถึงปัจจุบันมีความผูกพันกับสายน้ำอยู่ โดยอาศัยประโยชน์จากแหล่งน้ำในการใช้ประกอบกิจกรรมทางการค้าขาย และการอุปโภคบริโภค มีทั้งการจับสัตว์น้ำจืด รวมทั้งการสูบน้ำเพื่อนำมากักเก็บไว้ใช้งานในฤดูแล้ง ทั้งเพื่อการเกษตร การป้องกันอัคคีภัย รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์น้ำ นอกจากนี้แล้วยังมีสระน้ำที่สูบน้ำเข้ามาเพื่อใช้เป็นองค์ประกอบของสถานที่ เช่นบริเวณสระน้ำข้างทางเข้าตลาดคลองสวน 100 ปี ซึ่งทิวทัศน์ทั้งแหล่งน้ำต่างๆ เหล่านี้มีผลอย่างมากต่อการผลักดันให้เกิดการเข้ามาของประชาชนมากขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว	
2544 – 2546	2	3	สร้างชุมประดูทางเข้าฝั่งตำบลเทพราช รวมทั้งสร้างสวนสาธารณะขนาดเล็กติดกับถนนสายหลัก และปรับปรุงถนนหลังมัสยิดและวัดให้เป็นถนนลาดยาง		

ตารางที่ 5.6 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตามช่วงเวลา (ต่อ)

ปี (พุทธศักราช)	ระยะเวลา (ปี)	ช่วงของพัฒนาการ	เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิต	บทบาทของชุมชน
2547 – 2548	1	3	ตลาดคลองสวน 100 ปีได้รับรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่นจากสมาคมสถาปนิกสยาม และมีการปรับปรุงท่าเรือขึ้นมาใหม่ ใช้ชื่อว่าท่าเรืออัสวานิชย์	รวมทั้งยังเป็นการช่วยให้มีการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำให้คงอยู่ ซึ่งการท่องเที่ยวจะทำให้ชุมชนเหล่านี้ดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตดั้งเดิมทั้งกลุ่มคนและการประกอบอาชีพไว้ได้ เนื่องจากจะทำให้สภาพเศรษฐกิจในพื้นที่ที่มีความสมดุลขึ้นและมีรายได้ที่เพียงพอจนไม่ต้องเปลี่ยนอาชีพจากการค้าขายไปทำอาชีพอื่นๆ นั่นเอง	และโทรทัศน์สามารถแพร่กระจายไปถึงตัวผู้รับสารได้อย่างรวดเร็วและมีขนาดใหญ่ โดยทั้งหมดนี้มีผลอย่างยิ่งบทบาทของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและภายในอนาคตอันใกล้ขึ้นอีกด้วย
2548 – ปัจจุบัน	1	3	ปรับปรุงถนนทางเข้ามัสยิด อัลวะดอ์นียะห์เป็นทางคอนกรีตและล่าสุดคือการก่อสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแก้ววัดคลองสวนขึ้นมา		

ที่มา : จากการวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2549)

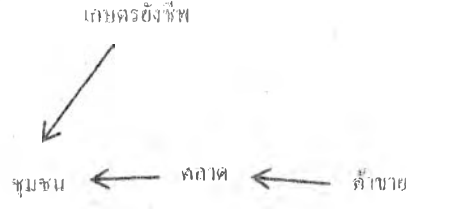
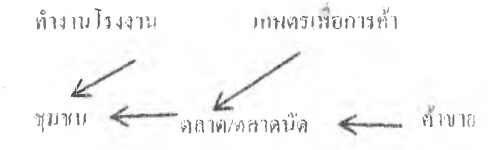
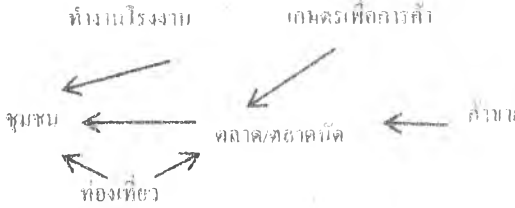
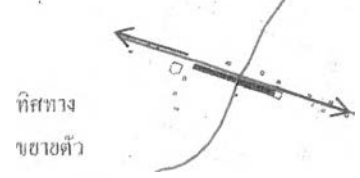

หมายเหตุ ปีที่ทำการศึกษายู่ในขณะนี้คือ ปีพ.ศ.2549

ตารางที่ 5.7 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนตามองค์ประกอบหลักในการวิเคราะห์ชุมชน

หัวข้อ	ช่วงที่ 1: การเกิดชุมชนและตลาดคลองสวน (กรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 5- พ.ศ.2500)	ช่วงที่ 2: การเปลี่ยนแปลงของศูนย์กลางการค้าริมน้ำ (พ.ศ. 2500 - พ.ศ.2542)	ช่วงที่ 3: การพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่กับการ อนุรักษ์อย่างยั่งยืน (พ.ศ.2542 - ปัจจุบัน)
ลักษณะทางด้านกายภาพ	<p>เป็นชุมชนขนาดเล็กที่อยู่ริมคลองซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลัก ในการสัญจรไปมาใช้ทางน้ำและทางเท้า มีตลาดเป็นศูนย์กลางของชุมชน พื้นที่โดยรอบทำการเกษตรกรรม มีการปลูกสร้างศาสนสถาน และบ้านเรือนริมน้ำหันหน้าเข้าหาคลอง โดยบ้านเรือนมีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ 2 ชั้น</p> 	<p>มีความหนาแน่นมากขึ้นในชุมชน เริ่มมีการขยายตัวออกไปสู่พื้นที่โดยรอบมากขึ้น มีทางสัญจรทางบกทำให้เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางถนน อาคารบ้านเรือนมีเกิดขึ้นทั้งตึกแถว และบ้านเดี่ยว พื้นที่โดยรอบตลาดทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยที่ศูนย์กลางของชุมชนยังคงเป็นตลาดอยู่เช่นเดิม</p> 	<p>มีการสร้างสะพานเพิ่มขึ้นมาในพื้นที่ รวมทั้งบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำที่มีจำนวนมากขึ้น เส้นทางสัญจรทางบกมีความจำเป็นอย่างมาก ส่วนทางน้ำแทบจะไม่ได้ใช้กันเลย โดยในพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่มากขึ้นกว่าในช่วงที่ 2 มีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อรองรับกับการพัฒนาให้ชุมชนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์</p>
ลักษณะทางด้านสังคม	<p>มีการอยู่ร่วมกันหลายเชื้อสาย ทั้งไทย จีน และมุสลิม นับถือศาสนาพุทธและอิสลาม มีการอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกันดี โดยมีศาสนสถานเป็นศูนย์รวมจิตใจ และมีตลาดเป็นศูนย์รวมของชุมชน</p>	<p>มีการอยู่ร่วมกลุ่มเหมือนในอดีต ลูกหลานสืบทอดกิจการการค้าจากบรรพบุรุษ มีการอยู่แบบพอกินพอใช้ มีความช่วยเหลือสามัคคีกันดี โดยมีศาสนสถานและตลาดเป็นศูนย์รวมจิตใจและศูนย์รวมชุมชนเช่นเดิม</p>	<p>มีการอยู่ร่วมกลุ่มแบบดั้งเดิม แต่จะมีการย้ายถิ่นเข้ามาของคนต่างพื้นที่มากขึ้น และคนในพื้นที่ก็ย้ายออกบ้างส่วน ทั้งนี้เนื่องจากหน้าที่การงาน และการศึกษา โดยจะมีการพบปะทำกิจกรรมร่วมกันเป็นครั้งคราวภายในงานที่เป็นเทศกาล ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นในแต่ละปี</p>

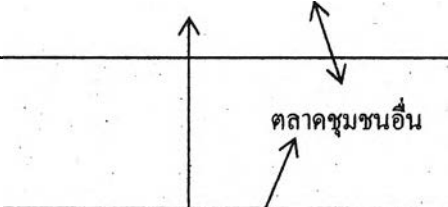
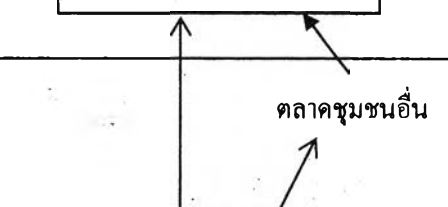
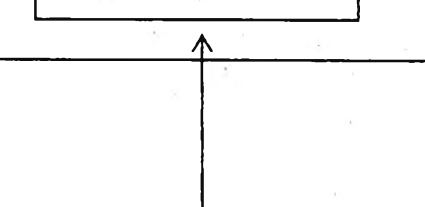
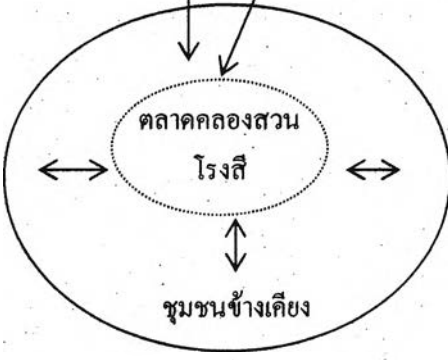
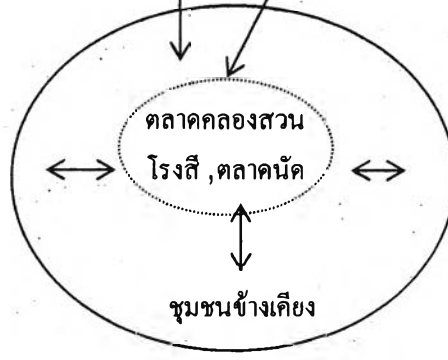
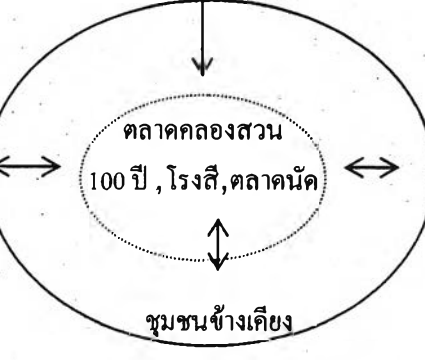
ตารางที่ 5.7 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน (ต่อ)

หัวข้อ	ช่วงที่ 1 การเกิดชุมชนและตลาดคลองสวน (กรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 5- พ.ศ.2500)	ช่วงที่ 2 การเปลี่ยนแปลงของศูนย์กลางการค้าริมน้ำ (พ.ศ. 2500 - พ.ศ.2542)	ช่วงที่ 3 การพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่กับการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน (พ.ศ.2542 - ปัจจุบัน)
ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ	<p>มีการทำเกษตรเพื่อยังชีพ การค้าขายเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน การค้าขายมีอยู่ในตลาดคลองสวนเพียงแห่งเดียว ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำที่มีขนาดใหญ่ในช่วงเวลานั้น</p> 	<p>กิจกรรมทางเศรษฐกิจเปลี่ยนไปเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงบทบาทของเส้นทางคมนาคมทางน้ำ การประกอบอาชีพเกษตรเน้นไปที่การค้ามากกว่าการยังชีพ ส่วนการค้าขายก็กลายเป็นเพียงตลาดสดธรรมดา ในวันอาทิตย์มีตลาดนัดเพิ่มขึ้นมา ซึ่งช่วยให้ยังคงมีความศึกษากทางเศรษฐกิจอยู่ วิถีรุ่นหนุ่มสาวหันไปทำงานโรงงานมากขึ้น การค้าขายจะอยู่ในช่วงของวัยชรา เป็นส่วนมากที่ประกอบอาชีพนี้</p> 	<p>กิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ภาวะซบเซา มีการกระตุ้นโดยส่งเสริมให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ด้วยการใช่วิถีศาสตร์และความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามามากขึ้นซึ่งก็ได้รับผลดีในระดับหนึ่ง ส่วนในการประกอบอาชีพก็มีความหลากหลายมากขึ้น และก็ยังคงมีตลาดนัดอยู่เหมือนเดิม</p>
โครงสร้างและการขยายตัวของชุมชน	<p>มีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนอยู่ริมคลอง ในลักษณะของการกระจุกตัวเป็นแนวยาวไปตามคลอง พื้นที่โดยรอบทำการเกษตร มีทิศทางการขยายตัวที่ขยายออกไปตามลำคลอง จนถึงช่วงปลายจึงเริ่มมีการกระจุกตัวมากขึ้น โดยรอบพื้นที่</p> 	<p>มีการสร้างถนนสายอ่อนนุช-เทพราช และถนนซอย ทำให้บทบาทของทางน้ำลดลงไป รวมทั้งมีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนมากขึ้น โดยรอบตลาด ส่วนในการขยายตัวของชุมชนมีทิศทางที่เริ่มไปกระจุกตัวในบริเวณที่อยู่ติดกับถนนมากขึ้น</p> 	<p>โครงสร้างของชุมชนแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงเลย มีการสร้างตึกแถวพาณิชย์มากขึ้น โดยเฉพาะสองฝั่งถนนสายอ่อนนุช-เทพราช ทิศทางการขยายตัวของชุมชนมีลักษณะเป็นไปตามเดิมคือมีการกระจุกตัวโดยรอบตลาด และเกาะกลุ่มเป็นแนวยาวตามถนน</p>

ตารางที่ 5.7 สรุปพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน (ต่อ)

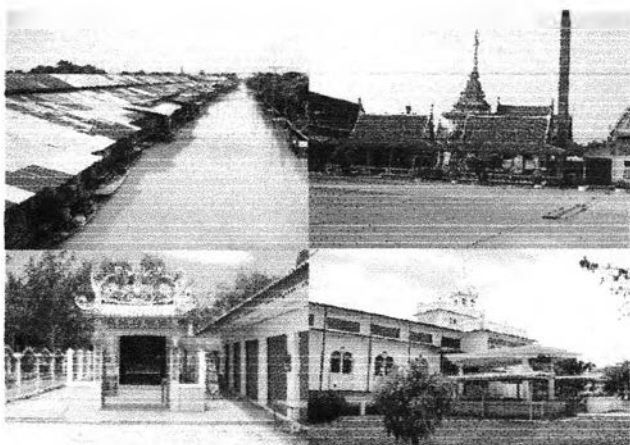
หัวข้อ	ช่วงที่ 1 การเกิดชุมชนและตลาดคลองสวน (กรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 5- พ.ศ.2500)	ช่วงที่ 2 การเปลี่ยนแปลงของศูนย์กลางการค้าริมน้ำ (พ.ศ. 2500 - พ.ศ.2542)	ช่วงที่ 3 การพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่กับการอนุรักษ์ อย่างยั่งยืน (พ.ศ.2542 - ปัจจุบัน)
ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ (แผนภูมิที่ 5.1)	ในระดับกว้างเป็นศูนย์กลางทางการค้าขาย แลกเปลี่ยนทางน้ำและเป็นจุดผ่านในการสัญจร ทางน้ำระหว่าง กรุงเทพฯ- สมุทรปราการ- ฉะเชิงเทราที่สำคัญ ในระดับชุมชนมีตลาดที่ให้บริการแก่พื้นที่ โดยรอบตลอดแนวลำคลอง รวมทั้ง ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนา รวมไปถึงหน่วยงานของรัฐ และ สถานศึกษา	ในระดับกว้างเริ่มลดบทบาทของศูนย์กลางการค้าขาย ทางน้ำลงเนื่องจากการเข้าถึงของเส้นทางบก กลาย สภาพเป็นพื้นที่ให้บริการขนาดเล็กรอบรับแก่ ผู้บริโภคในระดับชุมชนเท่านั้น โดยตลาดยังคงเป็น สถานที่ที่ให้บริการในด้านอุปโภคบริโภคแก่ชุมชน โดยรอบอยู่ แต่ก็มีปริมาณผู้บริโภคที่น้อยลง ส่วน ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับการใช้สถานที่ยังมีอยู่ไม่ ว่าจะเป็นศาสนสถาน รวมไปถึงสุขภาพ และ โรงเรียนที่มีการขยายพื้นที่เพื่อรองรับนักเรียนที่มาก ขึ้น	ยังคงมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนและพื้นที่โดยรอบอยู่ แต่เพียงในระดับชุมชนเท่านั้น โดยมีความสัมพันธ์ กันในบทบาทของตลาด ศาสนสถาน โรงเรียน เทศบาลตำบล และมีเพิ่มเติมในระดับกว้างในส่วน ของการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ ที่ในปัจจุบันเน้นในเรื่อง ของการท่องเที่ยวที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์กันขึ้น ระหว่างชุมชนแห่งนี้กับชุมชนอื่นๆข้างเคียง และใน พื้นที่ต่างถิ่น โดยให้มีการเชื่อมโยงถึงกันอย่างเป็น ระบบ

ที่มา : จากการวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2549)

ระดับเมือง	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">เมืองหลวงในกรุงเทพ ตลาดเมืองฉะเชิงเทรา</div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">แหล่งงานกรุงเทพฯ เมือง ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ</div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">แหล่งงานกรุงเทพฯ เมือง ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ การท่องเที่ยว</div>
ชุมชนตามลุ่มน้ำ			
บริเวณใกล้เคียง			
หมายเหตุ	<p>ช่วงที่ 1: มีสภาพชุมชนค้าขายและเกษตรเพื่อยังชีพเป็นหลัก มีความสัมพันธ์กับชุมชนข้างเคียงจากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ใกล้เคียงกัน ความสัมพันธ์กับเมืองในการที่เป็นจุดพักแลกเปลี่ยนและศูนย์กลางการค้าขายทางน้ำที่สำคัญ</p>	<p>ช่วงที่ 2: ชุมชนมีการขยายตัวที่มากขึ้นบทบาททางน้ำลดลงจากการสร้างถนน ยังรักษาทะเลน้ำของศูนย์การค้าริมน้ำที่ให้บริการกับพื้นที่โดยรอบอยู่เป็นอย่างดี รวมถึงมีตลาดนัดทำให้เกิดความคึกคักด้านการค้ามากขึ้น ถึงแม้เส้นทางสัญจรทางน้ำจะแทบไม่ได้มีผลกับการค้าขายเลย ชุมชนริมน้ำอื่นมีความสัมพันธ์กับเมืองมากขึ้น</p>	<p>ช่วงที่ 3: ถนนทำให้การค้าขายที่เคยเจริญเปลี่ยนไปหมด ศูนย์กลางการค้าทางน้ำหมดสิ้น แต่ยังคงมีขอบเขตในการบริการภายในพื้นที่ใกล้เคียงอยู่เป็นอย่างดี ส่วนความสัมพันธ์ในระดับเมืองเป็นไปเพื่อการศึกษาและการทำงานโรงงาน รวมทั้งการเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนของคนต่างพื้นที่</p>

ที่มา : จากการวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2549)

แผนภูมิที่ 5.1 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนกับพื้นที่โดยรอบ

สิ่งปลูกสร้าง

ทางสัญจร

การประกอบอาชีพ

กลุ่มคน

ช่วงที่ 1-2 (พ.ศ.2423 - พ.ศ.2517)

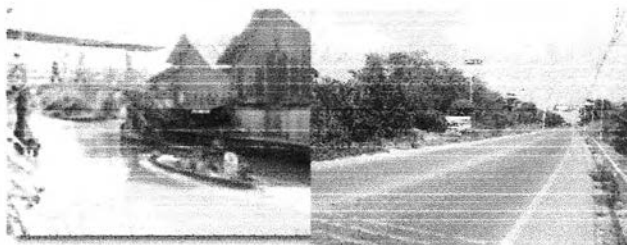
สิ่งปลูกสร้าง

การประกอบอาชีพ

กลุ่มคน

ทางสัญจร

ช่วงที่ 2-3 (พ.ศ.2517 - ปัจจุบัน)

ภาพที่ 5.12 ตัวอย่างพัฒนาการของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน (ผู้วิจัย, 2548)